

Tózsá István

fiatalkori és háborús
visszaemlékezései

1920 - 1945

Miután, édesapám meghalt, éreztem át, hogy soha többé semmit nem tudok tőle megkérdezni, hogyan is volt? Anyám és apám halála után még évek teltek el, amíg arra a gondolatra jutottam, hogy életem, korom, néhány jelentősnek tűnő eseményét leírjam, hogy ha valakit az utódok közül valamikor érdekelne - ne csak szájhagyományokra támaszkodjak, hanem el is olvashassa. Persze ha a papír egyáltalán fennmarad.

Szeretnék száraz tényeket felsorolni, de akkor nagyon szürke lesz. Persze megörökíteni - e sorokkal - nem igen lehet! Kár volt az előbb leírni azt, hogy csak szájhagyomány! Mert miért csak? A népünk - a magyarok- eredete, története, hosszú ideig (ma is) vérünkbe ívódott, akarattunktól sokszor független hagyományok erején nyugszik, illetve öröklődik ránk.

Szóval: a jelen a múltunk jövője; jelenünk pedig a jövőnk múltja. Az atavizmus - az ős ősökre visszaütő, külső, belső jegyeink nem csak a leirt emlékezések alapján, hanem átörökléssel maradnak ránk. Történelemnek is az elfogulatlan, tárgyilagos emlékek tömege fogadható el igazán, amelyet az idő könyörtelen rostája meghagy. A könyörtelen rosta, az idő, és az elmúlás. Nekik nem a szép, az érdekes, a megható, a hősi, vagy a kegyetlen az esemény, hanem az igaz, a szükséges és a fontos. A történelem emberek írta formája mindig alá rendeltetett az adott koroknak. Hazugságai szívósan tovább élnek, igazságait pedig sokszor szégyellik az utódok.

Az itt következő sorok sokkal, de sokkal kisebb körökre vonatkoznak, s ezek is magukon viselik 60 éves korom mai szemléletét, még akkor is, ha erőnek erejével úgy szeretném rögzíteni mikrovilágomat, amint akkor gyermek, ifjú koromban éreztem. Nincs ezekre alkalmas szókinccsem, - sok fogalommal és érzéssel (még 60 felé haladva is!)- csak a legutóbbi években ismerkedtem meg úgy, mint aki érti is a dolgot! Adyt például sokáig és nagy élvezettel olvastuk, tanultuk szavaltuk. Néhány mély gondolatát csak jóval később - vagy még ma sem - értettem meg.

Végül vannak események, amelyek nagy, nemes, - vagy jelentéktelen, netalán gyászos voltát - s benne saját szerepemet- szintén csak jóval később értettem meg. De akkor, a perc pillanatában, azt mondtam (érdekből, vagy csak úgy, vagy félszéből)- hogy értem, és lelkesedem érte.

1889-ben Szilvásváradon született édesapám, Tózsa András, kinek egy idősebb nővére volt, Tózsa Margit. Nagymamám, úgy tudom, bélapátfalvai származású volt, Varró Lídia.

Amikor apám kb. 5-6 éves volt, meghalt nagyapám, Tózsa István, aki 1859-ben, Nekézseny községben, Borsod vármegyében, az Ózdi járásban született, és 12 év 9 hónap, 26 napot szolgált a Magyar Királyi 5. huszárezredben, mely kassai alakulat volt, de tudtommal az ausztriai Grazban volt a szolgálati helye - az Osztrák-Magyar Monarchiában szokásos megoldással: a magyar fiúk idegen területen, a szülőföldjüktől minél messzebb legyének.

Katonai végelbocsájtó levele szerint 1891. december 31-én szabadult. Édesapám akkor 2 éves volt. 1894. október 5-én még, mint népfölkelő (tartalékos) jelentkezett, de - mint apámtól tudom -, 1896-ban, vagy 1895-ben, egy váratlan betegségben 36-37 éves korában hirtelen meghalt.

A nagymama - Varró Lídia -, aki talán 10-11 évvel volt fiatalabb, mint nagyapám; ez után másodszor is férjhez ment: egy Barnóczki nevű erdei urasági munkáshoz, amolyan erdőkerülőhöz, aki Pallavichini Alfonz Károly örgróf birtokán dolgozott. A Lyukas tető nevű szilvásváradi úton volt egy szalmatetőszellőházuk.

Nagymamám e második házasságából született Barnóczki Károly, apám féltestvére, aki favágó, majd később a szilvásváradi mészgyár dolgozója lett. Felesége Loj Irma, leánya Ilona, fia Károly.

Barnóczki Ilonát nőül vette a szilvásváradai MÁV állomás volt pályamestere, és Egerbe költöztek lakni. Egy igen helyes kisleányuk idegenvezető, illetve idegenforgalmi dolgozó volt Egerben az Idegenforgalmi Hivatalnál, majd 1975-ben férjhez ment.

Édesapám nővére, Tózsa Margit, Miskolcon férjhez ment Surányi Jánoshoz, kinek cipész-szakmája is volt, de a Diósgyőri Vasgyárban dolgozott, mint beosztott munkás a sínhúzó és hengerde részlegnél. Három gyermekük született, István, Margit és Mária. Miskolcon a Tatár utca 9. sz. alatt laktak. Surányi István Hejce községből nősült, és 3 fia van. Surányi Margit Kaszuba Tódor kereskedő felesége lett - gyermekük nem született. Surányi Mária Tavas Lászlóhoz, egy kazincbarcikai villanyszerelőhöz ment férjhez és 3 gyermekük született: 2 fiú, 1 leány. A leánynak - aki Nyíregyházán tanítónő - 1 kislánya van. A 2 fiú még nem nősült meg - jelenleg 1980-ban. Ez az apai ágon a rokonság, a nevekre majd még néha-néha vissza kell térnem.

1899-ben Teresztenyén született édesanyám, Ötvös Anna. Anyai nagyapám Ötvös József teresztenyei gazdálkodó volt, aki Bíró Rozáliát, egy ugyancsak teresztenyei leányt vett feleségül. Bíró Zsuzsanna (Zsuzsi néni), Rozália nőtestvére, később Szász Jánoshoz ment férjhez a szomszédos Szőlősardóba.

Ötvös József és Bíró Rozália házasságából 3 gyermek született: Géza, Anna (anyám) és József. Idősebb Ötvös József, az I. világháború idején, valamiképpen kijutott, kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba, Detroit városba. Ott - választás alapján -, az ottani magyar kolónia temetkezési vállalatának igazgatója lett - mint ma mondanánk, társadalmi munkában. Elég jól kereshetett. Különben Teresztenyén sem álltak rosszul, abban a korban - 1906-ban - szép nagy háza és földjei voltak a 236 lakosú faluban, ahol egy ideig ő volt a bíró is. Akkoriban csak jó adófizető, és módos gazdát választhattak bírónak.

A honvágy és az Amerikában is érezhető gazdasági visszaesés 1925-ben hazahozta anyai nagyapámat Teresztenyére, ahol a dollárokból megtakarított pénzből, erdőket vásárolt meg, úgy hogy ez idő tájt már kb. 50-60 hold földje volt. Persze teresztenyei viszonyok között elég silány földek voltak ezek.

Valószínűleg 1926-ban, cukorbetegségben elhunyt anyai nagymamám, Bíró Rozália. Ötvös Géza Dorogon a bányában villanyszerelő lett, és ott Schraeck Katalint - egy jó módú sváb család leányát - vette nőül. Két fia született: József és István, akik megnősültek, gyerekeik is vannak. Géza bátyám (nagybátyám) a legjobb humorú és életkedvű, de nem túl erős fizikumú rokonunk volt. 1945-ben, a Dorogon átvonuló szovjet csapatok - mint civilt, másokkal együtt -, hadifogságba kísérték. Valahol, útban Temesvár felé, állítólag vérhas járvány tört ki a foglyok között, amiben ő is meghalhatott; tény, hogy soha többé hírét nem vettük. Tizenöt évvel később felesége (özvegye) férjhez ment, de ez a házasság nem sikerült.

Ötvös József, az ifjabb, nem nősült meg. Egy ízben Szilvásváradra utazott, hogy apámnál keressen megélhetést, vagy segítsen a gazdálkodásban. Sajnos, sem szorgalom, sem fizikai erő tekintetében nem volt erős, s bár igen-igen rokon szívű ember volt, de apámmal nem jöttek ki. Visszautazott Teresztenyére, majd újra eljött hozzánk. A vonaton azonban elmulasztotta a leszállást, és a mi újsori szélső házunk közelében a viszonylag lassan haladó személyvonatról leugrott. Erősen megütötte a lábszárcsontját egy sín-darabból kiálló karóban, de hazajött, még orvoshoz sem ment szegény. Később, valószínűleg emiatt csontgyulladást, majd csonthártya rákosodást kapott és rá kb. 5 évre, igen súlyos betegség során érte a halál Teresztenyén, kb. 1930-31-ben. Ekkor én már 11-12 éves lehettem.

Ötvös Anna - édesanyám -, Kassán, egy bálon ismerkedett meg édesapámmal, kb. 1917-1918-ban. Erről annyit tudok, hogy apám - mint aki tovább szolgálatos katona lett 1910-1912-ben -, egy altiszt jó barátjától tudta meg anyám címét, mert levelezésben álltak, feltehető-

en nősülési szándékkal, de a másik őrmester időközben szakítani akart. Így apám - ismeretlenül - levelet irt anyunak, és kérte, hogy találkozzanak, amikor legközelebb szabadságra jön Kassára (ott volt ugyanis ezredének, a 34. gyalogezrednek a központi székhelye). Apám az ezred II. zászlóaljában szolgált, amelynek állomáshelye Rogoticán, egy boszniai faluban volt. Elég az hozzá, hogy Kassán, egy táncmulatságon - előre, levélben jelzett időpontban - találkoztak. Akkor még ott volt anyámmal nagymama is. Akkor apám látta, hogy milyen nagy házuk, sok földjük, erdők vannak (gondolom ez is számított nála). Közölte is komoly szándékát, és eljegyezte anyut. Több ízben járt a teresztenyei apósa erdeibe - katonapuskával (pedig nem lett volna szabad) - vadászni. De akkor 1919-1920-ban nem igen ellenőrizték őket, meg azután kitüntetett tiszthelyettes volt, nem félt semmitől. Amikor leánykérőbe jött, Szilvásváradról gyalog indult el Teresztenyére, ami légvonalban is 45 km. Hajnalban indult, s éjfél után hagyta el Kánót. (Kánó az a falu, amelyet az egri vár hős védője, Bornemisza Gergely kapott adományul Ferdinánd királytól; fel is vette a kánói Bornemisza Gergely nevet.) Szóval apám teljes sötétségben, az országútról letérve, toronyiránt ment Teresztenye felé, de eltévedt. A falu ugyanis egy mélyedésben fekszik a nagy galyasági mészkőfennsík oldalában. Az éjfél utáni első kakasszó volt az, amely a falu nyomára vezette apámat.

Itt jegyzem meg, hogy Ötvös József nagyapámnak volt egy süketnéma öccse, Ötvös János, aki kb. 1925-ban halt meg. Egy ilyen katonai fegyverrel végrehajtott vadászat alkalmával Géza bátyánk a falon függő puskát levette - az meg volt töltve - és a szoba gerendájába lőtt vele. A véletlenül meghúzott ravasz így igen nagy riadalmat keltett.

Az esküvő 1919-ben volt Szőlősardóban, mert ott volt az anyakönyvi hivatal. Én 1920. június 30-án, Péter-Pál napján, Teresztenyén születtem. Ez tehát az anyai ági rokonságom; a nevekre még visszatérek. Természetes, hogy az eddig leírtakra - s néhány oldalon át még az azután következőkre is - nagyrészt elbeszélések alapján tudok visszaemlékezni.

Legkorábbi emlékeim nem szülőfalumból, Teresztenyéről, hanem Szilvásváradról származnak. 1922-ben szüleim először Miskolcra költöztek velem együtt, majd, még ugyanazon évben Szilvásváradra költöztünk. Ezek az emlékek is értelemszerűen keverednek a szüleimtől és másoktól hallott értesülésekkel.

Apám első világháborús élményeiről még sokszor lesz szó - de a folyamat követhetősége végett igen röviden leírom. 1914 nyarán a szarajevói merénylet áldozata lett a Habsburg-ház (így a magyar király) trónörökösé, Ferenc Ferdinánd, és kitört az I. világháború, amely apámat őrmesteri rendfokozattal, továbbszolgáló „zupásként” a boszniai Rogaticán érte, nem messze Szarajevótól. A „zupás” elnevezés eredete a német die Suppe, azaz leves szóból képzett ironikus elnevezése a további katonai szolgálatot aláíróknak Bosznia az Osztrák-Magyar Monarchia egyik tartománya volt, amit a szerbektől foglaltak el. Járt apám a szerb, az olasz, az orosz és a román frontokon egyaránt, végigharcolta a háborút. Kitüntette magát Karaula-Andric nevű szerbiai helység mellett, és arany vitézségi érmet kapott. (Ennek a hőstettnek a részletes leírása a 34. gyalogezred története című könyvben található.) Apám - mint hivatásos katona, altiszt, a háború végén a legénységi állományúaknak adható legmagasabb rendfokozattal, főtörzsőrmester, azaz tiszthelyettes volt. Az 1919-es Tanácsköztársaság idején - a változó parancsoknak eleget téve, hol a "fehérek" hol a "vörösök" oldalán vett részt a szolgálatteljesítésben és a kisebb-nagyobb harcokban a Felvidéken és Budapesten. Tény, hogy mint vöröskatona, fényképes igazolvánnyal is el volt látva. Persze sem szocialista, sem kommunista nem volt.

A 34. gyalogezred II. zászlóalj kötelékében 3 fő - köztük apám - kapott csak arany vitézségi érmet. Igen nagy szó volt ez abban a világban, ahol az egyszerű paraszti sorból származók csak ritkán kaphatták meg ezt a magas kitüntetési osztályt. Nem véletlen, hogy később Horthy, amikor megalapította a Vitézi Rendet, az arany vitézségi éremmel kitüntetett veteránokra és

leszármazottaikra építette fel ezt a katonai kiválósági rendet. A 34. gyalogezred történetét leíró könyv a 290. oldalon így ír erről:

„Tózsza András őrmester. A zászlóalj 1914. évi szeptember - októberi harcaiban ismételten jelentkezett a legveszélyesebb felderítő járőrszolgálatra. Testi fáradtságot nem ismerve, minden feladatát kitűnő eredménnyel oldotta meg. Legénységét minden helyzetben, fegyelemben, rendben vezette s annak harckészségét, kitartását, bátorságát fokozta. A Karaula - Andric melletti harcban, október 5-én, roham közben mindkét lábát átlőtték, de még így is tovább rohant és lelkesen vezette szakaszát, mindaddig, amíg gránátlövés egyik lábát széjjel nem roncsolta.”

A bécsi Kriegsarchivban és a budapesti Magyar Királyi Hadilevéltárban őrzött eredeti kitüntetési javaslatok szövege szerint idézi a könyv az apámról szóló bekezdést. A könyv - teljes hivatalos nevén - A Császári és Királyi 34. Magyar Gyalogezred története, 1734-1918. Budapesten 1937-ben adta ki a Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság. A könyv 502. oldalán újra apámmal írnak:

„vitéz Tózsza András tiszthelyettes, Miskolc. 1889-ben Szilvásváradon született. 1910-ben bevonult. Mozgósításkor, mint ténylegesen szolgálót azonnal a szerb frontra vitték, ahol megsebesült. Felépülése után újból a szerb, majd az olasz frontra került. 1917. decemberben a pótzászlóaljhoz, majd rövidesen újból az olasz harctérre, onnan Erdélybe, majd Ukrajnába került, ahol az összeomlás érte. Kitüntetései: Arany vitézségi érem, Vitézségi érem /kisezüst/, Károly csapat kereszt, Sebesülési Érem, Háborús emlékérem, 1912-13. évi katonai szolgálati jelvény. Neje: Ötvös Anna, fia: István.”

Apám később elmesélte, hogy a boszniai helyőrségben az újoncokat az idősebb katonatársak kezüknél - lábuknál fogva egy rúdra kötözték és egy hatalmas dézsa hideg vízbe merítgették, ez volt a katonai „beavatás” szertartása. Apám igen kemény katona volt. Télen mosdás helyett reggelente meztelenül hempergett a hóban,

de még egy meghűlést sem kapott. Amikor kitört a háború Boszniaért, azért volt veszélyes dolog a járőrszolgálat, mert a szerbek igen kegyetlenül bántak el a magyar katonákkal, ha elfoghatták őket: lekötözték a szerencsétleneket a földre, és a hasukon tüzet raktak. Apám ennek ellenére nem félt tőlük, fűtötte a bosszú az elesett és a halálra kínozott bajtársak miatt. A sebesülése sem úgy történt, ahogy a haditudósító jelentése alapján a levéltárba került. Igaz, hogy amikor rohamra vezette a szakaszát egy szerb golyószóróállás ellen, egy golyó átfúrta a combját, de a lövedék szerencsére nem ért csontot. Elmondása szerint a roham hevében észre sem vette a sebesülést; csak egy olyan csípést érzett, mintha valaki ostorral végigvágott volna a combján. Le sem nézett - azt gondolván, hogy valami gally csapódott a lábának -, amíg a szerbek az elkeseredett szuronyharcban mind el nem estek. Csak a győzelem után vette észre, hogy tele van a csizmája vérrel. Messziről, távcsövön nézve a tiszték ezt úgy láthatták, hogy átlőtt lábbal is tovább vezette a szakaszát. A gránátlövéstől „szétroncsolt láb” már minden bizonnyal egy másik katona sebesülése lehetett, akivel apámat összetévesztették a távolból nézve.

A háború elvesztése után a Vörös Hadseregben is szolgált; Kun Bélát, Szamuely Tibort, továbbá Bokány Dezsőt említette többször - más nevekre ő nem igen emlékezett 1919-ből. A Tanácsköztársaság leverése után gyalog jött haza Budapestről és Miskolcon a nővérénél, majd Teresztenyén édesanyáméknál, illetve Szilvásváradon várta a "rend helyreállítását." Közben egy Simon nevű szilvásváradai kőműves mesterrel, jó barátjával beszélgetős politizálást folytatott. Simon-Simi (így becézték) a szilvásváradai direktórium elnöke volt, és az azóta is proletárföldeknek nevezett sílány grófi birtokrészt az ő vezetésével osztották fel a Tanácsköztársaság idején.

Végül is Horthy Miklós budapesti bevonulása után apám is értesítést kapott Miskolcra, ahol egyenruhát, némi pénzsegélyt kapott, gyenge bútorokat vásároltak hitelbe, és az Urak utcájában Miskolcon egy Polónyi nevű családnál albérletben éltek - immár velem

együtt, ki akkor természetesen még mit sem tudhattam a világról.

Az 1921. év végén, vagy 1922-ben történhetett, hogy a nagyarányú infláció felé tartott a pénzünk, a magyar korona. Apám a Tizeshonvéd utcai csendőrlaktanyába kapott - helyettesítésként - éjszakai ügyeleti szolgálati beosztást, ügyeletes tiszthelyettesként. Egy éjszaka lehúzta a cipőjét, és úgy dőlt le a priccstre az őrszoba külön fülkéjében. Hirtelen csengettek, az őrség azonnal szólt - éjnek évadján - hogy tisztii különítmény vár kint, sőt várakozás nélkül már jönnek is be, mert az emeleten tartott politikai foglyokkal akarnak beszélni. Szegény jó apám hirtelenében nem tudta már felhúzni a cipőjét és - nyár volt - mezítláb kísérte a tiszteket. Valamennyi sastollas Ludovika akadémias ifjú (gyereklegény) úriember volt. Mivel apám nem abban a laktanyában szolgált egyébként, hanem csak kölcsön kérték egy éjszakai ügyeletre, nem ismerte a drótkarikára fűzött sok kulcs közül, hogy melyik szobát melyik nyitja. Továbbá nagy zavarban volt, hogy észre ne vegyék mezítlábas cipőnélküliségét, s így igen lassan ment az egyes szobák felnyitása. A második vagy harmadik nyitásnál az egyik ifjú megjegyezte az idősebb, háborús veterán, kitüntetett apámra, hogy „minden ilyen vén hülyének 25-öt kellene a talpára verni, akkor majd megtanulnák a kulcsokat használni!” Erre szegény apám jelteni akart, hogy ő itt most van először, de letorkolták: "Kuss! Pofa be!"

Ez az eset és a ludovikás tisztikar későbbi viselkedése annyira felbőszítette apámat - akivel még a nem magyar, és a magas rangú osztrák-magyar közös hadsergebeli parancsnokai is minden alkalommal méltányosan beszéltek, sőt halálos veszedelmek közepette bizalmukkal tüntették ki, hogy az akkor kiadott rendelet alapján az arany vitézségi érmére és szolgálataira hivatkozva kérte leszerelését és földtulajdon ingyenes adását, lehetőleg szülőfalujában, Szilvásvárakon. Az 1923. január 16-án kelt kormányzói adománylevel szerint 15 hold vitézi telket kapott, s Miskolcraól Szilvásváradra költöztünk. Én ekkor három éves voltam.

Szilvásváradon, díszes avató-ünnepség keretében, valami magas rangú civil- és katonáemberek, a kör alakú templomban és annak lépcsőjén tartottak beszédet. Anyám karján ültem, mint mondták, és apámat, a mi családunkat, példaként állították a falu népe elé, hogy így kell viselkedni és majdan gazdálkodni egy hazafinak.

Igen ám, csak hogy apám a mezőgazdaságban nem túl sok ismerettel rendelkezett, hiszen katonaköteles kora előtt, mint afféle félárva zsellérgyermek csak nap-számosként dolgozott, majd az erdészethöz volt lóápoló. A gyakorlatlanságon kívül, súlyos állapot volt az is, hogy Szilvásváradon nem volt házunk, egy Varbai Lajos nevű, elég szegény parasztnál laktunk, albérlet-szerűen. Semmiféle felszerelés, igavonó, és egyéb háziállat nem volt. A kiosztott föld az „Örömed” nevű domboldal, a Bükk-hegység vízváltóvonalára, illetve Borsodmogyorósd - Bélapátfalva - Szilvásvárad határában nagyobb részt silány, homokos, sovány talaj, vagy nyirkos agyag volt, kb. 4 km-re a falunktól.

Hihetetlen, hogy mindezek ellenére, apám és anyám mi csoda nagy ambícióval fogtak hozzá a boldoguláshoz. Közben a korona értéke egyre csökkent, a világméretű gazdasági válság előszele érezhető volt. Ilyen körülmények között kezdte felszántatni az ugart édesapám, kölcsönként lovakkal, segítségül hívott ismerősökkel. De rokonaink (Barnóczki Károlyék) is szegények voltak. Építkezni kezdtünk, mert házhelyet, azt azért a legújabb soron, a falu szélén kaptunk. A homokkővet - szintén baráti segítséggel - bányászták apámék, s ebből épült a ház. Igen szerény, döngölt sár, mázolt földpadló alapú szoba-konyha épült, egy nyitott verandával és kenyérsütő kemencével. Apám eladósodott. A koronát felváltotta a pengő. Értékes pénz volt, tekintélyét a defláció (kevés pénz kibocsájtása) is tartotta. Egy pengő volt a napszám! 5pengő 1 amerikai dollár. Közben a mezőgazdasági termékek ára soha nem látott mélyre süllyedt; 6 pengő volt egy mázsa búza 1929-ben viszont egy pár csizma 20 pengő volt. Holott korábban szinte fordított volt a helyzet, vagy legalább 1 mázsa búzáért lehetett kapni 1 pár csizmát.

Most 3 és fél mázsa búza volt az ára. Agrárrollónak hívták később az iparcikk és a mezőgazdasági termékek ára közötti nagy távolodást.

Boldog gyermekkoromban - szerencsére - minderről én az égvilágon semmit sem tudhattam. A kezdet - kezdetén, a legrégebbi halovány emlékem (nem állítom, hogy tisztán saját memóriám - hanem anyám későbbi elbeszélése) - az volt, hogy anyám, akit mindig csak anyunak szólítottam, és nagyon-nagyon szerettem (miközben apámtól tartottam); szóval anyu visz a hátán Örömed domboldalán, a parton a fenyves erdő szélén, felfelé. Kezében a kosarak, az ebéddel, korsó vízzel. Szóval ameddig nem volt meredek az út, gyalogoltam én is. Mikor emelkedő következett, anyunak kellett cipelnie, s ezt meg is tette szívesen, s én még nem szégyenlettem ezért magam.

A sötétzöld feketefenyőkből álló erdő mindig vonzott, de egyben féltem is tőle. Roppant örültem, ha az erdő előtti borókásban nagy szemű szamócákat találtam. A gyíkoktól eleinte féltem. Madarat mindig szerettem volna fogni, vagy fészüket felkutatni. Szerencsére ez kevés alkalommal sikerült.

Még bérlakásunkban - mert a homokkő házunk csak úgy 1925 táján lett készen -, a Varbaiéknál éppen a sütközésben ültem, amikor a tarkedli sütők és tányérok a falon a konyhában, előbb jobbra-balra ingani kezdtek, majd előre és visszabillenve kocogtatták a falat. Furcsán mozgott a búbos kemence alattam, inkább csak „rengett.” Földrengés volt; Ostoros falu Eger felett össze is dőlt.

Már az új házban laktunk, amikor iskolára került a sor. Az év nagyobb részét mezítláb töltöttem, amíg csak lehetett, cipőt nem kapott a lábam. Rendkívül rosszul esett lábaimat a még meleg szeptemberi napok elején cipőbe dugni és iskolába menni. Vilma néni, a tanítónő vitte az elsős osztályt, lehattunk vagy 25-30-an. Engem Brassó Lajcsi - másodikos - kísért el anyuval az első nap. Kibírtam, de már a második napon egyáltalán nem akartam iskolába menni. Hihetetlenül elkeseredtem, amikor kiderült, hogy ezután nagyon-

nagyon sokszor, szinte mindig kell menni, s oda az arany szabadság. Szüleim is gyötörtek, anyám szép szóval, könnyörögve, apu veréssel is fenyegetve. Végül is az elsősök évzáróján, a visszhangos templomban én szavaltam a „Szép nap virradt ma ránk, örömnep ez nekünk” kezdetű verset.

Érdekes, hogy akkor nem volt semmi féle lámpalázam, bár a verset igazán nem is értettem. Bemagoltam, álomban is mondtam volna. Később, bizony igen nagy félsz volt bennem, mindennemű szereplés előtt és alatt.

Annál nagyobb volt a nyári szabadság feletti öröm! Reggelente kis kantáros rövidnadrágot kaptam magamra, sem ing, sem lábravaló, sem cipő nem kellett; s irány a tehénfejés. Kis bögrémet odatartottam a sugárzó tej alá, egy darab kenyérral megittam a jó, tehénillatú tejet, és máris szaladtam ki a közeli erdőbe, s fel a fára. Hajmeresztő vékony ágakra, a fák koronájából kiemelkedő nyárshegyekre másztam fel, ott himbált a szél. Csak jó anyám roppant kétségbeesett kiáltozása hozott biztonságosabb helyre, s másztam alább. Házunk közelében a több égerfa között volt egy kedvencem. Ennek ágai közé már deszkadarabokat erősítettem, s órákat töltöttem fent. Így esett meg egyszer, hogy egy vércse alig 2 méterre az orrom előtt fogott meg és fogyasztott el egy verebet. Sajnáltam azt a nagy karmok között vergődő, tehetetlen kisebb madarat. Kegyetlenül véres volt a jelenet amint a vad tekintetű nagy madár a még élő kisebbnek a begyét tépte és marta. Mikor felocsúdtam, és megmozdultam, már csak a ragadozó madár csőre szélén látszott egy pár ott maradt toll a veréb szárnyából, és ekkor elszállt a vércse.

Jó ideig a világon semmitől sem féltem, egyre távolabb barangoltam a Bükk legszebb erdeiben. Barátom is akadt, Oravecz Jóska, a grófi juhász tanyabeli gyereke. Tőle ugyan tiltani igyekeztek szüleim, mondván, hogy hozzánk képest túl „primitív” emberek és én csak rosszat fogok tanulni tőlük. De Jóska volt közel, meg Kiss Karcsi, a Bözsi kisöccse, bár ő még nálam is fiatalabb volt 3-4 évvel. Így Oravecz Jóska maradt az

igazi barátom. Bár neki már kezdtek különféle házőrző feladatokat adni, nem jöhetett el velem mindig csavarogni, így én többször egyedül mentem el. Természetesen, vaskos asszonyság volt az édesanyja, és volt még két nagyobb bátyja is - azoktól tartottam; túl erőszakos és goromba magatartásúak voltak, kést, bicskát hordtak kiscsizmáik szárában, verekedős hírben álltak. Elszedték a verébtojásokat, feltörték, kiitták, a fiókákat megölték, ok nélkül. Egy ízben Oraveczi bácsi, az öreg, meg a legnagyobbik suhanc fia malacot akart ölteni, de az mindig kisiklott sivalkodva a kezeik közül. Végül is a néni odaszaladt, elkapta a malac egyik első és hátsó lábát, feldobta ott egy olyan rozoga asztalra, és belevágta a nagy konyhakést. Rögtön elhallgatott a malac - szíven találhatta. „No, ti mamlaszok, perzseljétek” szólt oda a férjének és ledobta a véres kést az asztalra. Máskor, karácsony előtt, megbeszéltük Jósikával, hogy a disznóölésre elmegyek, hiszen ott volt a szélső újsori házunk felett a tanyájuk. Beleegyeztek szüleim is. Igen ám, de hajnali 5-kor télen teljes sötét van még, pláne falun, ahol még híre sem volt villanynek, vagy közvilágításnak. Erőtlenül bezörög az ablakon a Jósika és beszól: „Pityu! Gyere, mert má' ölünk!” Nevettek és haragosak is voltak édesanyámék a korai ébresztő miatt. De a perzselés, a tűz ébren tartási játéka jól esett, meg a meleg is. A megpörkölt, nyers disznófület meg úgy rágcsáltuk, mint valami mennyei eledelt.

Hanem egyszer szüleim Egerbe indultak búzát eladni a vásárba. Lidi nagymama vigyázott rám, s elmesélt egy valóban megtörtént gyilkossági esetet nekem. Az örömedi felhagyott homokbányánál történt, talán 1923-25-ben, hogy egy éjszakai sötétségű korai hajnalon egy módos szilvásváradai gazda Bélapátfalvára indult a búzáját öröltetni, a kisfiával. Az a malom jobb volt, mint a szilvási, mert gőzmalom volt. Szilváson már csak kendert tiloltak; egy öreg vízimalom volt a község háza felett, de nincs már meg régen. Szóval a homokbányánál valószínűleg a háborúból visszamaradt puskával agyonlőtték a két lovat, a gazdát, és a kisfiúnak puskatussal törték össze a fejét. A pénzt elrabolták, minthogy a gazda a vásárba, Egerbe is készült, tudhatták előre a rablógyilkosok, hogy pénz is

lesz nála. Ettől a történetből azután kezdett belém költözni a félsz. Mindig szívdobogással haladtam el a homokbánya felett, ha a telekre mentünk. Később a gyerekekkel való játszás közben arra jöttem rá, hogy a Kiss Karcsi - aki pirospozsgás szép kisfiú volt, - idegesen fél a fásszínből elővett drótszárú korom-, illetve kéményseprő fekete pamacsától. Sajnos, visszaéltem ezzel, s gyakran ijesztgettem őt, aki sírva menekült az általam magasra tartott tárgytól. Pedig szerettem, csak „kiskorúnak” éreztem magamhoz, talán ezért pimaszkodtam vele. Készítettünk cérnás gurigákból szappan és gumi segítségével kistraktort, játszottunk az eke-taligával, meg a kis sámlit volt a vonat mozdonya.

Egy tavaszi napon megint rám tört - még kegyetlenebbül, mint a homokbányai rablógyilkosság története után -, a félelem és a fájdalom: Kiss Karcsi torokgyítkban (a diftériát nevezte így a nép) meghalt. Pirospozsgás kis arcát néztem a kis koporsóban és együtt sírtam az édesanyjával és a szomszédokkal.

Volt az Újsor utcánkban egy izraelita suszter mester: Schmuk bácsi. Hatalmas kenderszín szakállú, elég kövér ember volt. Tőle kaptunk nagyméretű cérnagurigákat, és már alig vártuk, hogy üresedjék egy-egy. Ezekből készítettük a „traktort.” Szerette a mester a pulykahúst, sok pulyka volt az udvarán.

Második, harmadik elemista koromban kezdett kialakulni a baráti köröm. Nézegettük már a kislányokat is. Berecz Béni, Bak Lajcsi, Brassó Lajcsi, Ezer Vilmos neveire emlékszem még. Rendkívüli módon érdekelt minket a nagyobb fiúk és lányok szombat esti, vasárnap esti nótás összejövetele, a falu két-három pontján: a Lócziék korcsmájában, a Kellner vegyesbolt és korcsma előtti nagy eperfa és a községháza mellett a Simonék és Ezer Vilmosék háza előtti kispadokon. A fiúk és lányok a faluban sétálva igen szép dalokat nótáztak és szólt a harmonika. Egy ilyen alkalommal oly sokáig maradtam őket távolabbról nézni, hogy sötét lett és a szülői intelem ellenére este 9-re értem haza. Apu elővette a nadrágszíjat, és anyám hiába védett, csípőseket csapott a fenekemre, meg a lábam szárára. Vé-

gül is bemenekültem a hokedli lábai közé, ahol már kevésbé értek a szíjcsapások. Fájt, de azért belül igazat adtam apámnak.

A tavaszi napokon, már március 15-én, mezítláb jártam. Lyukas, ódon kulcsokba gyufamérget gyűjtöttünk, rá „kantárt” kötöttünk spárgából és kőhöz csaptuk őket. Nagyokat durrantak. Egyszer, március 15-én este, az iskolai mulatság előtt a deres ajtóátvezető vaspálcát megnyaltam, rossz szokás szerint, mint a jégcsapot szoktam. De ehhez odapörkölt a nyelvem, és sokáig csípősen fájt. Később, amikor nyílt a „Szentgyörgyvirág” - a kankalin - átmásztunk a grófi nagy vadaskert két és félméteres kerítésén és szívdobogásos félelemmel szedtük a virágot, mert csak ott volt. Mondták, hogy az erdész nem sokat teketóriázik; sóval töltött puskával farba lő bennünket, de mégis mentünk, kalandozni!

Ez idő tájt, 1927-körül, már közeledtem a 7-8 éves korhoz, s mint később olvastam erről: Ilyenkor kezd felébredni a gyermekben a tudat, hogy nem csak mások halnak meg, hanem őrá is sor kerül egyszer. Persze, ezt nem csak az erdőn-mezőn, disznóöléskor látott állatok elpusztulásai, de a temetések is kezdték meg erősíteni.

Már említettem, úgy 5, vagy 6 éves lehettem, amikor Teresztenyén anyai nagymamám meghalt, cukorbetegségben. A temetésen az egyébként alig-alig ismert, Szilvászváradtól távol lakó nagymamám én nem éreztem rokonnak. De ahogyan - halvány és döbönt emlékem szerint - a még nyitott koporsóban anyu meglátta, és soha addig nem hallott szívszaggató sírással, hosszú ideig siratta, inkább anyut sajnáltam, s mint másoktól - később - hallottam, kimeresztett nagy barna szemekkel szomorúan nézve mondtam a Szőlősardóról a temetésre átjött rokonoknak és az engem babusgató és kérdezőgató népeknek, hogy „nagy baj van.” Meghatódtak rajtam, csókoltak, kedveskedtek, de mindenki sírt, vagy könnyezett.

Ami ez időből megmaradt: első utazásom a vonaton, 3. osztályon Szilvászváradról Putnokig, ott át kellett

szállnunk Sajóecseg felé, ahol újabb átszállás után, Szín, vagy Perkupa volt a célállomás. Onnan szekéren mentünk még 13 km-t a faluig. Akkoriban kb. 200-an, ma 1982-ban 50-en laknak a faluban. Igen élénken él bennem az első „fapados” kocsik üléseinek színe, a mozdony-füsttől és a vasúti kocsik olajfesték illatától ez a valamilyen „vonatszagú” jármű roppant nagy-nak tűnt és félelmetes zakatolással haladt velünk. Nagyon élveztem, csak a szomorú hangulat bántott nagyon.

A faluba érve, már a szekerezés is nagy szám volt részemre. Valamelyik lovas rokon jött értünk, szúróan ló szagú pokrócot tettek a térdemre és anyuba kapaszkodva zötyögtünk a vadregényes tájon, a köves úton, aminek „csapás” volt a neve. Valószínű, hogy régebben valóban csak amolyan vadcsapás vezetett ki a Bódvavölgyig. Az első érintett falu Szőlősardó. Ma is divat, illetve népszokás, hogy - főleg az idősebb asszonyok -, nagy örömmámor hangulatban mintegy a viszontlátásnak örvendve és ezt a vendégnek ezzel kifejezve „jaj, édes Annuskám, aranyos, csak hogy itt vagy, de így kell látnunk egymást, temetésre jöttél,” s a nagy sírás. „Jaj, édes kicsi aranyos inasom, Pistukám, hát te vagy az?” S ölbe kaptak. A fiúgyerekeket a legutóbbi időkig „inasnak” szólították ezen a vidéken. Mindent adni akartak: tejet, mézet, süteményt, aszalt gyümölcsöt, vagy ami volt. S ha lehet, még csak fokozódott ez után az első stáció után a közeli Teresztenyére való megérkezésünk, a verandán elkészített nagy tölgyfa kopjafa, rávésve az írás: „Itt nyugszik Ötvös Józsefné, született Bíró Rozália; élt, 44 évet.” Óriási sírás megint. Majd a hosszan elnyújtott „Te benned bízunk eleitől fogva uram, Téged tartottunk hajlékunknak,” a 90. zsoltár éneklése, cipelkedés fel a hegyre a temetőbe.

De a gyerek hamar felejt. Velem azonos korúak vittek játszani, megcsodáltam mindent, ami nem olyan volt, mint Szilvásváradon. A forrás-kutakat, amelyből egyetlen kampós botra akasztott vederral kristálytiszta ivóvizet lehetett meríteni, mert a körül kövezett, egyszerű favázás kút nem hasonlított a szilvási 9 méter mély, kerekcsapós láncos kúthoz.

Meg azután minden olyan kedves, aranyos és régies volt, a tejes csészek, a tányérok is. Szilvásváradon olcsó, vásári zománcos kis tálam volt, abból ettem a levest is és a főzeléket is, leginkább az imádott lekváros csíkot - így nevezték Szilvásváradon a méltelt, hosszúkás tésztát. Itt meg másféléket; susinkát (aszalt gyümölcsöt, körtéből, almából, szilvából), lépes mézet, kéményben füstölt kolbászt adtak, bár ez utóbbi Szilváson is ismert volt előttem.

De ezek az emlékek a többször előttem - később anyu által elismételt részletekből elevenednek ma inkább fel. Amikor másodikos-harmadikos lettem, a meglehetősen pattanásos arcú Vilma tanító nénire már nem emlékeztem többé, hogy tanított volna. Ellenben az Ágotai evangélikus Szügyi László - aki olyan idős volt, hogy apámat is ő tanította egykor - öregúrtól féltünk. Pálcája is volt, avval fegyelmezett minket, bár sokat nem tanított. Az iskolakert mellett meredek kőfallal kirakott patakmeder volt, a Bán-patak. Lépcső vezetett le hozzá, néha onnan kellett vizet felcipelnünk, a háztartáshoz a tanító feleségének. Tanulni nem sokat tanultunk. A tanítói kert krumpliját, kukoricáját és napraforgóját válogattuk, morzsoltuk az iskolapadokban a hosszú őszi és téli délutánokon. A tanítás csak mellékes volt. Különösen kellemetlen volt az egyetlen nagyon súlykolt tantárgy, a református katekizmus, az énekek (zsoltárok és dicsérek), amelyek filozofikus szövegeivel anyu is kínozott otthon. No meg a szám-tan! Hát az borzasztó volt, a 7x7 nagyon ritkán „ugrott be” - nem szerettem. Azt az éneket, hogy „Ím, bėjöttünk nagy örömmel” folyton-folyvást egybemondtam és úgy értettem, hogy: „Imbé” jöttünk. Mi az az „imbé?” - kérdeztem magamban. Mástól kérdezni meg nem mertem, olvasni rosszul tudtam.

Viszont vegyes osztály volt, és elég korán kezdett érdekelni, hogy a lányok miért mások, mint mi? Szerelemre „gyulladtunk” a mások által egyáltalán nem szépnek tartott Vilma tanítókisasszony iránt. Később én és még vagy tíz fiú egy nagyon is szépen felnövekvő kislány, az Anga Ica iránt is. Persze, sejtelmünk sem volt arról, hogy mi ez az érzés, de haraggal és

ellenszenvenvel párosult érzésekkel hőkölgettünk, mert ugyanakkor vonzódás is volt irántuk mibennünk. Nem találtuk helyünket! Hol szerettünk volna nekik valami ajándékot adni, örömet szerezni, hol meg megverni őket.

A következő nyáron történt az után, hogy a szomszédban amerikai - „vendégmunkás” mondanánk ma - kőműves érkezett haza, kissé megszedve magát, Szilvásváradra, a Brassó Lajos bácsi. Volt egy lánya, Tirza, ami ott, Szilváson, amerikai divat szerint felvett, idegenül csengő, különös név volt. Hát ezzel a kislánnyal kíséreltem meg „szerelmeskedni.” Persze őt is érdekelte volna a dolog, de nemigen történt semmi. Viszont a csendőr parancsnok szérűskertjében más fiúk és lányok is összeverődtek „papás-mamást” játszani. Nem éppen tiszteletre méltó játék volt ez, ahol azonban sem a fiúk, sem a lányok nem veszítették el a szüzességüket. A szénakazlakba lyukakat fúrtunk, és egyszer egy már nagyobbacska lányt becsaltunk oda; és láttuk, hogy ő „más;” de bizony hamar kibújt onnan és otthagytott, megszidott bennünket, hogy megmond anyunak.

Ekkor tájt hallatlan hőségek jöttek rám, ha Baktár Margit nénire néztem, a szomszéd asszonyra, vagy Kiss Bözsire, akiknél a melleik és kerekded formáik, éles izgalmat okoztak nekünk, kamaszodó fiúknak.

Szilvásvárad és a körülötte lévő bükki erdős hegyek a Pallavicini örgróf birtokán feküdtek. Ez a nemesi család volt az, mint később megtudtam, akiknek őse Fráter György erdélyi kancellár meggyilkolásáért kapta a királyi birtokot és kegyet még a XVI. században. Kellner bácsinak, a boltos kocsmárosnak, aki árendálta a Szalajka-patak egy részét, pizstrángot fogtam. Az erdőben sebesült őzet találtam, amit otthon gyógyítottunk és szelídítettünk egy ideig. Az erdőben egyszer nagyszabású hadgyakorlatot tartottak, amin nagy izgalommal vettünk részt nézőként. A kutyákkal mindig, apró gyerekkoromtól kezdve igen jó barátságban voltam, még a rám legmérgesebben ugató kutyának is bátran tartottam a kezem - és sosem harapott meg egy sem. Szóval igen szép, vadregényes gyermekkorom volt, dolgoznom sem kellett. A jó levegőn a Bükk-

hegységben, a gyönyörű szilvásváradai környezetben egészségesen éltem, természetesen „pasztörizálatlan,” frissen fejt, nyers tejet ittam minden reggel. Édes-séget, cukrot csak 10 éves koromban láttam először. Géza bátyám egyszer egy Amerikából hazatért embertől kapott és karácsonyra elhozott nekünk néhány szem papírba csomagolt kockacukrot, amit Amerikában a karácsonyfa díszítésére használtak. Nagyon szerettem volna megkóstolni a karácsonyi fenyőfánkon lógó ismeretlen cukrot, de a szüleim azt mondták, hogy nem szabad hozzányúlnom. Erre hátra tettem a kezem, úgy próbáltam „lelegelni” a fáról az ismeretlen, izgató édességet.

A gépkocsi, az autó igen nagy szenzáció volt, ha néha napján egyszer-egyszer egy nyitott fedelű gépkocsi végigporzott Szilváson, a gyerekek csapatostól futottak utána.

Kicsi koromban volt egy cicám is, aki általában velem aludt a kiságyamban. Telente esténként a macska befeküdt a még langyos sütőbe a kemencében. Egyszer anyu egy vasárnapi hajnalon becsukta a kemenceajtót és elkezdett befűteni. A macska, megérezve a hirtelen támadt hőséget, a kéményen át menekült ki a kemencéből. Egy kis idő elteltével újra besettenkedett a házba a kinti csikorgó fagy elől, és - szokásához híven - bebújt mellém az ágyba. Átöleltem félálomban, majd reggel anyu megdöbbenve látta, hogy csupa korom az arcom és az ágyneműm.

Emlékszem, Újév napján apám ránk nyitotta az ajtót, és ahogy kintről a szikrázó napsütés és a fagyos friss levegő betódult a kis szobába, így kiáltott: „Újlesztendő, vígságszerző! Most kezd újulni!”

Édesanyám maga volt a megtestesült „spontán” jószág és velem szemben a szinte túlzásba vitt szeretet. Maga nagyon egyszerű volt, de amit megtanult, azt jól tudta. Tudott jól sütni, főzni, kézimunkázni és szép hangon tudott énekelni kedves dicséreteket és zsoltárokat is. Ellentéte volt apámnak, akit ridegebb életre nevelt fel a sorsa. Félárván maradván, mikor suhanc 16-17 éves legény lett, édesanyja Varró Lídia,

nem bírt vele, ezért elszegődött az Erdészethez ló-ápolónak, a Szalajka völgy elején álló erdészház istállóihoz.

Egy ízben óriás nagy vízisiklót látott a patakparti régi trágyadombon. Úgy gondolta, megfogja! A falusi ember ösztönösen irtózik a kígyótól, amihez a vallási legendák (a gonosz kígyó) is hozzájárultak, no és a mérges kígyók is. Szóval egy ócska cipőtalp-darabot vett fel, ami ott hevert és lenyomta hirtelen a hulló nyakát a száraz talajra, majd megfogta a kígyót, de az rátekeredett fokozatosan a csuklójára, majd a karjára a könyökéig. Ekkor megborzongott - ha nem is félt - és már az volt a gondja, miként szabaduljon tőle? Zsibbadni kezdett a keze, de szabad balkezevel lefejtette a kígyót, majd kihúzta egy méteres darabon és a patak felé eldobta.

Apám vad, fékezhetetlen fiú volt; egy ízben udvarolt egy lánynak, de annak egy csendőr is csapni kezdte a szelet. Összebeszélt apám Köz-Varró Zelmával, aki a környéken szintén igen erős legény hírében állott, és a korcsma közelében lévő hatalmas eperfára felmászva várták a csendőrt, aki a szablyával az oldalán, valóban jött is az esti sötétben. Abban az időben a kaskastollas csendőrök a vidéki nép körében a hatóság legrettegettebb képviselői voltak. A két legény ráugrott a fáról: Zelmus lefogta a csendőr karját, apám a nyakát, és kereste a csizmaszárban a kést. Ha megtalálja, megöli a csendőrt! Szerencsére a kés kiesett a fáramászás közben, s így csak egy súlyos baleset lett a dologból. A csendőrnek ugyanis - meglepetésében is - volt annyi lélekjelenléte, hogy a kardját félig kihúzza, majd a földön hemperegve a két támadó miatt, egészen kivonta azt. A sötétben az eléggé éles kard Köz-Varró Zelma csendőrt szorító ölelése és a teste közé került. Valahogyan a csendőr megrántotta, húzta kifelé a kardot és elvágta Zelmus bal karjának felső izmát! Élete végéig sete-sután hordta a balkarját, soha nem lett teljes értékű gazdaember belőle. Igaz, a leányt végül ő vette feleségül, aki a csendőrrel talán jobban járt volna. Szóval apámból azután a hadsereg és a világháború faragott mondhatni vakmerő és bátor, de emberséges embert. Olyat, akit a családjá-

ban is szertett volna látni egy, az ő természetéhez hasonló fiút.

Szerencsénkre - alapvető keménysége mellett - ő is jó szívű ember volt, mentes az akkori őrmesterek elvakultán, ok nélkül is durva keménységétől, de azért nem ment a szomszédba a fegyelmezésért, ha úgy vélte, hogy a szép szó itt már nem használ. Ezt a fegyelmet szegény anyámtól is elvárta, és a szokásos házastársi veszekedéseknél gyakran végződött azzal a vita, hogy apám kapta a leventepuskát (segéd-oktató volt Dorcsák Lajos katolikus tanító és leventeoktató mellett) és kiment, hogy az elhagyott homokbányában agyonlövi magát. Anyám ilyenkor sokat sírt, félt is, hogy egyszer beváltja ígéretét, meg neheztelt is a túl kemény eljárása miatt. Apám azonban - ismétlem- a természettől tanult, veleszületett jóindulattal járt el, ha néha túlzásba is vitte a veszekedéseket. Ha inni kezdett - ritkán tette - nem tudta megállni a becsípésig - olyankor folyton, és egyre csak ivott volna. Énekhangja nem volt jó és hallása sem, de a belesulykolt katonadalokat azért dúdolta és azokat jól, a hangján. Kedvenc, rövid nótája volt: *„Megdőglött a bíró lova, nyúzza meg a bíró maga!”* A másik pedig *„Nagypénteken mossa holló a fiát, kígyót-békát rám kiált a világ. Mondja meg hát ez a világ szemembe, kinek vétettem életemben.”* A katonadalok közül: *„Mosdjatok regruták, mert porosak vagytok, csak a jó Isten tudja, mikor szabadultok.”*

Úgy 4-5 éves lehettem, amikor először kivitt magával a vitézi telekre, Örömedre, ahol a frissen kaszált lucerna, vagy lóhere, esetleg széna-csomó és a ráhelyezett lópokróc meg egy takaró volt a fekhelyünk; felettünk a szabad ég. Mondhatom, hogy csak a kellemes júliusi - augusztusi éjszakákon történt ilyesmi, anyám mindig nagyon féltett, én meg valami bátor dolognak tartottam és szerettem, ha mehettem apámmal. A sok-sok csillag hosszú órák után, már egyre fényesebben ragyogott felettem, apám katona élményekről beszélt egy ideig, majd elaludt. Az elhatalmasodó álom rá-ráhullt a szememre, de kissé félve figyeltem az erdő és a mező zajait. Hallatlan nagy csend volt, szinte süket csönd - de csak eleinte. Kisvártatva

hallani lehetett a rókák bufogását, majd Ózbek füttyentgetett később vaddisznók haladtak át csörtetve a cserjésen, és még arra is figyelmes lettem, hogy mezei egér kotorász a szénám alatt. Még a bagoly is meg-megszólalt „kuvik,” kuvikszerű hangon. Végül az oxigén-dús levegőn elnyomott az álom. A széna, vagy pláne a friss kaszálású lóhere befülledt alattunk; már-már túl meleg is volt. Álmodtam, mindenféle. Majd forgolódva, a melegtől felnyílt a szemem. Megpillantva a sötétkék égen a sok sárga-arany csillagot, bizony nem tudtam hirtelen, hogy hol vagyok!

Úgy 8-9 éves koromban - amikor írom, 1989-ben, ennek immár 60 éve - értek a legerőteljesebb hatások, de az események időrendje már keveredik a későbbi tapasztalatokkal. Az első „tudatos” március 15-i, nemzeti hangulat, meg édesapám feltűnő természetes türelme más nemzetiségek és más felfogású emberekhez, kialakítottak bennem egy „tárgyilagos” magyarságtudatot. Ez együtt nőtt bennem, a legsovinisztább időkben is, a kialakult közhangulat ellenére, és sohasem voltam túlzóan „magyarkodó,” belsőből eredt, hogy nem néztem le más népeket. Sem különbnek, sem alábbvalónak nem tartottam népünket másoknál! Az embereket magatartásuk, „teljesítményük” szerint ítélt meg. Később, már középiskolás korban is, amikor a kálvinista magyarság „doktrínája” volt a divat - hallgatag szégyenkezéssel vettem tudomásul, a sokszor arroganciával társult okatlan „büszkeséget.” Apám mesélte, hogy a közös osztrák-magyar hadseregben az ezredet még Boszniában egyszer nemzetiségek szerint sorakoztatta fel az ezredesük. Kezdték kialakulni az egyes csoportok: magyarok, osztrákok, csehek, horvátok. Egyszer csak az ezredes felfigyel egy ötödik csoportra is. Odamegy hozzájuk: ti kik vagytok? Mire az egyik baka válaszol: „ezredes úrnak alássan jelentem, tótok volnánk.” (Tótoknak a szlovákokat nevezték.) De már erre felemelte az ezredes a korbácsát, úgy zavarta szét őket, e szavakkal: „Tót-ország? ... lószar ország nincsen!”

De a márciusi dalok, a „*Talpra magyar, hí a haza,*” vagy „*Árpád apánk ne féltsd ősi nemzeted! Nem vész az el, ha eddig el nem vezett.*” Vagy: „*Ezer esztendeje*

annak, hogy a magyarok itt laknak! Most akarják, most akarják kiirtani, de az Isten, a jó Isten nem engedi." Meg *„Esik eső karikára, Kossuth Lajos kalapjára, valahány csepp esik rája, annyi áldás szálljon rája"* kezdetű dalok mély nyomot hagytak bennem! Kisebb gyermekkoromban volt egy szép szalmakalapom, rajta fekete szalag és aranyos felirat: „LOTHERMERE” - s csak később értettem (tanultam) meg, hogy ez az úr Lord Lothermere, angol újságkirály volt, a Daily Mail tulajdonosa, aki a trianoni békeszerződés revíziója érdekében mozgalmat indított angol körökben és kitar-tóan munkálkodott lapjaiban ennek érdekében. Persze akkoriban ezeket nem tudtam, s bosszantott a kimond-hatatlan név. Később minden hazai iskolában kötelező volt a „Hiszekegy” elmondása tanítás kezdete és befe-jezése alkalmával: *„Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek Csonka-Magyarország feltámadásában. Ámen."*

Apámat kinevezték levante-oktató helyettesnek, úgy 1930. táján. A fő oktató Dorcsák tanító úr lett. A levante csapat terepkiképzése és céllövészete volt az apám reszortja. Engem is kivitt mindig, ha célba lö-vés volt. Egy-egy üres Schmoll-pasztás (cipőkrémes) dobozt akasztott ki a hivatalos céltáblák közelében az elhagyott homokbányában felnőtt kis borókabokrok ágára. Ezeket kellett eltalálnom, kb. 50 m-ről. Fel-tűnően jól sikerült, már az első magyarázatra mindig engem állított apa a fiúk elé példának, már azok elé, akik sehogyan sem találták el a céltáblát sem, nem még a 7-8-9-10-es köröket benne. Mindent összevetve, édesapám háborús elbeszélései és az általános közhan-gulat (hogy minden bajért Trianon hibáztatható, meg az utódállamok rabló népei) mély nyomot hagytak ben-nem. Ez későbbi tanulmányaim során is megmaradt, de a tárgyilagossággal együtt - az átlagnál sokkal tü-relmesebben. Később, már tartalékos tiszt koromban is bírálatban volt részem, az embert embernek tartó és kezelő mivoltom miatt.

Hanem gyermekkoromban bőven volt csínytevésem is. Hu-bay tiszteletes parókiája a körtemplom alatt volt, a verandájáról fellátott a különálló harangtoronyra és a templom bejáratí tornácára, meg tetőzetére is. Az

egyik vizsganap előtti délután, fiúk-lányok virágot készítettünk elő a másnapi évváróra. Már mezítláb járkáltunk, s a fiúk Gergely, a harangozó fia, elmondta, hogy a templom padlásán a sok gerenda-szarufa között rengeteg bagoly tanyázik, most el lehetne szedni a fiókákat, mert még nem tudnak repülni. Ott-hagytuk a lányokat a virágok meg drapériák rendezgetésével, és uzsgyi, fel a baglyokért. De a fészkek olyan magasan voltak, hogy nem tudtuk elérni a valóban ott mocorgó fiókákat. De kinéztünk a szellőzőablakokon, sőt az egyik fiú ki is lépett a párkányára. A pap meglátta és birsalmafacálcájával várt az oldalkijáratnál. Mindenki elég tisztességes ütést kapott és sivalkodva vakarta a fenekét. Magam igen gyors „kirohanással” igyekeztem a csapást kikerülni, de a lábszáramat mégis elérte az ütés és a vessző nyoma vörös, fájdalmas csíkot hagyott a lábamon. Nagyon fáj, szaladtam a patak hideg vizéhez, de bizony odahaza édesanyám meglátta és kifaggatott. Jól összeszidtak szüleim. De valahogy túlzottnak tartottam a fenytést és az óta nem igen kedveltem a papi méltóságot.

Máskor meg olyan jó erős gumiparittyát készítettünk Brassó Lajcsival, hogy azzal lődöztem madarakat, kevés, de kegyetlen sikerekkel. Egyszer esteledéskor, pataki gömbölyű kavicsokkal, a különálló harangtorony nyitott haranglábján át meglődöztük a legnagyobb harangot, ami igen furcsa, fülsértő, síró hangot adott. Aztán láttuk, hogy jön a pap a lépcsőkön felfelé! Átbujtunk a grófi kiskastélyhoz a kerítésen és elinaltunk.

Ez idő tájt udvarolgtattunk Ilkának. Később ezt a szép kislányt villám sújtotta agyon, midőn a grófi tarlón a hűgával elhullott búzakaralászt gyűjtöttek. Rettentően rossz, fájó és félelmes volt a temetés, az édesanyja hangos zokogása és az apa néma könnyei. Ekkor kezdtem emlékezni a miskolci rokonunk, Surányi Jánosné, született Tózsa Margit szilvási látogatásaira is. Finom édes körtét hozott, meg kerti málnát nekünk. Halványan azt is tudom, hogy súlyos családi gondok voltak. Barnóczki Károly - apám féltestvére, favágó és mészgyári munkás - pénzbeli segítségét (kölcsönt)

illetően: „Miből adod meg, mikor semmid sincsen?” Mondotta Margit néném jelenlétében Lidi nagymama apámnak, aki ezért vérig sértődött. De hát valóban nem ment a gazdaság; agrárrollót, gazdasági válságot emlegettek a szomszédok, az Amerikát járt Brassó Lajos bácsi, meg Simon Simi, a 919-es proletárdiktátúra, a szilvási direktórium volt elnöke, a jó kedélyű, szinte bohókás kőműves, apám barátja. De Lóczy József vendéglős és Kellner bácsi a boltos, is panaszkodtak. Ekkor volt 6 pengő egy mázsa búza és 24 pengő egy pár jobb csizma. Persze Surányiék sem tudtak volna segíteni, ott is volt három gyerek István, Margit és Mária. Miskolcon a Tatár utcában laktak; s János bátyám munkás volt a Kohászatban.

Voltak téli esték, amikor ponyvaregényeket olvastak fel a petróleumlámpánál - néha még sírtak is a sokat szenvedők kalandjainak leírásán. Dorogról Ötvös Géza bátyám egyszer felkeresett nyáron és én éppen anyaszült meztelenül a patakot rekesztettem Oravec Jóskával. Alig talált a homlokomon annyi helyet, hogy megpusziljon. Sok cukrot, illatos narancsot hozott, igen kedves volt, engem nagyon szeretett és én is nagyon jó, férfias és családszerető rokonnak ismertem meg őt. Más alkalommal karácsony előtt jött, akkor már cipőt kellett húznom, hiszen hideg december volt. Emlékszem, hogy mindez idáig borókafa volt nálunk a karácsonyfa és az nagyon szűrt. Nagy kockacukrok, dió és piros kis almák, néhány gyertya volt csak rajta - mégis szép volt! Most fél kiló, ezüstpapírba csomagolt, kemény szaloncukor is jutott rá, Géza bátya hozta. A levágott kövér liba tepertője, a hagymával sült vér és máj illata, meg az üres kalács, a „morvány” tették nagyon bensőségesé a hangulatot ekkor. Voltak bőségesebb karácsonyaim is azóta sokszor, de itt, a petróleumlámpa sárgás fénye mellől a mélyen behavazott faluvégi útra kitekintve volt a legszebb!

Újra és újra, félelmetes erőfeszítésekkel (apám meztláb szántott, hogy a csizmát kímélje, és a közeli grófi almáskertből gyűjtött almát ette kenyérrel) meg-megkísérelték a gazdálkodással a felszínen maradtást. Szegény jó anyám visszakerült lábba dolgozott. Mégis bekövetkezett, hogy a 8 mázsa búzatermés

évében 1929, vagy 1930-ban apám bejelentette, hogy nem tud adósságot, de még kamatot sem fizetni. Halotta, hogy Gömbös Gyula lett a honvédelmi miniszter és azt ígérte, hogy a trianoni hadsereg létszámot 10 év elteltével felemelik, s visszaveszik mindazokat a jó altiszteket is, akik kiképzőnek jók és megbízhatóak. A Vitézi Szék is fellépett, és sértő tapintatlansággal megállapították, hogy apám - habár jó volt katonának -, nem jó földművesnek, mert tönkrement, s zár alá veszik a telkét. Ez azt jelentette, hogy másnak adják kezelésre, aki a bérleti díjat megfizeti, és abból törlesztik apám adósságát, bár a telekkönyvi tulajdon joga sértetlen marad. Ha majd az adósságot kifizették, visszakapja a használati jogát édesapám. Ő azután élt a lehetőséggel, kérvényezte a Honvédséghez a visszavételét, amire rövidesen kedvező választ kapott, habár az örömhöz öröm is járult: tiszthelyettesi rendfokozatához csak szakaszvezetői fizetést kapott, ami akkor 98 pengő volt havonta.

Mégsem volt más kiút. Apám átadta a szilvásváradai vitézi telket, és átköltöztünk a Bükk-hegység másik oldalára, Miskolcra, a nagyvárosba. Itt apám nővéréhez, Margit nénémhez, illetve a Surányi családhoz költöztünk először, a Tatár utca 7 szám alá, a Vasgyár nevű városrészbe, egy kis ház nyári konyhájába. Apám a huszárlaktanyába, a lovas tüzérek és a fogatolt sereg-részekhez került, ahol meg kellett tanulnia a Magyar Királyi Honvédség utóbbi évtizedben kialakult szolgálati és gazdasági-szervezeti szabályzatait, a lószer-számok és a lóállomány előírással való kezelését.

Szép, háromcsillagos, magas katonai gallérral, tiszthelyettesi, később főtörzsőrmesteri rendfokozattal, vitézi jelvényvel és kitüntetésekkel, de roppant szegényen kezdte meg apám reaktivált katonai életét.

*Apámmal és anyuval az
örömedi földünkön, Szilvásváradon*

Miskolcon rossz sors várt rám: oda volt az arany szabadság. A gyárhoz közeli, már akkor igen füstös levegőben, igen szerény ruházattal és élelmezéssel és - főleg - nyáron is cipőben kellett járnom! Folytonos veszekedés is kialakult a városi - sokkal jobb tanításban részesült Mariska, Marcsa és barát-női, meg én köztem, aki cigányos, napbarnított, amolyan félnomád fiú voltam, barátok, játszótársak nélkül.

Sanyarúságom csak akkor szűnt, ha a szűk, 75 négyszögöles kertben mezítláb mászkálhattam. A szilvási telkünk 600 négyszögöles volt, nem beszélve a 16 kataszteri holdas vitézi birtokról és arról, hogy az

egész határ, sőt a grófi erdőbirtok is szabad volt számomra - bár ez utóbbi csak „illegálisan.”

Kezdett terhes lenni ott lakásunk Surányiékra nézve is. Nem tudom, fizettünk-e érte? De azt igen, hogy őszre, télre már a Szentpéteri kapu 39 szám alatt a Balkovics Pál kötélgyártó mester szobakonyhás és svábbogaras lakását vettük ki, ahol 28 pengő volt az egy havi lakbér. Maradt megélhetésre 70 pengő.

Ez már 1931 őszén volt, s engem elvitt anyám a Kun József utcai Polgári Iskolába felvételre. Itt Ivanovszky tanár úr felíratta velem a táblára, krétával (Szilváson sohasem írtunk így, pedig ott is volt tábla, kréta, csak firkáltunk-rajzoltunk vele) a Himnusz első sorát. Persze, hogy az „Isten áldd meg a magyart” egy d-vel sikerült, és hát igen csúnya, egyenetlen, görbe volt a sor is. Azonnal azt tanácsolta a tanár úr, hogy járassák ki velem a 6. elemet is és csak azután a polgárit, hiszen itt a német nyelv is kötelező lesz, és a gyerek magyar helyesírást, pláne szépírást nem tud.

Így kerültem én az - akkor - külvárosinak számító, Szeles utcai általános elemi iskola 6. osztályába, Mezey Károly tanító úr osztályfőnök keze alá. Hogy, hogy nem, az első órán 40 - 45 másik gyerek ült a padokban és pont engem szólított ki a tanító úr. Fel kellett írni a táblára, hogy „Tózsza István 3 hónapig utazott.” Hát ez borzalmas girbegurba, egyenetlen betűkkel történt meg, és valamiként úgy sikerült, hogy „3 hónapapig.” Már ennél a szónál harsány nevetés csattant fel mögöttem, és én mind a fiúktól, mind a tanító úrtól megszeppenve néztem körül: Mi a baj? Miután kiderült és helyreküldtek, a füzetbe diktáltak /tollba mondtak/ szavakat. Még az óra vége előtt átnézte a tanító úr - egy idős, jó tekintetű ember volt szegény -, és én is visszakaptam, minden egyes szóban helyesírási hiba, pirossal pótolva, és 4-es! (Akkor az volt a rossz osztályzat, a legrosszabb.) Egyre emlékszem a „guzsaly” szó guzsajra sikerült, például. Otthon alá kellett íratni a szüleimmel. Szégyelltem magam. De a legégetőbb az volt, hogy az osztály minden tagja, leplezetlenül lenézett engem. Senki bará-

tom nem akadt, pártfogóm sem, csak Mezey tanító úr - száanalomból.

Szinte kedélybeteg lettem. Szigorú tanításra fogott anyám és együtt tanultunk apámmal esténként. Semmi játék! Bizony 5 év falusi színvonal nélküli „taníttatásom” hiányait kellett volna pótolnom, félév, egy év alatt. Ajándékot, ruhát ígértek, hogy kedvem legyen. Így azután félévkor már nem buktam meg semmiből, de bizony nem volt jó osztályzatom sem. A második félév jobban sikerült. Egy Szász Ottó nevű fiú kicsit barátommá is vált. De április hónapban egy késői, de annál súlyosabb skarlát betegség kapott el. Már 40 fok feletti lázam volt. Ébren is tüzes vasabroncsok pörögtek, gurultak, karikáztak egy tükörsima lapon előttem, majd körözve eldőltek és hosszú-hosszú ideig billegve, egyre gyorsuló ütemet felvéve, éles csattanással ráfeküdtek az üveg simaságú lapra. S ez kezdődött előlről! Elvesztettem az eszméletemet. Amikor feleszméltem, egy csiptető-szemüveges katonaorvos hajolt fölém, s az injekciós tűket rakodta el. A szédítő fülzúgásom szűnt, és egy kis tejet kértem. 6 hétig nem mehettem az iskolába: a ragályos betegség miatt, de lesoványodottságom miatt sem. Így azután nem valami szép bizonyítványt kaptam.

A nyár Ökrös Nagy Laciékkal, meg a szomszéd szép kis zsidó lány társaságában telt el. Megjött Balkovics mester, főbérllőnk segítője József úr, Budapestről és dúdolgatta az akkori nagy slágereket: *„Egy régi nótát hoz Budáról át a szél melódiája szép emlékekről mesél.”* Vagy: *„A kemence szögletében vén anyóka kuporog, olvasó van a kezében, de az ajka nem mozog. Az ifjakat nézi, nézi, a múltakat felidézi, könny csillog a szemében, a jó Isten tudja, mi jutott az eszébe?”* Meg a *„Szomorú vasárnap.”* Mi is segítettünk és a kötélgyártás rejtelmeibe lassan betanultunk. A sokféle kenderbálákról már tudtuk, hogy melyik jó minőségű, melyik nem. Tudtuk mi az a *„LEER”* és egyszer a Vasgyár számára roppant vastag kötél készítésekor - az összesodródó szálak ellensúlyaként egy egész fatörzset kötöttek - de nem volt elegendő, kettenhárman rá is ültünk, és még így is húzott felfelé lassan bennünket a készülő igen vastag kötél.

Ez idő tájt apám - könyörgésemre - hozott gyakorló kézigránát-jelző „puffancsokat.” Ez egy nagyobb bokszos dobozhoz hasonló, vízhatlan kéregpapírban elhelyezett szemcsés puskaapor tartalmú valami volt, kb. 3 deci puskaporral, amely vízben elég könnyen oldódott és 2-3 nap alatt 1 cm vastag lepénnyé száradt. Ezeket darabokra tördelve, faágakra téve, hozzájuk papírcsíkot vezettünk. A papírcsíkokat a végén meggyújtottuk, és a kis drótokon lógó különböző nagyságú anyag csillagszóró szerűen szikrázva égett, ahogy tűz elérte. Ez volt a mi tűzijátékunk míg Balkovics Pali bácsi be nem tiltotta, mert a kender könnyen tüzet foghatott volna. Meghökkenítő, és bántó élményt őrzök: a játék hevében megsértett - sorozatosan bosszantott - Ökrös Laci. Mivel többször szóltam, hogy ne rontsa el a tűzijáték állványt, de ismételten megtette, hirtelen felkaptam egy jókora tégladarabot, előntött a harag és a kiskapu felé inaló Laci fejéhez akartam vágni. Szerencséjére és az enyémeire is, a kiskaput éppen behúzta, amikor a téglacsattant a deszkán - ki is törte azt! Ha másodperc töredékét késik - komoly sérülést szenved. Ez még ma is bánt; és sokszor kellett óvakodnom a hirtelen haragtól!

Igaz, Szilvásváradon is jártam hasonlóképpen. Úgy jöttek a lóval haza a fáradt favágó falusi férfiak, hogy a szekérből kifogott lovak egyikén a lópokróc össze volt hajtvva, és mint valami lócán, ült a favágó. Én is kipróbáltam a mi lovunkon, de mivel még kicsi voltam, folyton lecsúsztam a lóról. Apám gyalog jött mellettük - én otthonról szaladtam elé, és kísérleteztem a „nagyos” üléssel a lovon. Egyszer azután a két ló közé huppantam a porba. Ijedten vártam, míg a lovak patái elhaladtak az orrom előtt. Láttam és kinevette ezt a jelenetet Kódor Feri jó barátom, a fenyves erdő alatti vasúti őrház órének a fia. Előbb tréfából, később haragosan birkózni kezdtünk a fűben. Feri jóval erősebb volt, letepert maga alá. Felbőszített a szorongatása, és hogy legyűrt. Úgy beleharaptam a combjába, hogy nagyot visítva engedett el és felugrott. Azóta is szégyenkezem magamban ezen a dologon, ez is hirtelen harag volt. Egyébként Kódor Bö-

zsi, a Feri húga is tetszett nekem, de bizony ő nagyon hamar és nevetve elzavart.

Szüleink összejártak elég gyakran szalonnát sütni a falutól akkor még elég távoli fenyves alji őrház udvarán. Néha a korcsmában, vagy lagziban voltak együtt, Feri bácsi bővérű, mezőkeresztesi magyar volt, szépen énekelt magyar nótákat, szerettem hallgatni. Egyszer Lóczy vendéglősnél ittak és kijövet azt mondta apámnak, hogy ő elkap egy autót menet közben és az árokba rántja. Képes volt az erős korcsmai pohárba beleharapni, úgy, hogy az éles üveg felsértette száját, de nem is törődött vele. Vakmerő és erős volt, de apámmal jó cimborá. Szóval már Miskolcra is visszajárt az emlékezetem Szilvássváradra, olyan erős nosztalgiával, hogy szinte fájt. Mert itt Miskolcon „semmit sem lehetett csinálni” meg azután a sérthetetlen kiskorúságom is elmúlt már; nőtt a felelősség, a tanulás munkává lett.

A tizenegy éves kort betöltve, készültem a polgári iskolai felvételre. Édesapám különböző katonai tanfolyamvizsgákat tett le, a fizetése 120 pengőre emelkedett. Régi katona bajtársai - akiknek jó része az elcsatolt Felvidékről, meg Erdélyből menekült ide - összejártak sós heringés borozgatásra, sörözésre. 1931 Szent Borbála, a tüzerek védőszentjének a napján; december eleji este volt egy nagy ünnepség a Tüzérlaktanya nagy lovardájában. Hatalmas karácsonyfa alatt, két olajzöld ágyú volt felállítva, egy hatalmas karácsonyfával (egyben a karácsonyt is „letudták”). Volt ott egy festmény is, egy rohamsisakos magyar honvéd félig háttal félig oldalt az éjszakában őrt áll; halvány tábortűz fénye, sátrak voltak láthatók és fenn, szinte a felhőkig nyúlva, a Magas-Tátra havas bércei és már az égen, a horizont alján állt egy odaképzelt ezüstragyogású kettős kereszt. Ma azt mondanánk, giccs, de akkor nagyon igaznak, mélynek tűnőnek hatott. *„Nem kell nekünk a más folyója! Nem kell nekünk a mások bérce! Csak az kell, ami a miénk volt”* hangzott egy katona kórus is érces hangon, jól megtanítva énekeltek a fiúk. A végén a Szózatot énekeltek közösen. Szép volt. Fájdalmas volt a felsejlés: a világháborúban vesztesek lettünk és a megérde-

meltnél sokkal súlyosabban büntették az én népemet, édesanyámat, apámat, a rokonokat és mindenkit. Pedig volt hősiesség, bátorság, hazaszeretet és jóakarát mibennünk. Kiléptem a gyerekkoromból, de még felnőtt nem lettem.

1932 - 1941. Ennek a 10 évnek nagy része tanulással telt el. A Miskolci Kun József utcai Polgári Iskola tanulója voltam 4 évig 1932-36 között, majd a Magyar Királyi Állami 4 évfolyamú Deák Ferenc Fiú Felsőkereskedelmi Iskolában tanultam és érettségiztem, 1937-40 között.

A polgári iskola az akkori viszonyok között kitűnően szervezett iskola volt. Jó tanárokkal: Ivanovszky, Paditzné, Szibner Fanni (ének), Berényi tanár úr (német) és Gál Zoltán (gazdaságtan). Különösen Paditzné tudta a történelmet úgy tanítani, hogy a legrégebbi korok (Kína, Egyiptom, Görög, Római) és a legtávolabbi országok történelmének dióhéj-kivonatát leadva, Európára, főleg hazánkra helyezte a fő súlyt! Különösen eleven módon tanította a bonyolult és szerteágazó görög (mitológiába is átterjedő) ókori történelmet. De a magyar történelmet is!

Ekkor kaptak értelmet számomra a Dorcsák tanító úr apámmal folytatott elbeszélései! A leventeoktatás szüneteiben mesélte, hogy örgróf Pallavicini Alfonz Károly, a földesúr őse, miért kapott hitbizományi óriás birtokot a Habsburgoktól. Mint már említettem, Martinuzzi Utyesenevits Fráter György, Erdély első kormányzója, a fejedelemség elgondolásának diplomatája, megbízhatatlanná vált az Osztrák-Magyar uralkodók számára és 1551-ben, Felvincen, Castaldo Ferdinánd erdélyi biztosa, Pallavicini ősével gyilkoltatta meg! Tettéért és más, a Habsburg ház érdekeit szolgáló katonai magatartásáért 60 ezer hold földet kapott Pustaszeren. Szilvásvárakon pedig ezt a 10 ezer holdnyi erdőt amolyan nyári, vadászati rezidencia céljaira vásárolta meg. Ottó királyfi bérma-keresztapja ma is /1927-28-ban volt a beszélgetés/ minden évben egy vagon alföldi acélos búzát küld ajándékba a trónörökös Habsburgnak. Egyébként nincs sok emlékem a polgári

iskolai életről. Folyton tanultam, mert be kellett hozni a falusi oktatás színvonal alattiságát.

Tetszet Etike, a Balkovics mester lánya is, de ő sokkal idősebb volt, mint én. A fiuk néha a Szemerekertben összeverekedtek, nem egyszer lányok miatt. Kóródi Jancsi, Pásztor Pali, Baraksó Sanyi, Mezei Laci voltak az osztálytársaim, akikre emlékszem. Nekem majd minden évre meg volt ígérve ajándék, ha jó lesz a bizonyítványom. Egyszer egy 18 pengős ezüst zsebórát, máskor egy 150 pengős Mosonmagyaróvári Gépgyári kerékpárt kaptam. Apám is előlépett, már 150 pengő volt az illetménye és elköltöztünk a Szentpéteri kapuból a Vay utca 19 szám alá. Az valamivel jobb lakás volt. Ügyetlenséget követtem el: az ágy fölötti konnektorba (szerencsére az ágy vastag takarójával fogtam) egy hajtűt dugtam be. A rövidzárlat olyan intenzív szikrát húzott, hogy azóta is óvakodom a villanyáramtól.

A polgári iskolában igen nehéz volt leküzdeni - nagy szorgalom árán - az első felvételi kudarcát, és az előítéletet, amit Ivanovszky tanár úr a helyesírási hibáim miatt megtartott. Itt, a Vay utcán Wohlstadter Ivike, szőke kislány tetszett nagyon. A szülei egyszerű zsidó család voltak, igazán nem gazdagok, biztosítási ügynök-féle volt Wohlstadter bácsi. A hosszú udvarban vagy 10-15 család lakott, némelyek szuterén pincéből lakásnak alakított helyiségekben. Mi alattunk Bodnár Karcsi és vasutas szülei laktak. A Sajóra járt kishálóval, csónakkal, halászni, sokszor hozott eladni márnát, szépeket. Rendszerint Wohlstadterék vettek belőle.

Ezek az évek úgy teltek el, hogy kezdtem kedvet kapni a tanuláshoz is és a kamaszkori gyötrelmek is felléptek. Nyáron főleg Szilvászváradra kirándultunk, ahol Barnóczki Károly bátyám kezdetleges, de jó horgász eszközeivel pisztrángozni jártunk a Bán-patakra Nagyvisnyó felett. Szépeket fogtunk! Bár tilos volt, a grófi birtokon horgászni, Apu egyenruhája garancia volt rá, hogy nem árthat nekünk senki. A csendőrök pedig szintén ismerte apám. Korábban is fogtam én pisztrángokat kezdetleges eszközökkel, vastag zsineg-

gel, gilisztával. Egy ízben rám vetődött a csendőrök kakastollas árnyéka a patakparton, s hiába szólítottak, hogy álljak meg, ruhástól a vízbe vetettem magam (ott volt egy fél méter mély) és usgyi! Át a túlsó part rekettyéibe. Nagyon féltem, a torkomban dobogott a szívem, meg sem álltam hazáig.

Ezen kívül jártunk szalonnát sütni a fenyvesbe, a Szalajka-völgybe, akkor is rendezett volt ugyan a feljáráskálás, de nem úgy, mint napjainkban /1989./ Igaz a falusi nép és a turisták is sokkal nagyobb (belsőből fakadó) fegyelemmel járta a tájakat. Ilyenkor talákoztunk a Barnóczki családdal, Ica, Irma néni (Károly bátyám felesége). Lidi mama meg sírva köszönte a szerény miskolci ajándékot. Anyám is sírva örvendve beszélgetett Baktár Margit és Brassó Lajosné egykori szomszédokkal, a nehéz, de szép elmúlt évekről. Leányuk, a Tirza már férjhez készült. A gróf úr ritkán járt Szilvásra, vadászatokat rendeztetett, Király Lajos erdőmérnök még mindig nagy helyi tekintély volt.

Szülőfalumba, Terszetenyére csak 14-15 éves koromban vetődtem el újra. Apámnak volt egy régi kellemetlen emléke Kallos Gedeon „amerikás” (Detroit-ból hazatért) magyar, távoli rokon, hideg fogadtatását nem felejtette el. Amikor egyszer Szilvásváradról két lovas szekérrel - egész napos utazással - elmentünk Terszetenyére, Kallos Gedeon akkor éppen a templom alatti házat szatócs-üzletfélévé alakíttatta át. A nagy malterozás közben, bizony a váratlanul betoppant szilvási Tózsáékat nem rajongták körül! Ez a régi emlék apámat sem vonzotta különösebben Terszetenyére. De a legnagyobb baj - szinte csapás -, édesanyám szemében az volt, hogy a megözvegyült Ötvös József nagyapa egy, még édesanyámnál is fiatalabb leányt vett feleségül: Herczeg Juliát! Szinte megszakadt a szégyennel vegyes harag miatt a kapcsolat anyu és az ő apja között. Ha mentünk is - még én is - csak Szőlősárdóban háltunk meg, Szász Bertiéknél. Szász János - Berti apja - ugyanis Bíró Zsuzsannát vette nőül, aki anyám édesanyjának volt a testvére. Bíró Rozália nagymamám korai haláláról már írtam. Az szőlősardai Zsuzsi néni tehát anyám nagynénje volt.

Így Szőlősardóval és Teresztenyével tartottam a kirándulási kapcsolatomat, ha jól emlékszem, amikor a biciklit megkaptam, a vakációban egyedül - elkerékpároztam Szőlősardóba, talán 1934-ben először! Nagy vállalkozás volt ez, mert a távolság több mint 60 km. Kora hajnalban keltem - a szüleim valami két napos úton voltak, amit a katona altisztek családjának szerveztek, s egy fél liter tej, meg hideg szilvalekváros „csík” (metélt) volt a reggelim és bezárva a lakást, útra keltem Sajószentpéter - Dusnokpuszta - Edelény - Szendrőlád - Szendrő - Szalonna - Szőlősardó útvonalon. Már 8-9 órakor ott is voltam. Nagy kiruccanásokat tettem Kallos Gézával, aki akkor még igencsak gyerek volt (6-7 éves) és Berti is elvitt mogyorót gyűjteni, meg a Kecské-kúthoz. Következésképpen a széna-csűrben a szénán aludtam, és Teresztenyén, Kallos Feri bátyámnál is megháltam.

Itt találkoztam Osváth Janival, aki akkor már nagyobbacska legény volt és a helyi jómódú parasztcsalád fia. A sárga emeletes ház az övék volt. Ott volt Ofertável bácsi a mézészető. Neki mondta Jani („Dzsani”), hogy ha azt a korsó hideg aludttejjet az uborkasalátával mind megeszi, „elfosik a körtefáig.” Szóval ez az Osváth fiú volt az, aki Detroit-ba kivándorolt a szüleivel, minthogy ott már voltak rokonai - többek között egy ideig Ötvös József nagyapám is, aki akkor egy ideig az ottani magyar egyházak temetkezési vállalatának igazgatója is volt, mint egykor teresztenyei bíró. Volt szervező rátermettsége is, a 6 elemije ellenére. Szóval ezért hívták Dzsaninak ezt a szép szál és jóképű fiút, aki később, 1944 decemberében - mint amerikai közkatoná, az Ardenneknben kialakult hitleri ellentámadás során - elesett. Ott nyugszik a teresztenyei régi temetőben, mert a felszabadulás után, fém koporsóban az amerikai követség szülőfalujába vitette. Angol - magyar szövetségű síremléke van. Persze akkor, 1934-35-ben ezt a szomorú sorsot még csak nem is sejtettük!

Új és érdekesítő volt Fazekas János református hittanár szerepe az életünkben. A Virágvasárnap előtti vallási gyakorlatokon ő volt az, aki a már-már férfi-

korba lépő fiúknak, vallásos világnézetről, gyakorlati életről - még a szexualitásról is - komoly, elmélyült, közvetlen beszélgetéseket tartott velünk. De a Madarak és Fák Napjának megünneplése is mély nyomokat hagyott bennünk, s valóban felkészített egy jó értelemben vett polgári, állampolgári, becsületes, tisztességes életre. Még a Trianoni béke hibáit is mérsékeltebben elemezték, tanították, mint kezdték az Egyetemeken és a sajtóban egyre inkább nacionalista alapon követelni a revíziót. Minden lehetséges helyen felírva a megcsonkított ország térképével: Nem! Nem! Soha! „Tri non” - 3 nem! Ekkoriban került a lillafüredi közúti alagútra is egy térkép véset és felirat. Maga a Palotaszálló is 1932-33-ban készült el, így akarta pótolni a magyar főúri és gazdag réteg az elveszett magas-tátrai, vagy tusnád-fürdői vidékek nyaralóit. A két lillafüredi alagút közötti útszakaszon megtiltották a kerékpározást is, bár a köznépet nem tiltották ki a szép sétányokról, és romantikusan ragyogó volt a kisvasút is „kávédarálás” mozdonyaival és nyitott, meg zárt személykocsijaival. A tisztaság és a rend kétségtelenül nagyobb volt. A csendőrlakatanya fenn, az Eger felé haladó úton Eger-felé nézve, a baloldalon volt, a felső alagút előtt, az ezekben az években felfedezett István-cseppkőbarlang közelében. Egyik augusztus 20-án, Szent István napján történt, hogy egy kutya beesett a barlang egyik kürtőjébe, s így fedezték fel a ma az országútra nyíló látványos barlangot.

Nagyon megszerettem a Bükk vadregényes völgyeit, a Szeleta-barlangot, a Hámori-tavat és fel a Bükk-fennsíkon a Nagy-mezőt, a Feketesár-bércet, a Gerenna-várat és a Szilvásvár felé lejtő völgyeket. Ezt az utat többször is megtettem szüleimmel a Garadnai kisvasút végállomástól - gyalog! Persze, nyáron. Egy ilyen alkalommal - júniusban a hirtelen kitört villámlásos zivatarban - sírva fakadtam. Apámon láttam, nem tetszik neki, hogy miért bögök, hiszen már nem vagyok gyerek! De anyám védelmébe vett. Engem is bántott a férfiatlanság, de később kiderült és vidáman mentünk Bánkút felé.

Ilyen nagyobb túrák alkalmával mindig eszembe jutott apám 1925.évi esete, amikor selejtezett tüzer- és géppuskás lovak közül olcsón vásárolt 2 lovat. Egy nagy tüzer hámost, meg egy kisebb pónit. Ezek voltak még életképesek, a többit vágóhídra vitték. Apám Ómassán megivott egy pár deci bort, és esteledésre - ősszel - ért fel a Szárazvölgy felső részére, ahol az álmoság és a bor hatására elaludt a vastag harasztban. A kötőfékes 2 ló ott ácsorgott felette. A hajnali hidegre ébredve nem tudta szegény apám, hogy hol is van? Szerencsére a kötőfékek és a lovak közötti fa megakadályozta azok elbarangolását és így másnap - baj nélkül - hazaért apu. Később gúnyolták a falusiak a vitézúr gazdálkodási példamutatást - amiről az avatón szóltak a templomnál. „Mindenki vegyen másfél lovat és azt fogja be.” Tényleg komikus lehetett. De sajnos még ez sem tartott sokáig. Másfél év múlva egy karó gödrébe szorult Örömeden a nagy ló lába - és eltört. Ló csont sohasem forr össze! A csendőr, Szakács Sándor őrmester - lőtte agyon. Nagyon sajnáltam, amikor a sántikáló nagy állat robajjal összeomlott, ahogy halántékon lőtték. Megnyúzta egy csiszár Nagyvisnyóról, és a döglött lovat eltemettük. Rá akácfákat ültetett apám.

Ugyancsak erdei gyerek lettem - és ez azért diák és felnőtt koromban is megmaradt; nem csupán szeretem a természetet, de otthon érzem magam benne, jó időben, rossz időben egyaránt. (Később ez a fronton, meg a kemény hadgyakorlatokon jól jött.)

Volt egy Kerekes Jóska nevű osztálytársam, aki Hejőcsabán lakott. Vele a Miskolc melletti Görömböly-Tapolca „felfedezése” volt az élményem. A 10-15 m mély kürtő-barlangok alján csobogó-csillogó langyos víz ősszel a Várhegy oldalában enyhe párát gőzölt. Köveket dobtunk be, denevérek riadtak fel. Akkor még lovas szekerekkel jöttek a falusiak, a vidékiek a mai gyerekjátszótérre - és nem sokára megépült a forrásokra a szép, tájba illő faszindelyes Tavi-fürdő, belső kabinokkal, kiúszókkal. Szép volt, csak kis teljesítményű, de akkoriban kielégítő volt a látogatói létszám is.

Úszni Bodnár Karcsi halász-vasutas apjával a Sajón tanultam meg. Ekkor - főleg nyáron - vad dolgok következtek; merészség próbákat hajtottunk végre. Ennek előzménye az volt, Winnetou történeteket olvastunk, meg egy észak-amerikai pionír történetet. A Sajó akkor még aránylag tiszta volt, s mi indián Vadölős - Nyomkeresős folyónkká lett Alsó- és Felsőzsolca határában. A lefelé sodródó zúgókon, hamar és spontán módon elég jól megtanultam úszni. 4-5 fiú összeállt és úszással kombinált rejtőzéses megközelítéseket, cserkészéseket hajtottunk végre. Búvár Kundhoz hasonlatos alámerülések közben egy ízben majdnem belefulladtam a vízbe. Egyszer meg - ahogy nagy ravaszul felbukkantam a fiúk mögötti bokros kis sziget öblében - a vízen az orrom előtt egy döglött, már oszladozó malac lebegett, förtelmes, rothadó hús bűzzel. Így azután felhagytunk az efféle Nyomkereső játékokkal, meg ki is nőttünk belőle. Tapolca más volt! A kék, kristálytiszta langyos medencében jobb volt úszkálni.

Az egyik nyáron meghívtuk Kódor Ferit 2 hétre Miskolcra, majd én mentem el hozzájuk - akkor már Csincse-tanyán volt vasúti őr az apja -, Csincse-tanyára. Itt ismerkedtünk meg Kódor Bözsi barátnőivel, Fekete Gizuval és Icával. Soha be nem vallott hős szerelmes lettem a Gizuba. De hát ő, tőlünk már 5-10 évvel idősebb fiúk jelöltje volt, vagy szeretett volna lenni. Apjuk volt a vasúti megálló főnöke. Tehenet legeltettünk a vasútoldalon, lopott kukoricát sütöttünk nyáron a leányokkal. Egy ízben Gizu nyársáról kipattant egy szem forró kukorica és beesett a blúza kivágatába. Égette, szétkapta a gombokat, hogy kirázta a kukoricaszemet - közben megláttuk a mellét. Aznap én is, Feri is, nehezen tudtunk elaludni. Kódor bácsi fárasztó kaszálásokat végzett, és a munkát az elhaladó vonatvezetőknek tisztelgés végett, gyakran meg kellett szakítania. Néha szidta Ferit, mert nem segített eleget. Klári néni jó lebbencsleveseket főzött, Böske segített neki. Talán 4 tehenük is volt. Sok volt velük a gond, de mindig volt friss tej és túró, aludttej és vaj is. Feri az én édesanyám kitűnő májgaluska húslevesére mondta, hogy jó, de az ő lebbencslevesük jobb. Ez a megszokás és elfogultság, hi-

szen nem volt rossz a lebbencsleves sem, de mégsem volt összehasonlítható a kettő.

Utólag sokat gondolok rá, hogy az egyszerű - 2 ember által a sínekről leemelhető és visszahelyezhető, és kézzel tekerve hajtható kis vasúti kocsin, a - „hajtányon” milyen sok és jó tejet szállítottak kannákban a miskolci piacra! A vasúti megállóban adták fel a pakli-kocsiba a vasutasok, és este jött vissza az üres kanna.

A nagy kalandvágyunk - meg az Olasz - Abesszin háború hírei - oda vezetett, hogy talán 1935-ben, nyáron Kódor Feri és Marton Feri barátaimmal 2 hétre terveztünk táborozást a Bükkbe! Kódor Ferit nem engedték el, engem is nagyon-nagyon nehezen (anyám ellenezte). Végül kaptunk egy használt vásári ponyvát Balkovicséktól. Ez nem volt más, mint egy 4x3 méteres ponyvavászon, amelynek anyám a négy sarkára és a két középső részére füleket varrt, gurtni-darabokból. Én voltam az „okos,” mert úgy véltem, hogy mivel augusztus van és 23-27 fok a hőség, nem kell nekünk zárt sátor. Ezért úgy gondoltuk, elég, ha háztetőszerűen kifeszítjük helyben vágott somfa cövekekre 1-1,5 m magasan a ponyvát, szedünk füveket, vagy szénát és kész! 1-1 pokróc - takarónak - bőven elég lesz. No, ez gyerekes dolog volt, de hősiezen kitartottunk kb. 10 napig. Ennek a kalandnak az volt az előzménye, hogy olvastunk egy amerikai földbirtokosról, aki fogadott két fiúval, hogy minden ruha és felszerelés nélkül - vademberek módjára - két hétig életben tudnak maradni a vadonban. A regény nagy részletességgel leírta, hogyan készítettek maguknak csontból horgot, hogy a hegyi folyóban horgászni tudjanak, hogyan próbálták a hideg éjszakákon melegen tartani magukat, hogyan próbálták eszközök, szerszámok, ruhák híján túlélni a kalandot.

Mi persze jobban felszerelkeztünk. A kisvonattal kimentünk Lillafüredig. Volt pár pengőnk, törünk bőr-
tokban, gyufánk, élelmünk, zsinegek. Lekvár, konzer-
vek, szalámi, szalonna, kolbász, só, kulacsok, egy-
egy bögre. Kenyeret vásároltunk és egy barna papírban
spárgával átkötve külön vittük a 2 veknit. A Lillafü-

redi-völgy felett egy kecses egymotoros repülőgép igen mélyen, szinte benn a völgyben lavírozott. Úgy, de úgy néztük, hogy kiszálláskor a két kenyér ottmaradt, s a kisvonat elvitte Garadnára. Eredetileg a Kis-fennsíkra, a Lencsés-forráshoz akartunk első nap menni és táborozni, de - abban a reményben, hogy meglesz a kenyér -, az országúton Garadnára bandukoltunk. Persze a szerelvény közben visszament Miskolcra. Így újabb sétával elmentünk Ómassára és a vegyesboltban vettünk egy silányabb szikkadt kenyeret, s ezzel indultunk a Szentléleki romokhoz, ahol elcsigázva, délután, egy már befüvesedett hajdani szénégető boksa helyére vertük fel a sátrat.

Egy tótosan beszélő erdei ember odajött, hogy van-e engedélyünk? Az is kell? Hát bizony, ifjú urak! Mégis maradtunk, mondtuk, diákok vagyunk. Csóválta a fejét a roppant egyszerű sátrunk láttán. Most következett volna a száraz vacsora meg a forrás hideg vize után az alvás. Igen ám, de a nappali hőség helyére eleinte kellemes, majd kifejezetten hideg levegő áram öntötte el az erdő alját. Rövidesen fáztunk! Az egy pokróc alig számított, göcsörtös volt a talaj is - pedig simának látszott. A kevéske fű nem adott puha fekhelyet. S egyre hidegebb éjszaka lett. A legelőn nappal semmibe vett csipkebokrok - a szellőben mozogva, róka, kutya, vaddisznó mozgását keltették. Hovatovább már még félni is kezdtünk. Majd neszezés következett az erdő felől, bagoly kiáltott és ágak roppantak. Fantáziáltunk, de nem mertünk egymásnak erről szólni. Levente-sapkám volt - s egy a fűből hallott csúszó hangra „kigyó!” felkiáltással oda csaptam vaktában, hiszen nem láttam semmit, mert még zseblámpát sem hoztunk magunkkal.

Keserves kényszer-alvás után, kora hajnalban dideregve ébredtünk. Ott feküdt egy döglött erdei cickány a fűben - véletlenül pontosan agyon csaptam a levente-sapka címerével, amely ehhez elég súlyos réztárgy volt. No, másnap meg ismét meleg lett, s úgy döntöttünk, hogy mire a tót ember visszajön, hűlt helyünket lelje, ezért felmegyünk Csipkés-kútra. Az talán rejtettebb hely, a nagy fák között talán nem lesz olyan szeles és hideg az éjszaka sem. Alig készült el -

igen rossz helyen - a sátrunk, megint ott volt egy erdei favágó: ez itt gróf Bethlen István muflon-telepítő területe, ifiurak, és tilos a sátorozás. Kértük, hogy egy este hadd maradjunk ott. Két este lett belőle, és a romantika kezdett elszállni, a kenyerünk megszáradni, és hiányzott a főtt étel, meg a reggeli tej. Kirándulni messzebb nem mertünk elmenni: a sátras cuccot ellophatják, ha ott hagyjuk. Elmentünk ugyan Bánkútra, meg a Bálvány csúcsára, de egyre kedvetlenebbül. Unatkoztunk. Úgy döntöttünk, hogy átmegyünk Bükkszentkereszt határába, s ott a boltban veszünk valami étel-félét, pótoljuk a fogytán lévő kenyeret és az Orosz-kútnál tábort ütünk. Tekintve, hogy „toronyiránt” akartunk menni, az amúgy sem kis túra - Csipkés-kútról Bükkszentkeresztig kifulladásztott minket.

Az Orosz-kútnál a csipkebokrokban ütöttünk sátrat, mert rejtve akartunk maradni az újabb megszólításoktól. A boltban beszerzett gyümölcsíz, meg vaj, tej és kifli elfogyasztása, meg a szalonnasütés után valamivel kellemesebben éreztük magunkat. Megörvendeztetett egy közeli kis szénaboglya is, amelyből ügyesen lopkodtunk, hogy ne nagyon látszódjék a hiány. Körülkörül húzogattunk ki belőle egy-egy öllel. Így a fekhelyünk kényelmesebb lett. Jól aludtunk a 4. éjszakán és már már jobban teltek a következő napok is. Előbb külön-külön egyedül, majd együtt barangoltuk át a környéket - egészen a Lillafüred feletti Fehérkő-lápáig. Talán a 8. éjszakát töltöttük így el. Éppen Marton Feri ügyes faragással készített - de azért kezdetleges -, sakk figuráival, egy rajzlapra rajzolt sakk-táblán sakkoztunk, amikor csendőrkakastoll árnyéka vetődött a sátrunk elé. Ilyenkor bizony mindenki megijedne, mi is! Büntudatos képpel előbújtunk, s a két szálfatermetű, félelmetesen szép egyenruhás, feltűzött szuronyos puskás csendőrre feltekintettünk. De micsoda meglepetés! A tiszthelyettes nem volt más, mint egykori szilvásváradai barátja apámnak: Szakács Sándor - aki meglepve, de azért barátságosan mosolyogva kérdezte: Hát te? Pista! Mit kerestek itt? Bemutattam a barátomat - Marton Ferit - és meséltünk. A szép szál csendőr meghallgatott minket, majd azt mondta: pedig te tudod, hogy mi itt vagyunk most

Bükkszentkereszten és még csak be sem jöttetek? Mentetgettem: ez amolyan próbatétel a részünkről, hogy bírjuk-e?

Semmi igazolvány, irat nincs nálatok, sem valamiféle engedély - mondta - ha a legrosszabb bekövetkezne, és körözött bűnözők megvernek, vagy megölnek? Mi nem járőrözhetünk mindenütt! Holnap gyertek be hozzánk ebédre és majd beszélgetünk, és kaptok egy pár soros írásos engedélyt a táborozásra.

Másnap finom tyúkhúsleves volt ebédre, kirántott hússal és játszottunk egy félig szelíd nagy sassal, amelyet télen mentettek meg a megfagyástól, s egyelőre nem repült még el. Vigan falatozta a húsdarabkákat. Apámékat üdvözölte és további jó kalandozást kívánt, de nagyobb óvatosságra intett minket, mikor elkészöntünk. Már csak 1 éjszakát maradtunk, Irány Fehérkő-lápa, onnan, felső Lillafüred a Limpiász-kereszt és kálváriás szobor, a turista alagút, majd Lillafüred és a kisvasút. És odahaza végre, micsoda pompás ételek, fürdő, tisztálkodás! Fenséges volt.

Elbeszéléseink nyomán - szüleim szemében láttuk - sikernek nézik, hogy 10 napig kibírtunk valami próbatételt, amit magunk vállaltunk. Lassan búcsúztunk a polgári iskolától. Pályaválasztáson törték szüleim a fejüket. A Fémipari Szakiskolába írtak be. Ez 3 éves volt, és mester-szakon vasas, vagy más szakmát kapok. Közben apám katona barátai azt mondták neki: hogyan adhatod a fiadat, azt az egyet, olyan iskolába, ahol nem érettségit kap? Nem lesz önkéntes, karpaszományos, tartalékos tiszt-jelölt sem!

Így kiírtak a Fémipariból - ahová be sem léptem - és átírtak a Kereskedelmi Iskolába, amely 4 évfolyamos volt és érettségit is adott. De elkéstünk a jelentkezéssel, csak 2x50 főt vettek fel az A és a B osztályokba Simon Sándor tanügyi főtanácsos igazgató fia, hadbíró százados volt a honvédségnél. Időközben apámat áthelyezték a hadbírószádra írnok-tiszthelyettesnek. Így némi protekció árán kerültem a „Keribe” - amit Simon Sándor végig pejoratív előjelnek tartott, mert roppant konzervatív, szigorú, Ko-

lozsvárról 1920-ban menekült, kemény magyar ember volt. Ezért azután én roppant szorgalmam ellenére sem kaptam nála soha jeles osztályzatot. Magyarot tanított. Pedig voltak kiemelten jó dolgozataim és történelem, földrajz, valamint francia nyelv terén több dicséretem is volt más tanároktól.

Ez idő tájt - 1936-37-ben -, már a Pázsit u. 2. sz. alatt laktunk, a tömeglakásos Vay út 19-ből az Oxigéngyár mellé költöztünk, egy sokkal jobb lakásba, földszintre, összkomforttal, azaz, hogy fürdőszoba nem volt, csak mosdó. Fürödni mindig apámmal jártam a Vasgyári fürdőbe, vagy a Városi Gőzfürdőbe szinte minden héten. Félttem a szigorú hírű iskolától. Volt évfárat, amikor az elsőbe beiratkozott 100 növendék közül csak 50 kapott 4 év múltán érettségi bizonyítványt!

Ez idő tájt apám aggódva és haraggal kezdte emlegetni a Szálasi honvédszázados által kezdeményezett katonai és egyéb politikát, mert Horthy-ellenes volt. Ugyanakkor lelkesedett a hitleri Németország terveier, különösen hazánk területi revíziós igényeinek teljesítésének kilátásba helyezéséert! Az I. világháborús vereség, az igazságtalan Versailles békekötés revánjának lehetőségét igazságosnak tartotta.

Wiesner László, jóképű zsidó fiú, osztálytársammal jártam 4 évig végig a Vay úton a Kereskedelmibe. Az ő apja a sarkon volt Fatelep vezetője volt. Jó tanuló volt a Laci, de később valahová elköltöztek. Sokat beszélt arról a szomorú és vészjósló sorsról, amit nekik szánt a fasizmus. Magam ambivalens érzéssel nagyon ellenszenvesnek tartottam azt, amit velük terveztek - de ugyanakkor lelkesedtem a trianoni igazságtalanság megszüntetéséert. Külön elbeszélést érdemelne az iskola - a Polgári és Kereskedelmi diákévek leírása.

Tómondatokban: Mint Kálvinista büszke és elég jól tanuló kisdiák, roppant szerény körülmények között éltem Balkovics Pál kötélgyártó miskolci, Szentpéteri kapui házában. Innen a Vay útra költöztünk, ahol a polgári iskola jó eredményű elvégzése után, a Keres-

kedelmibe jártam 4 évig. Juhász Endre, Gyenes Lajos, Molnár István, Mezey László, Alexy Árpád, Morgenstern Nándor, Bezeréti Pál, Szekeres Miklós és mások voltak a legjobb barátaim. Úgynevezett Ereklje-plakett ör voltam. Magyarország 63 vármegyéjéből gyűjtött csi-petnyi föld /por/ volt egy zsebóra nagyságú réztekban és Nagy-Magyarország térkép-kontúrja, egy plakettban, bekeretezve az iskolai önképzőkör falán. Mindig a „legjobb jellemű” és jól tanuló, jó magyar diák volt az őre, a IV. osztályban, egy-egy évig.

Kiválóan gyorsírtam, birkóztam, tornáztam és tanultam is, de színjeles nem lettem. A „Soli Deo Glória” vagyis Egyedül Istené a Dicsőség, református diákmozgalomban intenzíven részt vettem. Dr. Sóos Géza volt az országos titkár és Ravasz László püspök úr a védnök. 1938-ban gyönyörű szép 2 hetet töltöttem az első balatonszárszói SDG-s táborban, ahol Balla Péter ősmagyar népi nótákat, dalokat tanított. A dicséretes és zsoltárok mellett Szabó Dezső és Verey Péter is tartott előadásokat. Amerikát, Angliát és Hollandiát megjárt lelkészek szóltak hozzánk nem csak vallásos, de polgári politikai gyakorlatról, elvekről, népi-nemzeti és demokratikus eszmékről.

Végül is a zsidótörvények idején nagyon kezdtem szánni azokat, akiket ez érintett. Az ő szerencsétlenségük - furcsa és kellemetlen érzés, de így volt - nekem előnyt jelentett. Azonnal felvettek a Bankba gyakornoknak, mert a bizonyítványom hajszálhíján jeles, azaz tiszta kitűnő lett, s egyébként, mint vitézzé ütött várományos „szamuráj” szerep volt nekem szánva, a hazáért.

Kassa visszacsatolásakor a miskolci diákság különvonaton utazott oda és nézett szét az ősi Rákóczi-városban. Lelkesültünk akkor; sastollakkal díszített Bocskai-sapkás diákok voltunk. Pár hónap szépsége és békéje után jött 1941. október 13. Bevonulás katonának.

Eredetileg csupán a harctéri emlékeimet igyekeztem leírni, a fiam, a lányom és Adrienn unokám unszolására. Csak bevezetőnek, az előzményekből kiindulónak

szántam gyermekkorom emlékeiről tömören, de mégis érzékelhetően írni valamit. Ez csak félig sikerült: túlságosan belemélyedtem, és nem olyan eleven és érdekes, amilyennek szántam. De ha már ezekről mégis írtam, nem maradhat ki - tényleg nagyon átfogóan -, az újonc és katonaéletem fontos mozzanatainak megemlítése, mielőtt „Jobbra nézz!”-t vezényeltem a kolozsvári Mátyás király szobor előtt, 1944. áprilisban.

Apámékat az Erdély északi részének visszacsatolása után Marosvásárhelyre helyezték, majd onnan Kolozsvárra 1940 valamelyik hónapjában. Magam maradtam a Borsod-Miskolczi Hitelbank tisztviselőjeként, egy hónapra teljesen egyedül egy albérleti, úgynevezett ágyrajárós szobában, ahol nappal egy gyári munkás, éjjel meg én aludtam, s a Korona Szálló mellék éttermében kosztoltam.

1941. október 13-án kellett bevonulnom - Rimaszombat helyett - Kolozsvárra, a Honvéd utcai kaszárnyába. Apám és anyám kérésére a veszélyesnek ítélt harckocsizó rimaszombati behívót - kérvénnyel - átírtattuk.

Az újonckiképzést e laktanyában éltem végig, Apró István kiváló kiképző, szakaszvezető keze alatt. A Bivalyréten - ma sokemeletes lakóházas telep Kolozsváron - volt a gyakorlóterünk. Arról külön leírást lehetne készíteni, hogy milyen volt a Horthy hadseregben a kiképzés, a szellem és a hangulat. Minden reggel a laktanyaudvarra vonultunk s egy kútból húzott, jéghideg vízzel teli bádogvályúban derékra levetkőzve mosdottunk, bármilyen hideg is volt az időjárás. Mint idős tiszthelyettes, apám lehetővé tette, hogy ki-kimaradjak a laktanyából és odahaza az írógépemen levelezek a miskolciakkal: Juhász Endre, Mezey László és más barátaimmal, illetve az ő katonai alakulatuk címén küldött levelekkel meg a szilvási és szőlősardai rokonokkal, ismerősökkel is. A miskolci bankból - csak később tudtam meg -, Galambos Klárika utalgatta át a katonai szolgálaton lévők segélyét nekem is. Jól jött a pénz, a pengőnek még volt értéke.

A kemény újonckiképzést követően, 1942. január-februárjában, tartalékos tiszti iskolára, Désre kerültem. Ott - ha lehet - még kíméletlenebb kiképzésben részesültünk. A Cibles-havasokban például olyan 3 napos gyakorlaton vettünk részt, hogy erős, edzett fiúk fakadtak sírva. Sok román lakosról szereztem közvetlen tapasztalatokat, a magyarok megítélését illetően, s románul csak néhány mondatot tanultam meg - sajnos. E katonaiskolán Rummy Lajos vezérkari őrnagy elvei szerint, a szovjet harctereken látottak alapján alkalmazták a kemény kiképzést. Két napig nem kaptunk enni, a havasokban kellett egy éjszakát a hóban, a felszerelés levétele nélkül eltölteni.

Egy kozárvári kétnapos lövészeti kiképzés után, 1942. március 15-én este egy fiú főbe lőtte magát a körletünkben, nem az én szobámban, de nagy riadalom volt. Másnap már nálam volt Kolozsvárról édesapám és édesanyám. Apám a Hadbíróságon dolgozván megtudta az esetet és rögtön jöttek, hogy netán én is agyon ne löjsem magam.

A fiatalság nagyon megdöbben, sajnálkozik, bánkodik, mégis hamar elfelejti a bajt. Sok kemény és mókás dolog történt, főleg Izsó József nógrádi tanító jóvoltából, meg Rajháti és Leövey karpaszományos előadásában. Intelligens, tanárból bezupált, hivatásos katonatisztté lett Balog főhadnagy válogatott és meg-hökkentő meglepetései, kitolásai és vidám énekkari betanításai tarkították a kiképzést. Ezen jelen volt Deme László is, aki később Miskolcon a Párt megyei osztályvezetője lett.

Ugyanitt nagyon érdekes Morze-oktatási módszert vezetett be Vitályos főhadnagy, és Pop Viorel román tartalékos tiszti kiképzése közben szereztem a román nacionalista - részben indokolt - ellenszenvéből közvetlen tapasztalatokat. Roppant érdekes rádiós gyakorlatot vezettem - 5 fő volt rám bízva -, Beszterce-Naszódra, ahol 4 felejthetetlen napot töltöttünk, bivalytejet ittunk és kitüntető gyakorlatot oldottunk meg.

A nagyon szép arcú román mosónőnek, aki az altisztek ruháit hordta kimosni és hozta vissza vasaltan, a nyúlánk stramm fiúk - főleg a tiszthelyettes és altiszti állományúak - élvezték a kegyeit. Rendkívül kellemetlen román rendszerű WC-volt. Egy kisebb patakra épített, kétszer 24 személyes „guggolda” volt, s a patak vize vitte a Szamosba a fekáliát. Ha magas volt a Szamos vízállása, az ürülék között tocsogva kellett a budira járnunk. De minden jónak és rossznak vége szakad egyszer. Tizedesként két hét szabadsággal jutalmazva hazautazott a kb. 100 fős társaság, illetve saját csapatához. Kolozsvárt azután kihelyeztek bennünket Alsózsukra, ahol szintén kemény gyakorlatok voltak, a sivár Szolnok-dobokai dombok között. Ólban volt az elszállásolásunk, szalmán. Este baglyokat lődöztünk a kispuskával, kevés eredménnyel, mert csak sötétedéskor jöttek elő.

Ekkor tájt Kolozsvár környékén kemény gyakorlatok voltak, s nekem nem tetsző rossz dalokat énekeltek a gyakorlatokra kivonuló szakaszok: *„Horthy Miklós, ha felül a fehér lovára, úgy vágtat el Nagy Romániába! A két szeme játszadozik örömebe, lova lába habot ver a román piros vérbe”* - én nem engedtem énekelni! Szörnyű rossz hatása volt a román lakosokra és rokonszenvezőikre. Inkább obszcén nótákat fújtunk *„Nincsen olyan lány. Által mennék én a Tiszán, juppardéja ha, ajdesz-vajdesz dikhala dédéd!”* Itt léptettek elő hadapród szakaszvezetővé bennünket, azelőtt egyből hadapród őrmesterek lettek a hozzánk hasonlóak, most ezt találták ki. A Házsongárd, a Törökvágás, a Hója-erdő voltak kedvelt kiránduló és gyakorló tereink, de jártunk Szászfenesen is. Itt hátba szúrták Fazekas szakaszvezetőt, de nem sérült meg komolyan, a szurony csak a lapockabőre alá hatolt be. Voltunk Szamosfalván, Apahidán is.

Varga Imre tartalékos zászlós menyasszonyával kerültem - a zászlós szabadsága alatt - majdnem szerelmi viszonyba, majd egy alkalommal a Mátyás király téren Ilut láttam meg, eleinte boldogságomra, később vesztetre. (Róla más helyen írok még.)

1942-43 ősztél idején Budapestre, a Károly király /később 40 éven át Zalka Máté) laktanyában 3 hónapos, híradós tartalékos tiszti szaktanfolyamon vettem részt, roppant sok élménnyel, ami külön elbeszélés tárgya lehetne.

Innen, mint hadapród őrmester kerültem haza és hadtestparancsnoki dicséretben részesültem. 103 résztvevő közül a 3. lettem, az országos kiértékelésen. Ma is tudom még a morzét adni és venni - bár már lassúbb ütemben, mint akkor. Igaz, a technika forradalma miatt erre már nincs szükség a katonaságon.

1943-ban anyuval és apámmal

Közben volt még egy katonai 2 hónapos táborozásom Sepsiszentgyörgy, Sugás-fürdő Árkos (román királyi gyakorló és lőtér volt itt) község mellett a Radnai-havasokban, ahol Csizmás Róbert ifjúsági román úszóbajnokság 2. helyezettje, székely fiú volt a legjobb barátom. Itt találkoztam a még szilvásváradi Kódor Feri és a miskolci Marton Feri - valamint Juhász Endre legjobb barátommal is, aki hősi halált halt az 1944. júliusi nagy orosz offenzíva során Sztaniszlau (Ivan Frankovszk) alatt. A Radnai-havasokban egyszer eltévedtem; R/3-as rádiós rajommal átléptem az akkori román határt. Szerencsésen visszatereltek a központi tábor rádióállomásának a parancsnoka adta le a köz-

lést részünkre. Bemérték a koordinátákkal, mert mi - mit sem sejtve - egy szép tisztásról leveleztünk egymással, morzéval rejtjelezve.

Egy ízben Pusztai László banki osztályvezető barátom is felkeresett. Egy fakereskedő kért hitelt Bánffyhyadon, az árukészlet felbecsülése miatt utazott ide. Elmentünk este a Kolozsvári Nemzeti Színházba, ahol a Fekete Pétert játszották, Rajz János színművésszel. A Kolozsvárott megismert Iluval is voltam egy-két ízben, színházban. Én nagyon komolyan vettem a dolgot, neki meg tetszett az immár zászlósi - de a jó minőségű civil ruhám is. Lehet, hogy vonzódott hozzám, de - mint később kiderült -, az én jóhiszemű lelküлетem naivitással is párosult ebben az ügyben. Igaz, csinos, sőt szép arcú volt, de velem egyidős, vagy talán egy évvel idősebb is. A szüleim jól látták, hogy nem vagyunk egymáshoz valók. Egyébként gyakorlatias és ügyes leányzó volt, de szabados. Sok öröm ürömmel volt ez a viszony.

Akkor még nem tudtuk - nem tudhattuk -, hogy a sötét rém Európa és a világ felet, mit hozhat ránk? Utólag - csata után - egy tizedes is okosabb, mint egy vezénylő tábornok. Akkor véresen komoly és fájdalmasan kegyetlen dolgok történtek. Szárazföldön, tengereken és a levegőben. Vérözön és lángtenger ömlött ott, ahol a főcsapások iránya vezetett. Mint árva falevél a zúgó viharban, élte meg ki-ki a maga sorsát. Mind ezt csak telepátiával és félelmetes megsejtésekkel éltem meg.

A kolozsvári Fellegvár mögötti Törökvágás nevezetű domb nyergétől nyugatra a Hója-erdőbe szerettem a szakasszal kivonulni és ott rádiós és vezetékes híradási harci gyakorlatot végeztetni. Itt állt egy oláh stílusú, meredek tetejű, zsúpszalmás faház „Avram Janku” házának hívták. Elhagyatott volt, de tűrhető kinézetben és állapotban. Ennek közelében, 24 éves zászlósként sem átalítottam felmászni erősebb gyertyán és cserfákra, s onnan, a kezdődő lomboszat és rügyek sűrűjéből figyelni a szakaszom rajainak időre kiszámított gyakorlat végrehajtását. 1944. március 19-én délelőtt is ide vonultunk ki. Előző napokban ugyan

hirtelen és szigorú együtt-tartást rendeltek el. Egy élesre betöltött gépfegyver állt egy szintén éles géppuskás rajjal a kaszárnyaudvar közepén, a bejáratra irányított fegyvercsővel. Naivan azt hittem: gya-korlatoznak! Pedig már láttuk a földszintes kaszárnyatermek ablakából, hogy este több német páncélozott kisautó és motorkerékpár cirkál az utcákon, s senki-nek nem szabad volt egyénileg kilépni a kaszárnya ka-pun. Szakaszban, igen. Így a tavaszi hűvös szélben ingadozó fakoronából láttam meg, hogy a Kolozsvárra futó vasútvonalon egy feltűnően sok teherkocsiból ál-ló katonai szerelvény tart a város pályaudvara felé - és nyitott póre kocsikon Tigris harckocsik vannak, terepszínre festve, rügysző gallyfélékkel álcázva, mellettük néhány katona, minden vagonon, s a katonák nyakában géppisztolyok, fejükön rohamsisak!

Valami gyerekes telepátia ütött szíven: „ezek hozzánk jönnek” és nagyon furcsa a kinézetük; egyáltalán nem „baráti” látogatásnak tűnt. Ezért volt tehát a gyors eltávozási tilalom? Csak nem fognak tüzelni rájuk 1 szál gépfegyverből a laktanya udvarán? Elment a kedvem a harci játéktól, azonnal sorakoztunk és indulás haza, illetve be a laktanyába.

A város főterén és utcáin - világos nappal - ci-vileket gyűjtöttek össze és lökdöstek fel ponyvás te-herautókra. Több asszony jajgatva sírt: „Németek!”

Kuruc-lelkületű, Habsburg-ellenes, s nem németbarát bensőm tiltakozott sok minden ellen, amit láttam, de a terület-visszacsatolásos mákony-szerű hála bénított minden más elgondolást, minthogy jóban-rosszban ki-tartani azok mellett, akik mégis módosítottak az igazságtalan Trianonon. Ma ambivalenciának nevezném ezt a gyűlölettel vegyes, de baráti érzelmeket is tartalmazó érzést. Akkor csak valamiféle hányingert és nagyon szomorú véget sejtettem meg előre, és azt, hogy örvényben kavargó falevélnél nem többek vagyunk.

Sírás-rívással vegyes, szülői és szeretői érzelmek között ért a teljes mozgósítás. A készülődő katonák fel-felütköző érzésével, az elkeseredett és vak re-ménységgel. Teljes harci felszerelés, magán-megoldású

cuccok, lovas fogatos szekérre szerelhető mindenes fenyőláda, amiben még kevés vízfesték, kis ecset és rajz- meg levélpapírok is jutottak; mindenféle anyai csokik, meg hipermangános, aszpirines dobozkák közé – úgy, hogy a 31 főnyi szakaszom tagjainak is jusson majd, ha kérik. Lovat, rosszat választottam; egy kolozsvári szódástól rekvirálták, de nekem tetszett, mert szép, nagy, barna-fekete jószág volt. Vettünk egy óriási zománcos lavórt is, hogy legyen miben mosdanunk, és még sok mindent: szárazelem telepeket, akkumulátorokat, vezetéket, telefon- és rádiókészüléket, kézigránátot, lőszert bőven és gyalogsági fegyvereket, fehérneműt, „dögcédulát” beleütve az azonosági számunkat, hogy ha meghalunk, megtaláljanak és értesíthessék szeretteinket. Csomagoltunk táborig levelezőlapot, rejtjelező felszerelést, hírzászlót és cukros kávékockákat.

A kolozsvári Bivaly-réten a frontra indulás előtti szemle. Ez itt a 26/I. zászlóalj távbeszélő szakasza.

1944. április eleje. Lovon: Tózsza zászlós, Mezei György hírvivő. Álló sorban: Dreiszig Ferenc szakaszvezető parancsnok-helyettes, Binder Ferenc tizedes, Kopár Örvezető, műszerész. Bóbics Lajos tiszti legény Szabó Gergely honvéd, Terza honvéd, Molnár István, első hősi halottunk

1944. április 23. Teljes harci felszerelés, rohamsikak, „félelmes” külsőben elvonulás az ezred és a vá-

ros parancsnokai, meg a polgári honatyák tribünje előtt a Mátyás király téren és irány a vasútállomás. Az élen a távbeszélő szakasz! Vezényszó: „Jobbra! Nézz!” És ez véletlenül sikerült. De hátul, már az állomás felé forduló kanyarban egy hirtelen áprilisi havas-esős „fröccs” hatására a hölgyek felnyitogatott tarka esernyőitől „seggre ült” velem a civil ló és csak az Úr kegyelme nem tett nevetségessé – gyorsan lepattantam a nyeregből. Mezei György lovászom ott termett; átültem a „Bali” nevű kincstári szürkémre, ő pedig a szódás lóra, miközben a foga közt odamondta nekem: „látja zászlós úr, mondtam, hogy nem magának való ez a marha nagy ló.”

Állomás, csonka-vágány, 30 - 40 vagon, elől egy II. osztályú plüssüléses személykocsi a tiszteknek. Kb. a 8. vagonba került 6 lovunk, 2 országos jármű (szekér) és a lovas kocsisok, kezelők, a másikba az egész szakasz a készülékekkel, telefonvezetékekkel együtt. Szalma a széleken, katonapokróc rá, és ott aludtam én is velük.

Édesapám és édesanyám könnyes szemmel szemlélik „peckesen” intézkedő fiúkat, meg a tiszteket, katonákat. Anyu csak sír, csak sír. Ilu is ott van, néz, nagy dióbarna szemeivel. A szívem fáj, titkon, mélyen „indian-kaland” kedvelően, de azért félve a bizonytalan jövőtől. De szigorúan titkolom, s hetvenkedve mondom: „a Kárpátok igen nagy erőd! Ott védekezünk majd!”

Kiderül, hogy ez a vonat csak a géppuskás század és a távbeszélő szakasz, meg a törzs. Még egy vonat van, azon rakodik a 3 puskás század, az aknavetős szakasz és még a szakácsok, a mozgókonyhák. Rengeteg a cucc, lőszer, konzervek – meg az ég tudja még mik?

Azután elül a zaj, csendesedik az állomás és órák múltán megindul a szerelvény. „A légvédelemről meg is felejtkeztünk” mormolja maga elé Tóth István százados. Pedig eltervezte, hogy állványos géppuskákat állíttat fel az állomáson a vagonok tetejére. Pedig már jártak a Raták, be-betörtek, no, nem Kolozsvárig, de már az „ezeréves határokon belülre, a Kárpátaljára.

Hívnak a tisztek kocsijába: „csak nem maradsz a parasztokkal? Mit szól Tomcsányi alezredes úr?” mondja nekem Gyopár zászlós. „Maradok” - mondom én. Nem valami dölyfös, „Karakán-Marcis” okból; csak így volt számomra természetes. De ezt valóban másként látta a tisztek többsége. Úgy is fogták fel, hogy őtőlük különítem el magam. Való igaz, hogy szívből szerettem együtt lenni barátaimnak, bajtársaimnak is tartott embereimmel, beosztottaimmal. Az édesapám első világháborús elbeszélései, a tudatos, vagy tudatalatti érzet, meg egy kis kemény edzés az önmagam próbára tévése, a nehézségek fiatalos és „bátor” vállalása miatt döntöttem így. Volt azonban egy kisebbségi érzésem is: a tisztek - főleg a Ludovikások - úrhatnám, néha pökhendi magatartásától tartottam. Kevés barátot éreztem közöttük én irántam. Végkép nem tetszett ahogyan „leparasztolták” a legénységet, habár ez nem volt túlzott mértékű, de a fegyelemnek a belülről fakadó megteremtését igen ritkán tapasztaltam a tisztek és alárendeltek között. Kivételt - talán - csak a „csicskás” a tiszt szolga irányában tettek. Kizárólag a Szolgálati Szabályzatban előírt szigor és dresszírozás volt a követhető út, békében és harcban egyaránt.

A vonaton utaztunkban, nehézkes és rázó el-elalvások közben, gyerekesen foglalkoztatott a gondolat és tépelődés: Vajon leszek-e én olyan merész, vagy bátor, mint édesapám volt? Félttem és aggódtam (s joggal, mert ha nem is gyáva, de bizony félős fiatalember voltam én a fronton.) Magamban sokat imádkoztam, hogy visszakerüljek haza, Iluhoz, szüleimhez és borzasztóan szerettem volna valami „kapaszzkodót,” hogy túléljem. Ugyanakkor a vitézi várományosi név, meg a valóságos nép-, meg a hazaszeretet kötelezett a „bátorságra.” Kötelezett egy előzetes „szégyenérzet” is - a beosztott, rám bízott katonáim - és mindenki előtt; ha netalán gyáva, férfiatlan eset szereplője lennék. A harmadik lelki gond a keresztény tanítás „ne ölj” parancsszava, a felebarát szeretése, s az orosz is felebarát, embertárs. De hát, aki először lő, az - esetleg - életben marad.

Közben baljós ütemben, és feltartóztathatatlanul haladt a vonat, s a külső látszatot erőltetve viselkedtem: határozott, ellentmondást nem tűrő katona vagyok, aki a hazáját védeni megy, még akkor is, ha csak néhány km-re az ezeréves határokon túlra.

Fel, a Kárpátok védelmére!

Megérkeztünk Szilágysomlyóra. Simleul Silvaniei! Az erdélyi Meszes-hegység észak-nyugati hegyei, dombjai között megbúvó patinás régi kisváros gimnáziumában kaptunk szállást az iskolatermek padlójára hintett szalmán. A tehervagonokból kirakodtunk - részben - és a lovak is kikerültek. Fárasztó volt nekik az utazás, hiszen tehervonat lassúsággal jöttünk, zötykölődtünk, rázódtunk. Amint szilárd talaj volt a lábuk alatt - mind futni, ügetni szeretett volna.

Néhány napon át kemény éleslövészetre mentünk a közeli elhagyatott völgyek, dombok, kőbányák tájékára. Ott azután olyan alacsonyra érkező leszálló pályás tűzérségi 10.5 cm-es lövedékek árnyékában gyakorlatoztunk, hogy a becsapódások már-már 150 - 200 méterre az orrunk előtt történtek. A felröppenő szilánkok erőszakos, idegesítő sistergése, mérges darazsakra emlékeztetett és ki-ki jó mélyre húzta a fejét a sisakkal együtt a gyér fűvű homokos talajba. A föld meg-megremegett alattunk, és a robbanások helyén sötét füst, kesernyés lőporszag és tátongó gödrök keletkeztek.

Egy tűzszerész őrmester bemutatta a kézigránátok kezelésének összes fortélyát. A hibásan eldobottak hatástalanítását és a Faust-patron használatát, egy ócska vascsille oldalán. Nem voltak ezek szívderítő gyakorlatok, s a korábbi edzéseket még gorombább szintre emelték. Hogyan érzékeltessem, hogy mit éreztem? Szóval nem voltam úgy bátor, hogy például egy leejtett - immár a legkisebb érintésre is robbanó -, hibásan „pörgetett” kézigránáthoz oda menjek és a tűzszerész által mutatott „fogást” bemutassam!

Mély gondokban, sorsunk várható jövőjébe beletörődve vonultunk be a laktanyává tett iskolaépületbe, ahol a mozgókonyhás főzeteket elfogyasztva, ki-ki a plafonra meredve próbált aludni. Én is. Egyik este Dreisszig Ferenc szakaszvezető, a távbeszélő szakaszom parancsnok-helyettese és Binder Ferenc tizedes, a rádiós raj parancsnoka, meghívtak a szilágysomlyói „Medve” étterembe és borozóba, somlyói „ürmöst” inni. „Zászlós úr! A zászlóalj első szállítmánya a puskás-lövész századok és a törzs - Tomcsányi zászlóaljparancsnokkal - ma délben rakodik és indul a frontra. A második rész a géppuskás század, az aknavetősök, a gazdasági konyha részleg és a mi szakaszunk, az anyag, lőszer, élelem, pokrócok tartaléka jó, ha reggel kerül sorra! Addig menjünk el, kóstoljuk meg azt a vér-sűrű, kitűnő somlyói bort! Minek nekünk a pénz immár? Ki tudja, lesz-e még valaha békés napunk? Túléljük-e?”

Mondtam, hogy én ugyan nem szeretem a bort, de igazuk van, én is ezekkel a gondolatokkal tépelődöm - menjünk! A „Medvében” leültünk a fehér abroszos asztalhoz, rendeltünk egy üveg ürmöst és töltöttünk, iszogattunk, felemlegettük Kolozsvári időinket, ki-ki a rokonait. Kisvártatva lódobogás hallatszott a macskaköveken, nyílt az ajtó, s a zászlóalj első szállítmányának tisztikara Tomcsányi alezredes vezetésével belépett rajta! Két emberemen ijedtség látszódott, mit tegyenek? Szóltam, hogy semmiképp se pattanjanak fel, mint kötelező volt, magasabb rangú tiszt láttán, hanem az asztal alatt koccintsák össze a bakancsot és bólintsanak fejükkel, mint én. Ez volt az illem a tiszt étkezdéken is. Szóval a tiszt urak odanéztek, átnéztek rajtunk, majd összetoltak vagy 6 - 7 asztalt, és közösen rendelve, ők is iszogattak. Tudtam, hogy fonák a helyzet, de embereimet nem illett ott hagyni és mentegetőzni sem akartam, a zászlóaljparancsnok előtt, hiszen már azt is észrevételezték, hogy nem tetszik, hogy én a legénységgel utazom a tehervagonban.

Éjfél után újra lódobogás hallatszott, lovas hírvivő tizedes lépett be és feszesen jelentett: „a szerelvény indulásra kész!” Elmúlt a partizánveszély, hallottam elejtett szófoszlányokat a kisorjázó tisztek

közül, akik felé mi újra bólintottunk két tisztesemmel együtt. Kis idő múltán mi is szállásunkra mentünk. A zizegő szalmán, horkoló katonák között gondoltam, ezt a vendéglői jelenetet még a szememre fogják hányni, ami meg is történt.

Hajnal, riasztás, rakodás, lárma. A pár nap alatti szövődések nyomán leányok, asszonyok jöttek búcsúztatni bennünket itt is. Sok ácsorgással, különböző elágazásokon át (akkor nem igen érdekelt, vagy már nem emlékszem, hogy merre) történt a vasúti szállítás. De az élesen az emlékezetemben van, hogy valahol útközben, Szatmár-Németi - Nagyszőlős és Huszt között, 3-4 Rata mélyrepülésben közeledett, és a sietve elhagyott szerelvény mellett, csenevész akácfasorban lapulva vártuk a recsegő géppuska-tűzben a támadás végét. Mindez olyan meglepetésszerű és gyors volt, hogy alig ocsúdtunk fel az általános ijedtségből, és senki eszébe nem jutott, hogy fegyverét használva a gépekre lőjön - pedig a szemben, alacsonyan közeledő gép esetében ez még gyalogsági fegyverrel is esélyt adott volna találatra. Hát bizony ez az első „tűzkereszttség” elég hirtelen és váratlan volt. Erkölcsei, demoralizáló hatásában nem a mi javunkra dőlt el; bár (szerencsére) senkiben és semmiben nem esett kár. Találat nem volt, de ijesztő és bénító hatású a légcsavarok közül sorozatban - kis láng-csíkok kíséretében - előtörő lövedékek vészjósló kopogása és sívítása a fák között.

Amilyen gyorsan jöttek - úgy el is távolodtak, s a nép kihasználta az alkalmat és ki itt, ki ott végezte el a dolgát - mert ez a vagonokban megoldatlan volt. Egy-egy „egészségügyi” megállásnál gyorsan kellett végezni vele - s ha éppen valaki szorulással küszködött - várhatott 10-12 órát, amíg újra alkalma adódott a szüksége elvégzésére. Szóval tovább csikorgott velünk a szerelvény, egyre magasabb dombok, hegyek és az itt már sebes és keskeny Tisza völgyében, egészen Ráhóig. Itt rövid tisztai gyűlés volt. Partizánok rongálták meg a síneket, úgy, hogy nem mehetünk Kőrösmező - Lavocsnéig, hanem gyalog kell menetelnünk.

Nézőközönségünk volt az állomáson bőven: a rámpákhoz tolták a szerelvényt, s most már az „országúti járművek” - értsd szekerek, lovak - is lekerültek, minden rakománnyal együtt a vagonokból.

Jó háttasom a kincstári deres szürke Bali - úgy táncolt alattam, mint valami csikó! Rég érzett szilárd talajt a lábaim alatt, viszont zabot kapott bőven a vagonban is, így hát alig tudtam megmaradni a nyergében. Némi büszkeséggel vettem észre, hogy a civilek elismerően nézik harcias ló-ágaskodási mutatványomat. Pedig szaggató fejfájásom volt, erre élénken emlékszem.

Új rohamsisak, új ruha, derékszíj, két nyeles kézi-gránát fityegett a derékszíjamon, pisztoly, távcső és térképtartó bőrtáska, iránytű (Bésard-tájéoló) kis tokban és sárga-fekete zsinór, zászlósi rangjelzés. A rohamsisakra spárgából font ízléses hálót készített Fele Lajos őrvezetőm, és piros fűzágakból szintén általa font lovaglókorbács volt a kezemben. Akkor fiús büszkeség töltött el és elég jelentős önbizalom is.

Azután sorakozó a szakasznak, „Menet! Irány a kijárat! In! Dulj!” vezényszóval elvonultunk. Hátralátva a lovászom, Mezei György, a nagy barna szódás lóval, én elől a Balin. Nóta nem volt. Morgolódás, hogy már megint gyalogolhatunk vagy 30 km-t a határig.

Ráhónál a Fehér- és a Fekete-Tisza összefolyásától már csak a Fekete Tisza völgyében, egyre meredekebb szerpentin utakon baktat a zászlóalj felfelé. Itt már magas, fenyvesekkel borított hegyek (a Hoverl 2061 m) alatt kanyarog az út, a 931 méter magas Tatár-hágón át. Kőrösmező, majd Lavocsne - Jablonica mintegy 5-7 km hosszan a Tatár-hágón húzódik. (Kőrösmező mai neve Jasina). Innen már lejtős az út és Tartarownál (ma: Kremincynél) elérjük a Prut folyócska völgyét, 25 km-re a régi magyar határtól észak-keletre. Útközben látható a „forgalmas” hadiút két-oldali hulladéka és a megrongált épületek egy némelyike. Jellemzően elszórtan láthatók az épületek, ezek hegységi tanyaházak és kisebb házcsoportok.

Itt valahol - útban Mikulicyn felé megbízatás kapok, hogy egy sovány, barna tehenet vezettesek a zászlóalj után. Nyilván a lakosoktól rekvirálták (vették el), s ez lesz a másnapi ebéd a zászlóaljnak. Olyan bánatos nagy szemei vannak, ahogy Szabó Gergely legényem vezeti, s én a lóról nézem, hogy másnap nem ebédelek, s a hideg marhahúsból sem eszem.

Mikulicynben éjszakázunk. Én egy hegyi tanyarészen, s egy jó gyapjú háziszóttest adnak a helyiek; egy kukkot nem értek a nyelvükön. úgy tudjuk galíciai lengyelek, vagy ukránok.

Reggel sürgető riadó és erőltetett ütemben tovább a Prut vadregényes völgyében. Az 1800-2000 méteres hegycsúcsokat 1000-1200-as magaslatok váltják fel. Jamna, Jaremcze, Dora nevezetű, festői települések - ma azt mondanánk „hegyvidéki üdülőfalvak” - következnek. Ezek egyikében, már nem emlékszem melyikben, megáll a zászlóalj hosszúra nyúlt menetoszlopa. Az erdők szélébe húzódnak a járművek és az emberek: tisztii gyűlés lesz. Egy félig kő, félig faház emeleti nagy ebédlőjében ül össze a zászlóalj teljes tisztikara.

Néhány térkép van kifüggesztve és a hosszú téglalap alakú asztalnál ülünk le. Tomcsányi alezredes, zászlóaljparancsnok eligazítást tart. Előzetesen azonban - meglepve hallom a nevemet - Tózsza zászlós! Kötelezően, keményen vigyázzállásba pattanok. „Nem tudja az úr és a paraszt fogalmát megkülönböztetni! Pedig ezt már egyszer figyelmébe ajánlottam neki! Az urak egy része nem tudja, hogy Szilágysomlyón, két tisztas legényével együtt ült le az étteremben, együtt ittak, s beléptünkör is így maradtak, a zászlós úr nem jött oda a tisztikarhoz! Ezért megrovom, és nagyon ajánlom a figyelmébe, hogy most olyan napok következnek, amikor tekintély és erély nélkül nem fog boldogulni a zászlós úr! Itt nem szabad lebratyizni a legénységgel, mert akkor nem hajtják majd végre a parancsait.” Ezt végighallgatva nem örültem, sőt azt találtam mondani, hogy én úgy hiszem, hogy a bajtársiasság még erősebb, ha szeretik a parancsnokot az emberei. „Végeztem!” volt a válasz. Leültem.

Majd a harctéri helyzet ismertetése következett, részletekre már nem emlékszem: Delatyn - Kolomea térségéig nyomult előre az 1-es budapesti gyalogezred, minthogy egy német vert hadosztály maradékai futottak Tartarowkáig, s a magyar ezred ellentámadással visszanyomta az oroszokat, közel Kolomeáig. Most ezen a részen áll a front, az 1-eseket kell felváltanunk. Ők elég súlyos veszteségeket szenvedtek, kifáradtan tartják az elért vonalat a szovjet rohamok ellenére.

Egy rövid Faust-patron bemutatót tartanak még egy már kilőtt szovjet harckocsira. Utána ebédel a zászlóalj és menet tovább Delatynig, ahol élesen keletre forduló alacsonyabb rendű úton Luczki településig haladunk.

Delatynnél már súlyos harcok nyomai láthatók: olyan fura látvány, mint a Pruton átívelő telefonvezeték, 4-5 szál drót tartja a levegőben az alul elégett oszlopot. Már alacsonyabbak a hegyek, de még mindig 500-700 m magasságúak. Még mindig fenyők láthatók mindenfelé. Oslaw-Csarni, Biela Csarni, Csarni Potok községeket mellőzzük ki és erős ütemben haladunk, most már dűlőút minőségű, de katonai járművekkel (tüzérség, harckocsi) „jó minőségűre” kijárt úton, eső nincs, az út poros.

Egy 2-300 méteres szakaszon 4-5 m-es fenyőfák szegélyezik észak felől az utat. Kifeszített vastag drótszalak (4-5) tartják a mesterséges fasort, a fákat úgy hozták ide, az alsó végük kissé be van ásva a földbe. Mi az oka? Ide már beláthatnak az oroszok, s hogy ne észleljék a csapatmozgást - azért az álcázás.

Mögöttünk egy kis patak, égeres-bokrosok kísérik. Ahogy haladunk, a távolabbi ágyúszó egyre erősödő zajára leszünk figyelmesek. Meghökkenően egymásra nézünk. Súlyos aggodalom, komorság az arcokon. Kis idő múltán mindenki összerezzen. A pataknál lévő cserjésből - közvetlen közletről - 12 ágyúból, 3x4-es sorozatot lőnek ki, a torkolattűz látszik csak és fülsiketítő dörejek. Háló takarja az ágyúkat, benne gallyak álcázzák, azért nem vettük észre.

Elhagyjuk a mesterséges fasort. Szemben jön 4-5 szekér, 2-2 ló húzza mindegyiket. Roppant elszomorító és rémképbe illő látvány. Mindegyik szekéren 8-10 súlyos sebesült, szinte egymásra rakva. Némelyik szeme már üvegesen mered; lehet, nem is él már. Mások „vizet, vizet” sóhajtoznak, és „testvérnek” szólítanak. A fiatal katonák szeme döbbenetesen néz, akarunk vizet adni, de a kocsisok és a parancsnok leintenek: „maguk csak menjenek, majd mi adunk még vizet nekik.” A szekér ráz, a kötözés véres, szabálytalan, lecsúszó és a roncsolt sebek elrémítők így, nyitottan. Visszanézve, lábunk alá tekintve látjuk, hogy a kocsikon fekvők összekeveredett vére kisebb-nagyobb csíkokban csorog a porba. Nyomot hagy, fekete, sáros vérpatakocskák jelzik a „hadak útját.”

Sóhajok fakadnak, elháríthatatlan a gondolat: ha holnap engem is így fognak hozni? Vagy még így sem? Senki sem éhes. Csak riadt. Azután újra felbömbölnek az ágyuk, s közeledvén az első vonalakhoz, felerősödik a válasz is: tompa puffanásokkal aknavetőik tüzeit sejteni. Erről már hallott a baka társaság. Vészes pontossággal lőnek a ruszkik. A falu neve Markowka, amin áthaladunk, s ahol már az l-esek trénje, a konyha, a lőszer- és anyagraktár egységei láthatók, beásva, fedezékben.

Esteledik, mire túljutunk a falu soros házain, már csak elszórt, külső falusi különálló házak vannak, és egy tisztavízű kis patak. Csak úgy belegyalogolunk, és balra egy szűkebb völgybe térünk le. Itt berendezkedik a mi vonatunk, kijelölik a konyha, a lóállás, és a lőszerraktár, az orvosi kötözőhely, a tábori posta helyeket. Elkezdik a sáncos beásást, néhol egy-egy elhagyott épületet is felhasználnak, ólakat is. Nézelődés közben 4-5 aknabecsapódás riaszt meg - a már elhagyott patakba csapódnak, szétverve annak tiszta kavicságyát. Ember, ló nem sebesül, de a recsegő, sístergő szilánkok, a keserű lőporfüst ijesztő.

Továbbhaladunk a völgyben - a lovamat már leadtam -, s a völgy két oldalt fenyvesekkel egyre szűkül. Egy

nyiladéokban ház romja füstölög. A közeledő sötétben, közepén, a volt vályogház és paticsfala tüzeiben, felfelparázslik a fészke az égésnek és benne szegényes vaskilincs izzik, s mindennek az égő sár, por, fa és valami szívszorító emberszaga van. Mint a disznó szőre pörköléskor. Soha nem felejttem el a nyomornak ezt a szagát.

Egyik katona előjön egy kis szétszéledés után, és mutatja a másoknak: „Kiástam a rejtett vermet. Nézd mit találtam!” Két nagy gombolyag kézzel font gyapjúfonál. Dugja a zubbonya alá. Lop - gondoltam, s rászólok: „Mit gondol ember, meddig lesz az magánál? És főleg: minek?” Rám néz, kicsit elgondolkodik, majd azt mondja: „Hazaviszem. Én is szegény ember vagyok ám otthon, zászlós úr. Nem nehéz ez, elbírom.” Ráhangyom, mit tehetek?

Eligazítás, parancs, tartja az alezredes. Így valahogy: „Urak! Reggel 3-kor ébresztő lesz. Itt most, ki hogyan tudja - ásson védő lövészteknőt, vagy gödröt, ide már betalál az aknavető és a Sztálin-orgona is, vagy a tarack típusú ágyuk. Fölöttünk itt ez a hegy és ennek a gerincén van az első vonal. Ott vannak az l-esek, akiket hajnalban- még a sötétben - felváltunk. Csendben kell tenni! A jó beásásban mindenkinek jut hely, de amint a váltás megtörtént, azonnal támadunk. Reggel pirkadatnál a térképen bővebbet. Minden tiszt és altiszt, vágjon egy-egy husángot, és akik a támadásnál meghátrálnak, azzal üsse és zavarja előre a megfutamódókat! Most pedig adják ki a pihenő parancsot a legénységnek. Levetkőzni nem szabad! Húzódnak össze ketten-hárman, mert nem ajánlatos kibontani a pokrócokat sem! Jó éjszakát! Oszolj!”

Husáng, husáng - gondoltam magamban. S ha én futok meg? Mögöttem is lesz husángos parancsnok? Bizonyára! De hát itt önmagunkból kell erőt meríteni. De ha nincs? Szörnyű, de gyáva nem leszek, inkább elpusztulok, de a jelképes szót, hogy „husáng” nem váltom be! Vagy végrehajtják embereim a parancsot, vagy nekem kell példát mutatni. Nehéz sóhajok szakadoznak az embereimből, amikor elmondom a parancsot. Most már a

többi tiszt is a szakaszával, vagy a századával próbál aludni!

A derékszíj és a lábbeli szorít, fordulni alig lehet, a köves talajon mindössze 30 cm mély fekvőhelyet ásunk, abba zöld fenyőgallyat vagdossunk és ráfekszünk, ki-ki kettésével. Azt gondolom, hogy megkezdett sír ez itt, s hozzá van koszorúnak zöld fenyő is. Imádkozzatok, emberek. Jó éjszakát! Sóhajok, nyögés, sírás még nincs. Keserves az alvás, a hűvös úgy lopózik alattomosan a ruha alá, mint a füst. Szivárogo, hideg, nem igen hagy aludni.

Végre elzsibbadok, álom fut át az agyamon. Szüleim, Kolozsvár, Miskolc, boldog ifjúság, röpké élet. 24 éves vagyok. Hirtelen éles ropogás, kinyitott szemem az eget látja, mély sötétkéjén nyomjelzős lövedékek csíkjai futnak és agresszív, kitartó sorozatok, majd néhány aknabecsapódás amott, ahol este is, a patak-nál. Be vannak löve oda mondja valaki az 1-es ezredből. Ezek nappal figyelik, hol van mozgás, megjegyzik a löelemeket és éjszaka váratlanul oda-oda küldenek egy-egy sorozatot.

Eljön a hajnali riadó. Sorakozunk és megkezdjük a meredek fenyvesben a feljutást a tetőre. Lihegünk, de legalább kimelegszünk. Pirkad már, mikor Pappert Tibor zászlós meghatottan és sírva a nyakamba borul: „Pistukám, emlékszel az 1942-es tartalékos tiszti tanfolyamra? Te voltál az egyik legjobb morzés. Hát itt nem igen lesz rá szükség. Ez szörnyű, édesapám! Mi 15 kilométert jöttünk előre. Akkor azt hittük, megy ez! De hát a túl előre szaladt orosz előőrsöknek nem volt még lőszer és egyéb utánpótlásuk, mi voltunk fölényben. De 2-3 napja már Kolomeánál telenyomták őket mindennel, s az óta egy tapodtat sem jutottunk előbbre, csak itt tudtunk úgy-ahogy megkapaszkodni. Lent a horhosokban maradt temetetlen halottunk is. Pistukám, ég veled! Mi már 2 hete nem vetettük le a ruhát, a bakancsot, s nem volt egy tisztességes étkezésünk sem. Ne hősködj, vigyázz a csim-bumra, az aknavetőkre, járj szerencsével! Itt a fedezékem, van benne gally bőven. Isten óvja hazánkat és mindnyájunkat. Vége lehetne már!”

Nem állítom, hogy szó szerint így volt, de szellemében hasonló. Eligazítás! Gyülekező a zászlóaljparancsnok előtt. Hevenyészett - repülőfotós - német térképeket osztanak ki. „Urak! Látom, ki-ki elfoglalta a helyét. Szentkirályi főhadnagy! A 2. század parancsnoka támad a térkép-szerinti út-vasút kereszteződés elfoglalására. Ezek közelében beássa a század magát. Támogatja Tóth István százados egy géppuskás raja, Hunor zászlós 4 aknavetője. Összeköttetést megoldja Tózsza zászlós. Lássuk, mit tud itt?”

Az 1. század tartalékban itt az erdőben a helyén vár. A 3. század hátul a völgyben maradt a törzsnél, egyelőre pihen és vár. Jelentést kér Szentkirályi főhadnagy: „A feladatomat értem, tervem; a lenti horhosokig gépfegyver fedezettel lejutunk, a horhosokból kitörés előtt aknavetőt kérek az út-vasútkereszteződés mögé.”

Hunor zászlós: „értem.” Géppuskás rajparancsnok szintén. Tózsza zászlós: „egy R/2-es rádiót adok a főhadnagy úr mellé, csak akkor kapcsolunk, ha szükséges, hiszen a terep belátható. Második hírlépcsőben vezetőket húzunk a horhosokig, oda, ahová - ha megtartjuk az elért helyzetet -, a zászlóaljparancsnak alezredes úr kijelöli, egyelőre 1-1 telefonnal. Itt fenn a tüzer- és aknavetőös figyelőben lesz a vonal másik vége.”

Megindul a támadás. Csak úgy, mint a Signal újságban: a rohamsisakok mellett kis zöld gallyak, a géppuskás előrefut a nyíltabb rétre. A század az erdőből lefelé, lejtőn támad, viszonylag hamar eléri a mély bevágódású horhosok szélét. Feltűnik nekem, hogy ezek a fiúk a hallgatag, erdőnyi sűrűségű és nagyságú horhost lövik, pedig ott a fák kiálló koronáján kívül semmi sem látható.

A gyalogos rajok és szakaszok fokozatosan - szökellésekkel és csatárláncban széthúzódva bejutnak a horhosokba, eltűnnek szemünk elől. A horhosok az út-vasútkereszteződés felé lejtének, azokban biztonságosan haladhatnak! Az oroszok részéről semmi! A kis sa-

ját csatazaj elültével feketeterigó és madárdal hangzik fel, hiszen tavasz van. Feltűnően csendes a táj, ide-látszik a kolomeai téglagyár kéménye, de nem füstöl. Senki nem mozdul, semmi feltűnő nincs a határban - amely most harctér! Csak a jó távcső fedez fel itt-ott - főleg saját futóárkot, földhányást, egyébként kihalt a táj, kezd sütni a nap.

Végre meglátjuk a horhosokból kigyülekező 1. század embereit, amint a pecsenyicsini szérúskert félének nézhető rétvén csoportosulnak. Már csak pár száz méter az út-vasútkereszteződés. De miért ácsorognak a nyílt terepen, és olyan óvatlanul, sűrű csoportban? Mi is vérszemet kapunk itt a gerincen, az erdő szélén, egyre többet mászkálunk nyíltan, ahol a rét kezdődik. Maga Tomcsányi alezredes is sapkában, nem sisakban! És ekkor, 9-10 óra tájban szabadult el a pokol! Pillanatok alatt - éppen a bekapcsolt rádiókon váltottam szót a lenti emberemmel - hatalmas aknatűz zúdult a tőlünk alig 1 kilométerre, lent csoportosuló századunk embereire. Szinte ezzel egy időben - semmi kilövési zajt nem hallottunk - fülsiketítően éles, közvetlen közeli robbanások a fák törzsén, a földön és a gellert kapott szilánkok jégesőként koppantak szanaszét. Az elhagyatottnak látszó, szemre, távcsőre is kihalt tájból, a „fű- és a föld alól” záporozott felénk és ránk az aknavető és a „csim-bum” lövedéktömeg. Filmek, gyakorlatok, háborús híradók láttán, naivul, itt és most becsapva éreztem magam - és valami atavisztikus félelem fogott el. Ilyen mesteri álcázással, pontos és tömeges tüzérvél, mi - csak, mint valami leventék - alárendelten szerepelünk!

Hirtelen, meglepetésében ki-ki arra ugrott szét az erdő szélén, amerre látott. Hirtelen egy tüzér mellékfigyelő kis fedezékébe ugrottam, annak szűk és alacsony bejáratából kiálló 15-20 cm vastag gyertyánfatörzs végébe ütöttem sisakos fejemet, s a szíj a torkomat úgy meghúzta, hogy percekig sem nyelni sem levegőt venni alig tudtam, szinte fuldoklottam, hiába kapcsoltam le és dobtam el díszes fejfedőmet a „vas bilit” - ahogy a baka nevezte. Soha többé fel nem vettem - én is sapkába jártam, mint Tomcsányi alezredes. Így legalább nem voltam süket.

Odakint Gyopár zászlós futott el a fájdalomtól ordítva. A könyökét roncsolta szét egy szilánk és a karja furcsán, hátrafelé is ingadozott, ő maga pedig üvöltött, mint a farkas. Jobb kezébe vette sebesült bal karját és szaladt hátra a kötözőhely felé. Hiába szóltak rá, hogy ne keltsen üvöltő jajgatásával pánikot, csak tovább jajgatott nagy fennhangon.

Lányi zászlós viszont csak csendben nyöszörgött, a földön az alj-bokrok között: „Vizet! Vizet.” Egyre halkabban. Csak a tüzelés elültével mertünk kimászni, ki-ki hová bújt, onnan. S ekkor láttam meg a halottfehér arcú, kimeredt szemű Lányi zászlóost, akivel 3 hete még pingpongoztam valahol Szilágysomlyón, vagy Kolozsvárott. Sűrű, apró, de a testen, rohamsisakon átfúródott szilánknyomokból szivárgott a vére, szája tátva maradt, s már nem vett levegőt sem. A rohamsisakja szinte szűrő-szerűen sok lyukkal, félrebillenve volt a fején. Semmit nem ért még az aknaszilánkokkal szemben sem. Nem járkáltunk többé óvatlanul a nyílt erdőszélen! S azt kezdte el magyarázni néhány túl okos, hogy az oroszok bemérték az R/2-es rádióinkat, azért lőttek ide! Még kitalálják, hogy én voltam az oka! Igaz, távíróüzemre kapcsolva is morzézta Szabó Gergelynek lentre, hogy mi van velük, s ezt követően jöttek a lövések, sorozatban. De az R/2-es rádió direkt úgy volt szerkesztve, hogy hatósugarát korlátozták - ezt ott hátrább, mint a mieink, az oroszok nem is foghatták! Az igazság az, hogy nyíltan, oktalanul járkáltunk az erdő szélén, élen a zászlóaljparancsnokkal. Meghalt egy lovasz, egy órvezető is, többen sebesültek, nekem csak a nyakam fájt, ahol a sisakszíj megfojtogatott.

Hanem a lenti látvány tragikus, fájdalmas és borzasztó volt! A szétrebbenő honvédek közül sokan darabokra szakítva, holtan hulltak szét. Az aknavető vájta tölcseérek között, sugár irányban maradtak a holtak a becsapódástól számított körökben. A sebesültek és az épek rohantak a rejteket adó horhos-erdőbe, meg a mély vízbevágásos árkoktól védettebb terepre. Az aknatűz szüntével néhány jó bajtárs, visszakúszott a sebesültekért. Nem sok sikerrel húztak be közülük né-

hányat. De a többség kint maradt, halott, vagy hal-
dokló volt, elvérzett a silány, akna szaggatta szé-
rűn, réten.

Talán egy óra múltán, amikor a tüzelés már elült, s
gyalogos ellentámadás szerencsénkre nem követte, két
katonája által karonfogva, támolyogva érkezett fel a
zászlóaljparancsnoki állásba a századparancsnok
Szentkirályi főhadnagy. A sudár egyenes, szép tartású
főhadnagy köpenyének zöld paroliján sötét vérpatak
futott le, végig a köpenye aljáig, rá a csizmára is
és az egyik szeme sötét vérgödörként, hunyt állapot-
ban tovább szivárogtatta kifelé a vért. A kibontott
sebkötöző csomaggal időnként megtörölte magának a
szeme helyét.

Lelki állapotunk, morális hangulatunk a lehető legmé-
lyebb ponton volt a gyászos tűzkeresztség után. Meg-
rendülten kérdezett mégis Tomcsányi alezredes: Érthe-
tetlen, hogy a támadási céljig jól előrehaladó század
miért gyülekezett oly primitív módon? Közben az orvos
kötözte ideiglenes kötéssel egy deszkából rögtönzött
lócán a főhadnagyot. Érthető választ azonban nem ka-
pott a zászlóaljparancsnok, aki elbúcsúzott a főhad-
nagytól és intézkedett a század délutáni esti felvál-
tásáról; a másik század bevetéséről úgy, hogy az éj-
szaka a zászlóaljtörzs is levonul a horhosokba és ott
rendezi be harcálláspontját; az elért dombperemekre
pedig - egyelőre - lövészlyukakat ásva, ideiglenes
védelemre kell berendezkednie az 1. század 2. szaka-
szának. Az 1. szakasz a horhosokban tartaléknak ma-
rad. Az éj leple alatt ki kell menni két rajnak, meg-
nézni van-e túlélő a sérűn? A holtakat el kell te-
metni reggelig, a halotti cédulát ahol csak lehet, le
kell szedni róluk és a tábori posta vezetője értesít-
se a szokásos szöveg szerint az otthoni hozzátartozó-
kat a szomorú hírről. Vegyék lajstromba a hősi halot-
tak neveit.

Vegyes érzelmekkel kerekedtünk fel, és kezdtük meg az
esti alkonyi szürkületben az új, kb. 1 km-re előre
tolt részre az előre vonulást. A zászlóaljparancsnok
törzse részére lent a horhosban, szobányi nagyságú,
félig a horhos mintegy 4-5 m magas földoldalába ásott

fedezéket fűrészelt és szerelt össze az árkász szakasz.

Eligazítást tartott a zászlóaljparancsnok és segéd-tisztje, Miawetz Aladár főhadnagy: „Ki-ki, rendezze be megerősített fedezékét saját embereivel és azok is készítsenek olyan mély árkot, lövészlyukat, hogy ha itt a fák alatt is aknatüzet kapunk, kíméljük, védjük magunkat a szilánkoktól. A távbeszélő szakaszparancsnok szervezze meg a vezetékes hírösszeköttetést az elől lévő 2 szakaszhoz és hátra a volt fenti tüzérfigyelőhöz, illetve onnan az ezred-parancsnokságig. Tóza zászlós állandóan legyen a segédtszt közelében.

Trehány viselkedés miatt kicserélem tiszti szolgámat; Szabó Gergely helyett Bóbics Lajos honvédet választom magamhoz. Vele, az árkászok egyik fűrészét elkérve, egy jó kis erős, szúk bunkert építünk és a szakasz tagjai is maguknak, ki milyet. Megindítom a földre fektetett vezetékekkel a vonalépítést. Pár órán belül jelentkeznek a Pecsényicsin község feletti dombokról az 1. és 2. szakasz parancsnoka, és fentről, a tüzérfigyelőből az aknavető Hunor zászlós, akinek szintén ide kell áttelepülnie, de az aknavetői (csak 4 db) fent, jó helyen beásva maradnak. Majd felváltva irányítsák a tüzelést, ha majd szükséges. Hajnalra véget ér a hevenyészett temetés is. Alig egy méter mélyre ásott sírokba, nagyjából leszúrt faágakkal jelölve csak. Nehányszor aknavető tüzellel megzavarták őket, bár itt vannak a közelben, alig 400 m-re tőlünk, mi is kapunk 1-2 becsapódást, s ha nem is szokjuk meg, de már nem olyan meglepetés, mint az elsők.

Mi tehát nem 15-20 km-t törtünk előre, hanem csak 1,5-2 km-t, de ezért saját meggondolatlanságunkból is - súlyos árat fizettünk! Bizonyos, hogy az oroszoknak egy túlságosan előreszaladt, német hadosztályt üldöző éke most megkapta a lőszer- és emberutánpótlást, és itt, jó, ha kitartunk, álló-védekező kis-hídfő szerű harcban.

Az első éjszakák nyugtalanító aknatüzek és izzadságos lövészlyuk, és árok-ásások közben telnek el, a feletünk lévő 3-400 méterre emelkedő dombokon és itt, a

horhosban is. A zászlóaljparancsnok főleg az éjszaka és a hajnali, vagy alkonyi szürkületkor végrehajtott járőrözéseket és a visszanyugtalanítási műveleteket szorgalmazza. Így Pecsenyicsi (balra-elől) és Markowka (jobbra) községekbe járőröznek, 5-5 fővel a szakaszok parancsnokai. Lövöldözés - részünkről - kevés van. A járőrök mindenfélét összeszednek, használt lavórt, krumplit, ásókat. Jelentik, az első vonal cikk-cakkos vonalvezetésű lövészlyukak és lövészárkok sorából, hogy a senki földjén, a magyar és az orosz vonal között halottakat és eldobált Faust-patront, gyalogsági ásót, fegyvereket látni, de ezeket még nem volt idejük összegyűjteni.

Egyik este - amikor már a törzsnél tartózkodó összes tiszt vezetett járőrözést (csak én nem) - kijelentette Tomcsányi alezredes, hogy ma este, jó a holdfény és kevés felhő van az égen, valamennyi tiszt a törzstől, az ő vezetésével járőrözni indul! Mit írjak? Dicsőt nem tudok! Igaz, hogy félni, mindenki félt, de hogy én jobban-e, mint más, vagy kevésbé, azt nem tudom. De a parancsokat jól igyekeztem végrehajtani és egy világért nem kimutatni, hogy nem szívesen öldökölnék, s főként magamat nem öletném meg. A beszélgetések közben ez lehet, hogy meglátszott rajtam, s kaptam is enyhe bírálatot az egyik hadnagytól egy megjegyzés formájában, hogy „tán csak nem félted a tyúkszaros életedet?” Mondtam, hogy valamiként nincs bennem nagy harag senki, így az oroszok iránt sem, bár a tegnapelőtti mészárlás óta gyülemlik az ellen-szenvem, de én még mindig inkább kibékülnék - ha múl-na rajtam valami. „No, ez nem túl dicső!” volt a válasz.

Szóval este a silány vacsora után - amit éjszaka, hideg és rágós főtt marhahús és komiszkenyér alakjában fogyasztottunk el egy híg, félliternyi katonakávés kíséretében -, elindult a 11 tiszt, Nyegrán, a zászlóaljparancsnok lovásza és két őrmester együttese járőrözni, összesen 14 fő. Fegyvert, mit viszünk? Semmit, csak a szolgálati pisztolyt és 2-2 Vécsey kézi-gránátot. Mert összeszedjük az ott kint található fegyvereket, és ide hozzuk!

Kezdtük a balszárnyon. Fel a domboldalon - parlagon maradt zabföld volt -, több, még az l-esek által hirtelenében ásott, de most üres lövészlyukat találtunk, egynehány eldobott gázálarc, tokkal, gyalogsági ásó, puska, szurony. Elmellőztünk egy mélyebb - orosz típusú - géppuskafészek-állást. Jó mély volt és 3-4 ember is elfért benne. Majd a legszélső honvédet kikérte a lövészlyukból Tomcsányi alezredes és magunkhoz vette, hogy magyarázzon: mint él, figyel, alszik? Hogyan tartja a szomszédjával a kapcsolatot? Milyen az étel, van-e vize, hová jár a szükségét végezni? Mit lát az oroszokból, hová lő, vagy dob kézigránátot, ha jönnének? Ilyen-olyan válaszokat ad a honvéd, megmutatja, hol tartja a hideg margarint, a mára kapott hideg marhahúst és a kenyeret. A lövészlyuk oldalába vágott földfiókokban, újságpapíron van a margarin, a hús, és a kenyér egy zsákban. Bicska, kanál, csajka, 1 liter víz, tegnap kapta, a kulacsban van. Az oroszokból nem lát semmit, néha tüzelnek, géppisztolyból, puskából és az elmegy a feje felett. Este nehezen, állva, összerogyva alszik keveset és olyankor szól a jobbra lévő bajtársának, s az is neki. Vécére balra jár, gyalogsági ásóval takarja, főleg éjszaka, illetve sötétben. De a kutya-alakú erdő felől jönnek célzott lövések, amelyek a kidobott földhalmon is bebecsapódtak már, olyankor lehúzza a fejét. A peremen túl van a falu (Pecsenyicsin), ott már a szélső házig járt, de be még nem ment. Még egyszer sem sütötte el fegyverét, nem látott oroszot.

A sétálgató beszélgetés közben, hirtelen fényes lánggal kísért erős robbanás közöttünk! Szétugrunk. Én az előbbi orosz géppuska-állásba huppanok, röviddel utánam és félig rám zúdul a nagydarab Tóth István a géppuskás század parancsnoka. Ahogy a holdfényben látom, közeli szürke szeme megdöbbsent ijedtséget mutat. Értelmetlen a robbanás, nem akna volt, nem is dobhatták orosz katonák, hát mi?

Egyetlen katona volt, aki nem hasalt le, nem keresett fedezéket: Tomcsányi alezredes. A velünk beszélgető katona fölé hajlik, az a földön görnyed, és lábát felemelve jajong. Bakancsa szétnyílt a jobb lábfejen vérzik, és az arca is több kis szilánknyomtól vérzik,

a vér a szemébe folyik. Mindezt a hol előbújó, hol felhő alá kerülő holdfényénél csak homályosan látni. Kissé szégyenkezve előmászik mindenki, a zászlóaljparancsnok kérdezi a katonát: „Látsz-e fiam? A szemed nem fáj?” Délvidéki szláv fiú lehet a Bácskából, mert idegenes akcentussal beszélt már eddig is, de most az ijedtségtől és fájdalomtól még inkább kitűnik ez: „Latok, latok, de a lábom az nagyon fáj, jaj-jaj-jaj!” Lassan kiderül - miközben hátratámogatják a fél lábon ugráló katonát, akinek a fegyverét az alezredes lovásza viszi-, hogy az előző 3-4 napos itteni közelharcban az l-esek által eldobott, de fel nem robbant Vécsey kézigránátba akaratlanul és véletlenül belerúgott a fiú, és az felrobbant, feltépte a bakancs elejét, megroncsolhatta lábujjait és az arcába vágott vékony szilánkot. Isteni szerencse, hogy „csak” ennyi volt a baj és közvetlen-közelében más nem sebesült meg.

„Urak!” szól Tomcsányi alezredes. „Most itt végigjárnunk minden első vonalbeli lövész-helyet és addig megyünk előre, a kutya alakú erdő felé - amíg ránk nem lőnek!” Nem éppen örömteli a parancs fogadtatása, mindjárt erősen széthúzódik a tiszt járórlánc, és úgy haladunk egy rozoga mezei dűlőúton, amelynek belátható középrészén egy fakereszt áll. Pléhből védőtető és Krisztus-korpusz van rajta; régi tárgy lehet itt a falu közeli mezőn.

Magam sem értem, hogy az alezredes bátor viselkedése miatt-e, de különösebben már nem félek, s legelöl haladok, a kijelölt erdő felé, a dűlőúton, mögöttem oldalvást, vagy 30-50 m-re az alezredes, tőlem balra a többi tiszt közelít a - hevenyészett német térképen - kis zöld kutyának tűnő erdő felé, innen vette a katoná az elnevezést. Közben hátra-hátra szólok, a zászlóaljparancsnoknak, hogy sok az eldobált - főleg magyar - puska, Faust-patron, gyalogsági ásó, lőszer, s kézigránátok is. Nyelesek, vagy nyél nélküli, ún. Vécsey gránátok.

„Szedd össze! Kell az még!” Hangzik a szó és parancs. Gyűjtögetem, de hát nehéz, egy csomóba rakok néhányat, és haladok, amikor egy hanyattfekvő magyar őr-

vezetőt látok. Halott, 1-es, mert a lábszárvédője más, mint a 26-osoké. Lehet 4-5 napja, hogy itt fekszik a senki földjén a magyar és orosz vonalak között, temetetlen. Fanyar romló hús és izzadtságszerű szag üti meg az orrom. Jelzem Tomcsányi alezredesnek. „Keresd meg, és vedd el a halálceduláját!” Nézem, a zubbony zsebe már kigombolva, sőt a zubbonya is, és a „dögcédula” - bakaszólással - nincs már a nyakában. Talán már levehették? De szétszórtan a zsoldkönyvben tartott amatőr fotók, homályban is látható, hogy a családja köréből lévőket ábrázolta. Amint ezt kerestem - meghökkenve éreztem, hogy hidegebben hagy a dolog, mint azt magamtól elvártam volna. Csak szomorúság, és az járt az eszemben, hogy jaj, ha holnap én is így fekszem itt? A keresztény ember is önző, első sorban. Mindez úgy átvillant rajtam, amikor egészen közelről - már az erdő szélétől, gyors, heves és éles géppisztoly-sorozat recsegett és sivített körülöttem a lövedék.

A meglepetés őrzítő fejvesztésre alkalmas! Lehasaltam és gyorsan oda kúsztam a földút kis bevágódásához, aminek lehetett úgy 30 cm-es a padkája, és ezt a kis holtteret használtam fel, hogy a golyók felettem sziszegjenek el. „Visszamehetek, alezredes úr?” - kiáltottam a mögöttem egy kiszáradt tavalyi trágyadombon ülő parancsnokomnak - aki ugyan 50-80 m-rel volt csak hátrébb és így őt is veszélyeztette a sorozat. Bár ő nem hasalt le. „Majd visszamegy az orosz! Lőjetekek ti is, és dobjatok kézigránátot!”

Valóban, a sok kiképzés és felkészülés ellenére, gyámoltalan gyermekként viselkedik a tűzkeresztségig a katona! Keresem a kézigránátomat, mert csak pisztoly volt nálam, az összeszedett puskákért nem mehettem vissza. Hát az idekúszás közben kihajlott a drótkapocs, ami tartotta; nincs gránátom! De felsütött a hold, s tőlem 3 méterre láttam a földön hármát is. Közel csúsztam - nincs-e félig kibiztosítva? Láttam, hogy jók. Összeszedtem és máris dobáltam őket, fekvő helyzetből, jól végiggurítva az erdő felé lejtő tar földön, hogy kihulljon a biztosító csavar és robbanjon. Hát, ezek sikerültek, sőt tőlem balra is dobáltak a többiek, úgy, hogy egy nagy tűzijáték keletke-

zett és valaki - akinél volt géppisztoly -, hatalmas „hajrá!” üvöltéssel a gránátok verte por és füst között az erdő felé tüzelt.

Persze mi sem láttunk senkit, csak vaktában dobáltunk és lőttünk, én a pisztolyommal is az előttünk lévő kutya alakú erdőre. De azért használt, mert egyre távolodtak a válasz-sorozatok, majd teljesen elültek. - Viszont félelmetes, halk pufogások jelezték, hogy a belőtt aknavetőők működésbe léptek. Pár másodperc múlva éltem át az eddigieknél sokkal félelmetesebb pokol perceit: pontosan oda, ahol voltunk, oda kezdtek hullani az aknagránátok! Ha nem is közvetlen a nyakunkba, hiszen az a végünket jelentette volna, hanem elénk, mindössze 15-20 méterre! Életmentő volt a dűlőút 30 centis pereme az én számomra. Imádkoztam, mert föld meg-megrezdült alattam, mint mikor tepsiben babszemek vannak és ütögetik a tepsit, meg-megemelt kissé a légnyomás, oly közeli voltak a robbanások. Keserű lőporfüst, feltépett talaj, és annak a pora töltötte meg a levegőt. Egyik zászlós felüvöltött, tőlem balra, és sebesült, szilánk tépte alkarját fogva egyedül rohant vissza.

Most és itt számomra vége a háborúnak, az életnek - futott át az agyamon. Szeretteimre, az életre gondoltam. De végül elállt minden tüzelés, baljós csend lett.

Megszólal Tomcsányi alezredes: „Elmentek! Visszamehetünk!” Én is felállok, de nem lőnek. Visszafelé találok egy nagy orosz géppuskafészkét és egy pillanatra megdermedek: hiszen ebben vannak? Igen, 3 halott orosz katona, sisakban, egymáson hasmánt feküdve, az egyik vállán egy régimódi tányér-táras golyószóró. Talán még cári. Mondom az alezredesnek, hogy mi van. „Hozd el a puskájukat, meg ami elhozható!” Beugrom, rá a holtakra. Ugyanaz a szag, ami az őrzetónél, csak itt a gödörben erősebb. Inognak alattam, te jó ég! Nem tudom tőle elvenni a golyószórót, a válla alatt van a kender gurtnija! Elő a bicskát, elvágom, kihúzom, de már a kenyérzsákot is, amely nehéz. Nem is kenyérzsák, csak közönséges zsák, két sarkára spárga van kötve, fent összekötve. Kimászom a gödör-

ből és viszem a „zsákmányolt” tárgyakat meg egy Faust patront is az alezredesnek. „Hozd!” mondja. Hazatérünkkor kinyitjuk a zsákot: van benne egy fél darab kenyér, illetve fél téglányi, alaktalan fekete, rozsból sült massa, amiből még rozsszalma szálak is kiállnak. Továbbá 2-3 kilónyi golyószóró és géppisztoly lőszer, meg 3 liternyi - ahogy Borsodban mondjuk - makuka, azaz napraforgó mag, vagy szotyí. Ennyi.

Másnap előadás, bolsevikok elleni agitációs beszéd a tartalék szakasz és a törzs katonái előtt. Bemutató: lám, ilyen „kenyeret” esznek a „Paradicsom” szovjet katonái! És ilyen ódon golyószórók vannak. Lőszerük összekeverve a napraforgó maggal. Ez az étkezési és a harci ellátásuk! Ezekről féltek ti? Ezek felett ne győzedelmeskedne a német és a magyar hadsereg és más szövetségeseik? Legyen önbizalmatok! Egy vörös csürhe áll veletek szemben és akar betörni Magyarországra is, hogy ugyanolyan nyomort hozzon ránk, mint náluk van!

Mit mondjak, mit éreztem akkor? Gyújtónak és igaznak tűnt a beszéd. De az előző napok pontos aknatüze, a mesteri álcázásuk kételyeket támasztott bennem. És amikor az egyik nincstelen paraszt fiára, arcára néztem, láttam, hogy ezt így, ő nem fogadja el. *„Ne higgy magyar a németnek, akármivel hitegetnek; hogyha ad is nagy levelet, mint a kerek köpönyeged, nincsen abban semmi virtus, verje meg a Jézus Krisztus!”* mor-moltam magamban a Juhász Endrével együtt oly' hithű kurucosan idézgetett rigmust. De hát az orosz cár is segített megölni minket Világosnál, ahová a sötétséget, Aradot hozta Haynau, a bresciai hiéna.

Visszatérve a mégiscsak biztonságosabb, mély árkú és elég nagy fákkal benőtt (itt már nem fenyes, de gyertyánfák voltak) horhosba, ki-ki hajnali nyugovó után ébredt. A bakatársaság az előző napokban Pecsenyicsinben szerzett krumplit egy lavórban főzte. Két nagy köre tették az ócska lavórt, alá szárazfából tüzet raktak, s a mosott krumplit - héjában - főzni kezdték. A hetes időtartam alatt főtt ételnek semmi íze nem volt. Azután egy nyersebb ág került a tűzre, füstje szállt felfelé. Széthúzott minden katona on-

nan, mert várható volt, hogy oda küldenek egy kis áldást akna képében a ruszlik! De nem következett be, s a félig főtt krumpliból a tisztek is kaptak egyet-egyet.

Az út-vasútkereszteződést ugyan nem foglaltuk el - de ellenőriztük. Viszont jobbra, a 26/II. zászlóaljhoz nem volt meg a jó kapcsolatunk és műszaki aknazár sem volt még a Markowka-Luczky úton. Ezért parancsot kaptam: menjek át a szomszéd zászlóaljhoz, és rajzoljam meg a csatlakozó állásaikat, a miénk rajzát adjam meg nekik, hogy végre tudjuk, hol vagyunk, vagy hol kellene lennünk kapcsolatban? Olyan nagy respektje volt előttem az aknavetőknél, hogy egyedül mentem át, kb. 2 km-t tettem meg, végig az oroszok által belátható terepen, világos nappal. Csak nem eresztenek meg egy aknavető sorozatot egy emberért? Kettőért, vagy többért, már lehetséges. Megúsztam!

Odaát vitéz Kovács százados, zászlóaljparancsnok fogadott és segédtisztje átadta a rajzokat, amiket én lemásoltam, a magunkét meg otthagytam. Kaptam egy fél csajka friss rizsát, kevés birkahússal. Saját ügyeskedésükből volt. Dobogó szívvel keltem át az út-vasúton az elhagyott kiégett, félig romos Markowka falu végén. Különös, kakaskukorékolásra lettem figyelmes, azután láttam is egy elvadult kakast egy fészker mögött eltűnni. A katonák kezdték ijesztgetni egymást, hogy ha éjjel is szól a kakas, az csak partizán, vagy beszivárgott orosz katonák jeladásai lehetnek!

Visszatérve a kis szűk bunkerben aludtam Bóbics honvéddel és ő napközben befonta szalma-függönnyel a verem föld-oldalát, amelyből a kiálló fa-gyökereken mindig szivárgott a hideg-rideg nedvesség, s néha az orrunkhoz ért. Ez most a kényelmes tapétával megszűnt. Éppen hazaálmodtam magam - talán Kolozsvárt sétáltam, extra katona, vagy finom civil ruhában - amidőn még félálomban, óriási amerikai repülőraj jelent meg Kolozsvár egén, és kezdte bombázni a várost. A volt kerékpáros laktanya falához hasaltam az extra ruhámban, amidőn valóságos dőrejekre, eddig nem észlelt robbanásokra ébredtem. Rettenetes hatású, 120

mm-es orosz aknavetőkből zúdult hajnali 3-kor osztú a horhosra Combvastagságú gyertyánfákat szalmaszálként szaggatott darabokra, s a kisbunkerek sem értek semmit - ha telibe találták őket.

No, persze, nem maradt az oroszok előtt titok - hogy ott ki-be járkálunk! De hát eddig csak 80 mm-es aknák voltak, most, mint valami nehéz tüzérség, katasztrofális kifüstölés áldozatai lettünk. Az egy órai tűzön után, amit remegve, dermedten vészeltünk át a velünk is mozgó kis bunkerben Lajossal, nyomorult látvány fogadott: a horhos oldalában már-már otthonos kis utak, fedezékek nagy része, a horhos medre, alja, felszántva, nagy fákkal bedöntve és halottaktól, sebesültektől tarkítva állt a harci helyünk.

Segítettem egy tizedesnek a lábát elkötni: combközépen szelte át egy nagy bárdszerű, életlen tárgy és a főcsont törként meredt elő a csonkból, amely roncsolt hús, inak rángása közben, bőven ontotta a vért. A hamuszürke arcú katona - derék legény volt - némán, tehetetlen nagy gyermekként feküdt a sáros árokparton. A kiálló csonttól nagyon nehezen lehetett hevenyészett szorító kötéssel a hordágyra tenni. De még így is, mintha örült volna, hogy viszik, el innen, a biztos pokolból és - élve. Még. Volt, aki irigyelte! Ilyenkor kezdett elharapódzni az öncsonkítás a végső kétségbeeséses módszere, vagy arra gondolás a katona részéről. Megismerhettük hát az óriási, 12 cm-es akna borzalmas erejét, s nem lettünk bátrabbak, s elszántabbak sem.

Nagy romeltakarítás, izzasztó munka, temetés után, délután jelzik: Molnár István, szeremleli honvédet, fejlődéssel találták a lövészlyukban. Ő volt az egyik tartalék telefonkezelőm, a 2 fős vonalvizsgáló járőr alapállomásán. Egy telefonkészülékkel, egy lövészlyukban, az első vonal és a zászlóaljparancsnokság között, a horhos vége felé, a bokrok előtt találták meg. Kimentek, mert nem vette fel több hívás után sem a kagylót. Tóth Imre honvéd és még egy - nevét már nem tudom - temette el. Halálceduláját levettük, megírtam a szabvány táborig lapot - és újra volt min bányakódni, elcsüggedni. Hoztak a katonáim egy fenyőfa ab-

lakrámát Pecsényicsinből, s abból - bicskával - faragtam egy keresztet és tintaceruzával írtam rá: „Molnár István, Szeremle, nyugodj békében.” A „kutya alakú” erdőből, mesterlövész lőhette ki. Csak később - a Balatoni harcoknál láttam ilyen barkácsolt mesterlövész puskát, 3 m-es csővel! Szegény Pista nem is a legelső vonalban volt.

Este Tomcsányi alezredes óriási patáliát csapott. Háttul - ahol az első éjszaka aludtunk a szűk völgyben, a tartalék és gazdasági hivatal támpontján - egy kappant fogtak a konyhás honvédek és szépen megpirítva kiküldték a zászlóaljparancsnoknak. Kikötést helyezett kilátásba az alezredes, mert, s ez igaz, ő ugyanazt fogadta csak el és ugyanannyit, mint amit a legénység kapott. Most ezt a jó „híret” - ezzel, az ajándék sültkappannal - megrontották! Nem engedett hozzányúlni a szép piros, ropogós baromfihoz senkit. Letették a ládára, letakarták egy törülközővel.

Hanem hajnalban, egy orosz foglyot kísértek be hozzánk! Szenzáció! 21-23 éves, ha lehetett, középmagas, szőke, pirosposzgás jóképű ukrán fiú, bokáig érő új köpeny van rajta. Orgovány őrmester a zászlóaljírnök nekiront, szuronyt tart a kezében - és magyarul szidja! Az csak pislog, egyáltalán nem mutat ijedtséget. Kijön az alezredes. Elhessegeti Orgoványt és kér egy tótul tudó honvédet. Jön is, kettő is. No, nem kitűnően, de úgy-ahogy megindul a hevenyészett kihallgatás. Lényege: A fiú tegnapelőtt érkezett, kb. 1000 fő lehetett a csapatszállítmányban és Kolomeában szálltak le a teherautókról. Rögtön idejöttek és hajnalban elindult vécézni. Rossz irányban akart visszamenni, s hozzánk jött akaratlanul át. Két honvéd felugrott a lövészlyukból - még félhomály volt -, s karon ragadták, ide hozták. Hány aknavetőtök van? 60 - volt a felelet. Hm. Nekünk 4 db volt Hány Sztálin-orgonátok? 12 db(!) Egy szabó foglalkozású tartalékos magyar honvéd levág egy kicsit a köpeny aljából, meggyújtják: égett szőr szag! Tiszta gyapjú. „Amerikai” - mondja közömbös arccal a katona. Tomcsányi alezredesnek nem is lenne szabad kihallgatni. „Kísérjétek az ezredtörzshöz! De várjatok! Hozzátok ki a kappant, ültessétek le, szeljetek kenyeret neki, kést, vil-

lát!" Leül a katona - Orgovány őrmester dühöng -, és kénytelen-kelletlen nekilát enni. Kicsi elámul, hogy mi milyen jól élünk. Nem sokat eszik, indítják hátra.

Ismét egy idegesítő éjszaka vár majd ránk, de délután roppant kínos jelenet ráz meg: Botár zászlós (dr.) erdélyi ügyvédféle, tartalékos, az 1. szakasz parancsnoka. Már sok panasz volt rá, hogy vécézni sem mer kijönni kis kiépített, félig fedett szakaszvezetői parancsnoki fedezékéből, hanem a gyalogsági ásó-jára végzi a szükségét, s kidobja, de mindig más irányba. Amikor a telefonvonalat ellenőrzi a járőr - este és kúszva -, hisz a kutya alakú erdő előtt van ez, akkor mindig beletenyereznek a piszokba. Szóval nincs szegénynek jó híre, de egyébként intelligens, jó tartású derék testalkatú és jóképű ember. Szóval ő - engedély és parancs nélkül hátra jön, és magát térdre veti Tomcsányi alezredes előtt, hogy ne küldje többé előre, mert az idegei felmondták a szolgálatot és fél. Átkarolja az alezredes lábait, felnéz rá, mint valami istenre és úgy rimáncodik. Ezért - a mutatott gyávaságért - a Szolgálati Szabályzat, azonnali, halogatás nélküli és a legénység előtt példamutató halálbüntetést, a felkoncolást írja elő. A zászlóaljparancsnok megvetően méregeti, majd tajtékzó dühvel ellöki magától és visszakísérteti a helyére, közölve vele, hogy hadbírótság elé küldi, s ha még egyszer így jár el - felkoncoltatja. Ezt - többekkel - végig néztem. Még Nyegrán lovász is, aki vékony román legény, megvetően nézi. De legbelül mindenki - többségünk - mégis azt érzi, de jó lenne innen elmenni, igaz, hogy nem így.

Éjszaka után - újabb döbbenet - amire már az alezredes is azt mondotta: megélte és járta Isonzót, de ilyen romboló erkölcsi hatást és meglepetést, meg tüzerőt még nem tapasztalt! 1944. május 7-én hajnali 3 órakor legmélyebb kényszerálomból riadtam. A pecsenyicinyi dombok mögül - mint egy vulkán -, tagolatlan vijjogás-hörgés és bömbölés közben hatalmas tűzcsíkok húztak az égre, majd mögöttünk a Zangga 701-es magaslatra zúdulva, oly' sűrűn hulltak és robbantak, hogy a fenyős hegycsúcs körvonalai a lángok és villanások között kirajzolódtak a látóhatárra. De dübörgő moraj

hallatszott a biztonságos völgyből, ahol a konyha és a vonat, meg a lovak voltak, onnan is.

Kisvártatva, mert ez kb. 30 percig tartott, bennünket árasztottak el 12 cm-es akna-gránátokkal. Mindenki bújt és félt. Délben döbbsenten hallottuk a hírt: 108 ló döglött meg a völgyben. Eltelt hát mintegy 10 nap, s az állandósult izgalom, erőfeszítés közepette, úgy éreztem, hogy rám ereszkedik egy súlyos járom, mint az ökorre; és soha sem lesz kibúvó, amíg élek - ha életben maradok egyáltalán - ébren és álomban, végig kísér, a sírig.

Leltárt készít, ki-ki a maga módján; ha csend van, magunk elé nézünk, nem is beszélünk már, s a semmit látjuk csak. A „tűzkeresztség” egyáltalán nem tett „bátorrá.” Amit hozott az egy csodálatos, fatalista beletörődés abba, hogy létünk nem személyes ügyességünk, vagy bátorságunk, hanem kizárólag a vak véletlen függvénye.

Gyugyucz kolozsvári távfutó, a hajnali Sztálin-orgona ösztűz hatására az első vonalból a hadosztályparancsnokságig, egészen Luczky községbe futott egyhuzamban. Annyira komikus-szomorú volt az eset, hogy meg sem büntették érte. Kinevezték zászlóalj gyalogos hírvivőnek - hogy ha fut, legalább valami hasznunk legyen belőle.

Szilvásváradai gyermekkorom, meg az erdő-mező szeretete segített benne, hogy viszonylag jól megvoltam a földkunyhókban, árkokban, és a szokatlan környezetben azért aludni is tudtam. De tőlem még inkább a földmunkás, kubikus, erős falusi fiúk! A rádiókat a sutba vágatta a zászlóaljparancsnok. Hátra vitték a tartalékhoz, elő sem vettük többé! De a telefon - az nagyon kellett. Erősen kötődtek a két szál földre fektetett zsinór végén lévő műanyag telefonkészülékhez, mind a szakaszparancsnokok, mind a figyelők - de a felsőbb parancsnokság is. Sokszor elnyírták a szilánkok a telefondrótot, megsérült a szigetelés, s ilyenkor a vonalvizsgáló 2 fős járőr - tűzben is - indult kijavítani a hibát. Nem mindig tértek vissza. Botár zászlós is belefásult ott ülni a szakaszparancsnoki

lövészlyukban, ahol - ha mozdult - a mesterlövész oroszok mindjárt föbe lőhették. Legbátrabbnak Terza honvédem bizonyult, a legóvatosabb Dreiszig Ferenc volt, de a többségünk (26 fő elől és 7 hátul tartózkodó) távbeszélő szakasz legénység megállta a helyét. Magam - sajnos - csak a legkötelezőbbeket tettem, nem akartam meghalni, Bár roppant tartottam tőle, hogy a szakaszom észreveszi rajtam féltékenységemet. Szóval nem voltam vitéz Tózsza Andráshoz hasonlítható frontkatona és hős. De a parancsot mindvégig végrehajtottam, egy kivételével, ami később, 1945. január hóban a Balaton-fennsíkon történt.

Megérlelődött azonban egy bénult fásultság bennem: mindegy, végleg elkészerítő a helyzet, és kezdett egy fokozatos dac, sőt harag is felébredni bennem az oroszokkal szemben. Ha csak a fele igaz, amit a véletlenül elfogott ukrán fiú mondott (60 aknavető) akkor tízszeres túl erő harcol itt ellenünk. Még egy cinke is fenyegető pózt vesz fel - ha életére támadnak. Fogadkozva, valami „reváns” vágy kelt bennem. Vissza kell ütni - de jó lenne! Így hát megmerevedett egymással szemben, az alig 2 km-t előrejutott 26-os gyalogezred I. és II. zászlóalja, és az oroszok, akik szintén beásták és virtuóz módon álcázták magukat. Hunor zászlós és a tüzérüteg parancsnoka, állandóan ki akarták lőni a kolomeai gyárkéményt, amelynek közepe táján kiszedett téglákat véltek felismerni távcsövön át. Ott figyelőjük van az oroszoknak. Sok löszert rápocsékoltak, de csak mellette csapódott fel a vöröses téglá- és cseréppor füstje - a kémény talán még ma is áll.

Ismét meglepetéssel szolgáltak azonban a szemben álló oroszok. Éjszaka megszólalt egy hangszóró és - bár el-elkapta a szellő -, mégis tisztán kivehető volt a szó: „Ti itt eszitek az avas szalonnát, a németek meg otthon a jó kolbászt, s az asszonyaitokkal hálnak! Aki értette, lőjön egyet a levegőbe!” - feszülten figyelte a tiszték ott lévő kara, de semmi lövés nem volt. Pedig értették az első vonalban jól, hiszen még közelebb voltak oda!

Végül is - úgy 14 nap elteltével, kivontak bennünket és hátra kellett vonulni Oslawy Csarni (ha jól emlékszem ilyen nevű) hegyi faluba. A váltást egy német századdal oldották meg. Sajnos, mi a távbeszélő drótok feltárcsázása, csévélése miatt eléggé elmaradtunk, de szigorú volt a parancs, hogy egy méter vezető sem maradhat kint. A csendre ügyeltünk, mert az oroszok „be voltak löve,” s a zajra az éjszakai sötétben is odalöttek, ahol zörejt volt!

Meglehetősen izgalommal, de szívesen csomagoltunk - s sürgtettem a rajokat a sötétben a dobokra tekerendő vezetőkek miatt. Már-már a vasút-menti kis gyalogútra tértem, a legvégső távbeszélő csoport embereivel, amikor a homályban az előttünk lévő buckás, gödrös terepen, 3-4 alakot láttam félig jobbról, félig az oroszok felől - óvakodva behuppanni a mélyedésekbe. Az villant át az agyamon, hogy ezek oroszok, s most nem lönek, hanem néma beszivárgással a felhagyott állásainkba tartanak. Lehasaltunk ott 4-5-en, mert Dreiszigék is látták, és ők ugyanazt vélték, amit én! Mondom suttogva: „kézigránátokat készítsenek elő.” Magam is lekapcsoltam egy nyeleset és már-már dobni, és embereimmel egyszerre dobatni akartam, - amikor isteni szerencsére észbe kaptam. Hátha a németek? A váltó század emberei? Erélyesen, félhangosan oda szóltam hát a még édesapámtól hallott felszólítást: „Halt! Wer-da?” Megkönnyebbülten hallottuk a fel-etet: „Kameraden! Alles in Ordnung!” Visszacsatoltuk a kézigránátot, mentünk a vasút mellett már előre jutott szakaszunk után.

De amitől tartottunk, mégis bekövetkezett! Az oroszok mégis megneszelték a váltást, és a kísérteties tompa puffanások zaját hozta a szél. Aknavető! A viszonylag keskeny területen, ahol egy kis patak és az út-vasút haladt, sűrűn csapódtak be az aknák.

Szégyenletes és gyermekes félelem tartott lapulva a sínek és vasúti kőhányás között. Ahogy a síneket néztem magam előtt eszembe jutott apám egyik elbeszélése, amikor Ukrajnában, a távoli Galíciában ugyanígy egy vasúti töltés oldalában hasalt, s az orra előtt olvasta a sínen a megnyugtató „hazai” feliratot „Di-

ósgyőri Gépgyár." Sajnos rám nem tett megnyugtató hatást a helyzet, és amikor egy kis csend, tűzszünet következett, vadul elkezdtem a már jóval előbbre lévő szakaszom után futni. Meg is előztem a vasúti töltés oldalában fekvő embereimet. Azóta sem tudom elszámolni a lelkiismeretemmel, hiszen visszamenetben vagy visszavonuláskor a parancsnok a legvégén köteles haladni, így szól az előírás. Végül mégis bevártam a szakaszt és szótlanul haladtunk a Zanoga és a Szpin balról-jobbról sötétlő fenyves erdős ormai között a biztonságosabb hátsó völgybe, ahol hazulról már pótolták a 108 lovat és a sötétben megsimogattam kedves hátasom, a Bali fejét. Ő nem sérült meg; kedvesen, halk nyerítéssel üdvözölt.

Ezen az éjszakán elhagyott, de mégis ággyal felszerelt szénaágyakon aludtunk és lehúzhattuk a lábbelit! A kapca, a gatyá egy izzadt, bűdös rongycsomó volt már csak rajtunk. Kétheti földön alvás után kimondhatatlan élvezet volt lepedős, pokrócos ágyban, lábmosás és lavóros mosakodás után elaludni!

Hát még reggel, amikor csajkából iható, meleg katonakávét, húskonzervet kaptunk. Délben tökfőzelék és gulyásleves volt, amit kanállal ehettünk. Jó anyám egyetlen főztjét nem ettem meg soha, a tökfőzeléket! Ezt valahogy nem szerettem. Most - mennyei eledelként ízlett. Az általános tisztálkodás, gombvarrás és a félelem-mentes édes semmittevés szinte mindenkit boldoggá tett. A kerítéseken, bokrokon száradt a kimosott alsónemű, és a fegyverek, lőszeresek tisztogatása, a készülékek, szárazelemek felülvizsgálata folyt.

Másnap bemutatták a „Zrínyi” rohamlöveget: A 10,5-ös ágyúval felszerelt, lánctalpas, de tanktorony nélküli páncélozott mozgó üteget. Szemben a hegyoldalban egy elhagyott pásztor-faházat lóttek vele szét. Imponáló volt, mondtuk: ha ez van, miért nem hozták már előre? Még csak most érkeztek ki és kevés van belőlük. A következő napon vitéz Kovács százados a II. zászlóalj parancsnoka tartott előadást a legénység előtt. A domb füves oldalán, sima felszereléssel, üldögélt a zászlóalj 3 százada. - A beszédet legényes, lelkesítőnek szánta, a pedáns szigora miatt nem nagy köz-

tiszteletben álló százados: „A bolsevik hordák, mint látják, itt megrekedtek. Csak az nem érthető, hogy mi, a jól felkészült és felszerelt magyar honvédek miért tartunk tőlük ennyire? Hiszen minden téren, magasabb szinten vagyunk! Be fogjuk itt ásni magunkat, később alagutak lesznek, a hátság szállít lőszert, ruhát és itt, ha kell, évekre játszva kitartunk majd! Minden nap hozzák azt a „baszdmeglevest,” éhesek sem maradunk! Győzni fogunk, védjük az ezeréves magyar szent határt! A támadók pedig felmorzsolódnak fegyvereink tüzeiben!” Valóban, lelkiismeret furdalás támadt az emberben, hiszen ez nem is nagy hadművelet itt és mégis ennyi veszteségünk lett, s mégis ennyire demoralizálódtunk! Emberek! Szedjük össze magunkat! Ilyesféle volt a hosszabb beszéd rövid tartalma.

A következő napokban egy Focke-Wulf típusú német repülőgép kezdett körözni a front felett. Kettős törzse volt, valami légi katamarán-féleség. Mondták, ez megfigyelő és térképező, fényképező, direkt lassú gép. Furcsa, hogy nem lőtték rá az oroszok, akik pedig a pihenő egy hete alatt is idehallatszó tompa aknapufogásaik szerint, nem sok csendet-nyugalmat engedélyeztek a frontnak. Egyébként ez volt az első repülőgép, amit láttunk - az orosz Raták nem mutatkoztak eddig, már május vége volt.

Az éjszakák hűvösek voltak, mögöttünk a távolban emelkedő Rokieta (1110 m magas) tágas fennsík-szerű tetején még hófoltokat őrzött. Itt lent nagy nyírfá-erdő, vegyes gyertyános-tölgyes is volt, az uralkodó fenyvesek között. Másnapra azonban riadó-készültséget rendeltek el, és indulás, vissza a frontra! Másoknak is kell a pihenő. Éjszaka szivárogtunk fel a Zanoga (701 m) sötét fenyveses gerincére, s egyelőre a második lépcsőből szemléltük a volt állásainkat, ahol csak másnap éjszaka kell újra elfoglalni helyeinket. Lefényképezett Tóth Imre honvéd, egy a májusi 7-i Sztálin-orgona tűzben kettészakított fenyőfa mellett. Távcsővel - először - észleltem lovas katonaszekereket, jó messze Kolomeától keletre, a Prut folyó partját követő úton.

Keserves éjszakai állás-elfoglalás után, a következő napokban a kihúzott távbeszélő drótokkal, a latrina betemetésével és újak ásásával foglalkoztunk. Időnkénti szórványos aknatűzzel támadtak az oroszok, és éjszakánként újra megörvendeztettek a hangszórók is: „Gyertek át, itt jó dolgok lesz! A krími üdülőhelyekre kerültök, mint hadifoglyok és számotokra véget ér a háború!

Aztán elérkezett június 5. Különösen éles, intenzív álmom volt: megint extra ruhában sétáltam Kolozsvárra a Nemzeti Színház mellett és amerikai Liberátor repülőgépek jelentek meg a város felett, bombázva azt. A kerékpáros laktanya falához lapultam - a jó ruhában és hallottam a bombák, szilánkok robbanását, sivitását. Arra ébredtem a hajnali órában, hogy újra nehéz aknagránátok csapódnak be a közvetlen közelünkben, recsegve törnek, zúzzák a fákat. Ezért volt hát erőteljes az álmom. De 4-5 nap múlva megkaptuk a szomorú hírt is: Kolozsvárt június 6-án bombázták, sőt Csepelt (a gyárat) és más vidéki városokat (Miskolcot is) súlyos légitámadás érte.

Kolozsvárt 300 körüli volt a halottak száma. De június 6-án ezt még nem tudtuk. De láttunk - legalább 10 km magasban -, kötelékben, szívszorító és átható, a levegőt is halk, de erőteljes rezgésben tartó zúgással, legalább 600 bombázó repülőgépet, amint északkelet felé tartanak. Az egész ég tompán morajlott, és remegett: vajon hová tartanak? „Ezeket kapja segítségként a Szovjetunió Amerikától. Ezek még a Boforc német légelhárító lövegek hatókörét is meghaladó magasságban - biztonságban repülnek!” Mondta Hunor zászlós. Később tudtuk meg, hogy ugyanezek bombázták hazánkat. Hipnotikus és demoralizáló hatást váltott ki mindez. Az oroszoknál persze mindez fordított előjellel mehetett végbe!

Majd parancs érkezett: váltsa fel az 1. zászlóalj a II. zászlóaljat és mi megyünk - éjszaka - át az útvásút völgyén és vitéz Kovács százados II. zászlóalja jön a mi helyünkre. Kb. június 12. lehetett, amidőn megcsodáltuk, hogy milyen szépen kiépített a II. zászlóalj védő-körlete! Ez igen! Fonott vesszők tar-

tották a futóárkok falát, hogy ne omoljanak be! Tomcsányi alezredes úgy vélekedett, hogy támadunk, tovább, előre, akkor minek annyi földmunka? Nálunk sokkal rendezetlenebb, ideiglenesebb volt minden. Jó érzés volt itt a híradósnak kijelölt kis bunkerben aludni, szalmafekhelyen, Bóbics legényemmel, kissé szorosan, mert eredetileg csak 1 főnek volt kimérve a hely.

Éppen árok-ügyeletes tisztí éjszakázásom volt. Ezt ott vezették be, hogy egy-egy tisztnek éjszaka a zászlóaljparancsnok harcálláspontján virrasztani kellett. Szóval úgy éjszaka, hajnal előtt lélekszakadva fut hozzám az egyik lövész századbeli katona: „Zászlós úr! Jánó Jánost ellopták!” Mit? Kit? „Hát a tizedes urat az oroszok!” Ez meg mi? Riasztom a közeli rajt, futunk, vonulunk a helyszínre, hát a géppuska fészekből a dolgát végző tizedest pár méterre a gépfegyvertől valóban elfogták és elhurcolták az oroszok! Még ekkora szégyent és fonák ügyetlenséget, s egy puska lövés sem dördült el? Tisztázódik a helyzet: a tizedes és a katonák az éjszakai csendben nem vették észre, hogy a júniusra megnyúlt zab már el tud takarni egy hason kúszó katonát! Kb. 4-5 orosz járőr tette ezt, s amikor észlelték, hogy a tizedes vécézni megy, lekapták a lábáról. Az meglepetésében csak egy halkat kiáltott, de befogták a száját és dulakodva húzták magukkal. A gépfegyver kezelő a sötétségben, nem mert löni, mert akkor eltalálhatta volna Jánót is! A reggeli világosság mutatta a dulakodás nyomait a letaposott zabban. A következő éjszaka már Jánó János hangja olvasta be a hangszóróban, hogy „Szántó zászlós! Nagy legény vagy, de elkapunk még, Balogh főhadnagyoddal együtt!” Valóban Szántó volt az egyik legbátrabb és legkeményebb szakaszparancsnok, a II. zászlóaljtól

A következő napokban parancsba kaptuk, hogy takarékoskodni kell a lőszerrel, mert Csepel nincs! És jött egy csodálatos, megváltó parancs nekem is. A híradós parancsnok egy hetes továbbképzésre vonuljon be holnap a hadosztálytörzshöz, Lucky községbe! Helyettesét jelölje ki! Dreiszig savanyú mosollyal vette tudomásul, hogy én mehetek. Még kora hajnalban indultam,

majd egy trén (vonatos) szekéren már hátrább utaztam a már ismert dűlön és országutakon, a kb. 15 km-re fekvő Lucky-ba. Ott - a többi távbeszélős szakasparancsnokkal - egy összehangoló kiképző tanfolyamon vettem részt. A német „Signal” újságtól - egy magyar-sváb zászlóossal -, az ott gyakorlatozó rohamszázaddal, harctéri filmet készítettek és a német katonaújságnak is adtak fényképeket, írtak cikket. Hónapokkal később láttam is egy képet erről azzal az aláírással: „A pécsi 6-osak 'hajránoboszd meg!' csatakiáltással rohamozzák az ellenséget.” Ezt a szöveget bizonyára a sváb fiú adta meg.

A törzsnél egészen jó szállás volt; az étkezés (kanállal, késsel, villával, és tányérral) szintén tűrhető, sőt még „trinkbrandtweint” meg egyszer rumot is kaptunk reggelire. A tisztek nagy része kártyázott, szinte egyfolytában. Sőt, lengyelül beszélő leányzók is voltak, látható „használatra” de önként, és ruházatukról ítélve, nem ebben a faluban élők lehettek, úgy követték a csapatot.

Harmadnapon, éjszaka nagy sürgés-forgás, pattogó parancsok és a központi távbeszélőn leadott utasítások: „Lőszerzárlat feloldva! Minden üteg teljes összpontosított tüzet adjon az X pontra! Később tudtam meg, hogy pontosan az én zászlóalj és a II. zászlóalj körlete ez! A tőlünk 3-5 km-re lévő patakparton beásott ütegek szinte megállás nélkül tüzeltek! Távoli vihar robajaként hatott a messziségből az ott dúló kölcsönös robbanások hangja. A rohamszázad elfoglalta a Lucky-ba vezető utat, és teljes harckészültségben állt mindenki. Nekem a 24-es távbeszélőközpont kezelése maradt, másodmagammal láttuk el. Nem minden parancsba volt időnk belehallgatni, mert vitéz Kozma hadosztályparancsnok roppant szigorú tartott, s ezúttal kiiktatta a rejtjeles beszédet. Még a zászlóaljat kapcsoló „áthidalást” is meg kellett oldanunk, pedig egyébként az tilos lett volna.

Valahonnan egy magasabb hegyről, személyesen irányított a tábornok (akinek csak a hangját hallottuk, de közben német parancsok is végigfutottak a vonalakon). „Fiúk, nagy baj van!” mondotta a kártyás főhadnagy,

kissé idegesen. Mi lehet elől? Pontosan senki sem tudta, készen voltunk, hogy jön a parancs és oda kell mennünk, segíteni.

De nem, világosodik már, az ütegek elhallgatnak, a csövük forró. Jön egy lovas hírvivő. „Át akartak törni a Tatárhágón az oroszok, de visszavertük őket, egy német századot is bevetettek.” Fellelegzünk kissé, de az én bús képem továbbra is bánatos lehet, mert még vígasztal is a kártyás főhadnagy.

És egy még gyászosabb esemény: több szekérségi sebesült ér a tábori segélyhelyre. A végén, egy kocsin, egy ácsolt nagy fenyő láda, hosszú és lehelyezik a nagy fenyőnél a fűre. Benne van - több darabban - vitéz Kovács százados holtteste. Elesett hát a zászlóaljparancsnok is, aki néhány hete még oly' magabiztosan beszélt. Visszahelyezik a láda (koporsó) tetejét, rá a rohamsisakját, és délben temetjük, a tábori pap - egy főhadnagy -, megható beszédet tart, sortűz ropog. Sor kerül a többi halottra is, őrmester, 9 honvéd. Nem is jut mindenkinek koporsó. A szakaszvezető és a férfiak szemében könny csillog.

Este indulok vissza, szekérrel a mi vonatunkig, onnan gyalog. Dreiszig Ferenc, Binder Ferenc, Bóbics és Terza honvéd fogadnak, és beszámoló van. Tegnapelőtt hajnalban, 7 harckocsival és nagyon sok gyalogossal, heves aknavető tűz után - rohamozták meg a II. zászlóalj körletét. Betörték a vonalakba, már elfoglalták a zászlóaljparancsnoki bunkert is, félig-meddig, a vezetékek elszakadtak, és minden irányban tüzelni kellett. A rohamozók részegek voltak, Legalább is egy jó részük! Vegyes egyenruha és sapkák voltak rajtuk és vakmerően jöttek, csak jöttek, hiába estek el holtan az első sorok! (Később kitűnt, hogy jó részük lefokozott tiszt volt, s áttörés esetére ígéretük volt, hogy visszakapják rendfokozatukat. Ezt büntetőszázadnak nevezték az oroszok.)

„Az út mentén, már előzőleg beásta magát egy német szakasz, Faust-patronokkal és a reggeli virradatkor megindult orosz harckocsikat mind kilőtték! Egy sem tudott visszamenni, most is ott állnak. De a gyalog-

ság áttört, akkor ki-ki szinte egyenként védekezett az árkokban, illetve lőtte az idegen egyenruhásokat. Mégis túlhaladt egy részük az állásokon és már a hátuk mögött jártak. Ekkor indult meg a saját tüzérségi tűz és megszakadt az oroszok utánpótlása. Sajnos, a zászlóaljparancsnokot és többeket halálos találat érte, sok volt a sebesült, kötöztünk, s az egészségügyiek hordágyakon vitték, akit tudtak, de közülük is megsebesültek többen. Azóta temetünk, illetve temetünk.” Terza honvéd gúnyolódik: „Dreiszig szakaszvezető úr is nagy legény volt a laktanyában otthon, de itt én, meg Tóth Imre kötöztük össze a hátravezető telefonvezetékét, többször is, pergő tűzben. Szerencsénk volt: nem találtak el, de a tüzérségi tüzet jól lehetett vezetni, mert a figyelővel végig megvolt az összeköttetésünk. Még két órával ezelőtt is az egyik futóárki kitérőből rám dült egy kék-piros sapkabéléses, nagydarab kozák-féle. Ettől megijedtem” mondja Terza „de hát halott volt már, ott, kicsit hátra dülve, állva merevedett meg. Itt a sapkája, meg ez a nagy pisztoly a derékszíjával. Végül is eltemettük, mert meleg van már. Hát a zászlós úr ezt megúsza!”

Megölelgettem a fiúkat és a német édes kekszet, cukrot és egy kis „trinkbrandtweint” adtam nekik, s kértem: fényképezzék le a harckocsikat, amikor a forráshoz vízért mennek. A fotók egy része megmaradt, a csövön Terza honvéd ül, és Tóth Imre volt a fényképész. Hát, a németek lőtték ki, a mieinknél a gyakorlat is hiányzott hozzá, de talán még más is, a merészség. A győzelem után megrendült bennünk a korábbi napok hipnotikus behódoló magatartása az oroszokkal szemben, akik mindent tudnak, a mieink meg semmit. Most már némi önbizalom is társult a bánathoz, amit a veszteségek okoztak. Többek jó barátja halt ott meg, de látták futni a tízszeres túlerőben lévő ellenséget! S ez igen nagy szó. Mi is oda tudunk harapni.

De a legénységi állomány is kitett magáért, mintegy tobzódva és kilátástalannak tűnő helyzetében katonásan eleresztve, már-már népköltés számba menő rigmusait énekelte. Minden fegyvernemre mondtak egy-egy strófát, hogy miként várja az első vonalbeli leváltását a gyalogos, a tüzér, az árkász, a híradós. Minden

versszak után a refrén drasztikus szövege: „Új játékot tud a kártyás! Itt a váltás, jön a váltás. De hiába minden sóhaj, mennybe való bűsz kiáltás. Csak a kurva akna robban, nem a váltás, nem a váltás!” Ha jól emlékszem - hiszen emlék-mozaikokat próbálok itt összerakni.

Szóval, ha jól emlékszem, ezekben a napokban jött meg az újság és az azt kiegészítő szépítés-mentes híradás, hogy mi is történt 1944. június 6-án, Magyarországon? A „Justice for Hungary” (Igazságot Magyarországnak) a drágalátos USA részéről, ajándékképpen Kozlovsvárt pl. láncos bombákkal, 10 km magasból a drága jó Liberátorok (a „felszabadítók”) úgy megbombázták, hogy 300 polgári lakos halt meg. De a többi várost is súlyos veszteségek érték és csak elszórtan bombáztak hadi célokat! Ez jenkai arrogáns magatartás: a légvédelmi tüzérség hatáskörén túlról, rosszul célozva, biztonságos nyugalommal ölni, gyilkolni felszabadítás címén. Mokos főhadnagy menyasszonya - ragyogó szép leány - is meghalt. Tépő fájdalom hasított belém: mi van szüleimmel, kik gyakran velem vannak keserves álmaimban? A sötétben, könnyező szemmel alszom el.

Emlékeimet írom, s volt egy olyan elképzelésem, hogy csakis az igazat írom le, úgy, hogy semmiféle tudatos szépítés és persze csúfítás se legyen benne. Most ébredtem rá, hogy ez nem megy a dolgok következő sorának ismerete lehetetlenné teszik, hogy azt a pillanatot úgy adjam vissza, mint amikor átéltem, amikor még nem tudtam, hogy egy óra, egy nap, egy hét, vagy egy év múltán mi fog történni.

Ettől függetlenül mégis kísérletet teszek a maximális igaz írására, vállalva annak kritikáját, hogy milyen gyerekesen naiv, vagy éppen öntudatlanul bátor, néha gyáván viselkedő voltam. Talán így mégis érzékelhető lesz az a gondolkodásvilág, amiben éltem, amiken átmenve változtam közben, ezek akkori megítélésében. Esendő és gyarló az ember az ősi ösztönök és a mai tudat harcában vergődve lassan közeledik a vég felé.

Egy kis időre - amolyan hátravont tartalékként a Zagona 701 méteres dobjára és köré vontak vissza ben-

nünket, majd Oslawy-Potok község területére, ahol sok nyírfa és lombdó is volt. A katonák lehántották a nyírfák fehér kérgét, és megtisztítva, ollóval kivágva, tábori levelezőlapot készítettek belőle, azokon írtunk haza. Nekem ott és akkor még arra is futotta az időm, hogy vízfestékekkel díszített ilyen kérget készítsék és borítékba téve meg is kapták a szüleim. 1944. június 30. volt, s éppen 24. életévemet töltöttem be ekkor.

Az első vonalakig távcsővel jól el lehetett látni, folytak a nyugtalanító események, de lényegében egy pár hetes csend volt. Vitéz Kovács százados eleste után egy ideig Balogh főhadnagy tiszti iskolai kiképző parancsnokunk volt a zászlóaljparancsnok. A II. zászlóaljnál volt Szántó zászlós is, aki fenegyerek hírében állt: „Kiköszörüljük a gyalogsági ásonkat és ezt a csürhét azzal is elkergetjük” mondta többször. Erre mondta be néhányszor az esti orosz hangszórós propaganda magyarul persze, hogy „Szántó zászlós nagy legény vagy, kihúzod még a gyufát!”

A baljós csend azonban a hazai hírek, meg amit a rádión fogtunk, nem jót ígért! Nem tudtunk a hadászati összefüggésekről, én is, mint a híradósok parancsnoka, csak a zászlóalj- az ezred- és a hadosztályparancsnokságig és a bal - jobb szomszédokig tudtam a helyzetünkről.

Mígnem bekövetkezett a katasztrófa. Egy reggeli riadó után Tomcsányi zászlóaljparancsnok helyére egy friss aranygalléros őrnagy, Mártonffy, egy mokány, bajuszos kistermetű katona került. Akkor nevezték ti századosból őrnaggyá. Egri származású volt. Kiadta a parancsot. Azonnal és teljes visszavonulás Lucky település irányába - ha még eljutunk odáig! Pánikszerű pakolás, lovak befogása, zűrzavar. Már pár napja furcsa tüzéségi tüzet észleltünk: sem kilövés, sem becsapódás hangja nem jutott el hozzánk, csak a magasban a mesze hordó ágyuk lövedékeinek süvítését hallottuk - főleg északnyugatról.

A közeli erdőben - ahol elhaladtunk a Poharcsin-hegy aljában azon a dűlőúton, amelyiken május elsején -

április végén idefelé jöttünk német katonák lövöldöztek, furcsa recsegéssel szóló gyalogsági puskáikból. Később tudtam meg, hogy 15-20 cm-es fémpálcikára tekeret röpiratokat lődöznek fel, s ezek a levegőben kibomolva hullnak le a távolabbi terepre. Az oroszoknak szánt agitációról szóltak, de cirill betűsek voltak, így nem értettük.

De nem sok időnk volt ezt figyelgetni, visszafelé szekerezve, lovagolva és kutyaolva. Hatalmas aknatűz-sorozat vert le tőlünk pár száz méterre, balra. Mint vezényszóra, rohantunk a jobbra mélyülő rét és mező felé, a szekerek is. A következő sorozat már az útra esett, fültépő robbanásokkal, szilánkokkal dübörögve, éppen oda ahol az imént jöttünk.

A mi rádiós-szárazelemes szekerünk hamarosan egy partakpart mocsaras részében tengelyig süllyedt a talajba. A lovak nem bírták, pedig ütötték lapáttal, ásóval az oldalukat. Az egyik ló meg is dögölt a verésbe, a másikat kifogták és egy katona szőrén ráülve igyekezett a túloldali erdőben fedezéket keresni. Még gondoltam rá, hogy a rádiókat leszedetem és hátom visszük, de egy újabb közeli aknatűz - amely már az emberek közé is eljutott - engem is fedezékkeresésre biztatott. Fel kellene robbantani a szekeret, mert rajta van a rejtjel-eszköz, meg a titkos híradástechnikai feljegyzések, meg maguk a jó műszaki állapotban lévő rádiók, vezetékek. De a pokoli aknatűz már a szekér mellé is eljutott, s mi csak a mocsárban fel nem robbanó gránátoknak köszönhattük életünket, hiszen mellettünk csapódtak a sáros vízbe. Menekültem hát én is az erdőbe, ahol Mártonffy őrnagy már parasztos eréllyel káromkodva rendezte a katonák soraikat, engem maga mellé rendelt és az erdőt is aknatűz alá vevő oroszok elől, immár rejtve a fák lombjai alatt húzódtunk fel a Poharcsin-hegy dereka felé.

Futár érkezett, az erdőben fékszáron vezetve lovát, izzadtan, porosan, és írásos parancsot adott át Mártonffy őrnagynak: beásni a zászlóaljzat a Poharcsintető alatt és reggel támadni Oslawy-Biale és Oslawy-Czarny településeket, ahová már beérkeztek az orosz előőrsök Sztaniszlau felől, ahonnan a fő támadás ki-

indult! Megdöbrentő hír számunkra: teljesen a hátunkban vannak az oroszok, hiszen e két település már közvetlen Luczky mellett van, ahol nem is az, ezred-, de a hadosztály-parancsnokság van, vagy volt?

Újra olyan helyzetben voltunk, mint a legelső éjszaka: keserves beásás a köves erdei talajban és reggel támadunk, ki tudja mit, kit, milyen erőket? Csak most érzékeltük, hogy a mély vízmosás, ha volt is vérfürdőben ott részünk, de beásás után, már-már otthonos volt számunkra. Kinek-kinek megvolt a körlete, a tábori latrina, és viszonylag védett, fedett hely a fák által és a meredek vízmosásos föld oldal. Mögöttünk az utánpótlást biztosító vonat-parancsnokság, a hátsó völgyben. Csak az eső volt rossz. A sátorlapok, vagy köpenyek hamar átnedvesedtek, minden ragadt, különösen az első lövészárokból. Most kettészakadt még az én szakaszom is: akik a rádiót és a telefonkészüléküket a hátukon vitték, más irányba menekültek, s csupán a fél szakasszal rendelkeztem.

„Hát kis Tozsó” szólt kedveszegetten Mártonffy őrnagy „gyalogos szakasszként működj, szedd össze embereidet.” A Poharcsin-hegy már 770 m magas, a térkép szerint, s meredeken emelkedik 15-20 km-rel hátrább a két Rokiéta 1111 m-esnek jelzett fennsík-szerű domborulata. Vágyakozva tekintgetett fel oda a baka meg mindannyian; onnan jó lenne védekezni. Székely és Ritter zászlósok jelentik a létszámokat, összesen 365 fő, a vonat már korábban elmenetelt, valahol tőlünk hátra és délre lehetnek, keveredve a II. zászlóalj embereivel. Egy lovas hírhozó mondja, hogy feltörték a hadosztály GH élelmezési raktárát, viszik a rumot, szalámit, szalonnát és margarint, némelyik még a sisakját is megmerítette a vajban és gyümölcsízben. A tisztek most igyekeznek rendet teremteni, valahol Czarny-Potok térségében.

Nálunk senkinek nincs étvágya, kínlódva félig éber álomban szendereg a nép, csak a felállított golyószórós és géppuskás rajok vannak őrségben. Zaj, dohányzás tilos. Ha valaki feláll és elmegy a helyéről a dolgát végezni, jeleznie kell, mert a sötétben minden

mozgóra lőni kell. Az oroszok talán karnyújtásnyira vannak előttünk.

Hajnali 3-4 óra lehetett, amikor Mártonffy parancsot ad, ismertetve a helyzetet. Vitéz Kozma tábornok, hadosztályparancsnok közvetlen parancsa: A zászlóalj korlátolt célú támadást hajtson végre Czarny-Potok, Oslawy-Czarny és Biale községek között, az oroszok által már részben elfoglalt Cserni és Biale falvak ellen! Ha ez sikeres, tartsa, nyugatról ameddig bírja a frontot, mert mögötte, keletre vonul vissza Luczky irányába a többi zászlóalj. Ha nem sikerül a két falu elfoglalása, akkor mindaddig, és az utolsó emberig támadja ezeket, amíg a keletre lévők - köztük tüzérség is - vissza nem vonul legalább Luczky községig, illetve attól délre.

A katonáknál gyalogsági fegyverek, 4-4 kézigránát, 120 éles lőszer és mindössze 3 géppuskás raj, egy vagy két golyószóróssal. Pirkad és megindulunk; 3-3 előrs raj Czarny Potok, illetve a két Oslawy falu felé. Mi libasorban, egymás után vonulunk lefelé az erdei ösvényeken 3 oszlopban. Libabőrös hátborzongással nézünk sötét jövőnk elé, de azért mégis megyünk előre!

Mártonffy amolyan mokány magyar, bajszos, középmagas, zömök és kicsit egy kiscgazdára emlékeztető mozgása van. Most mogorva, nincs valami jó haditerve. Szuronyt tűznek a katonák és ki-ki a maga óvatosságával szivárogozik a 3 szétszórt falu szélső házaival megmetszabdalt erdő, legelő hegyoldalon most lefelé a luczky műút irányába, felfelé pillantgatva a nap által már sütött két Rokiéta magaslatra: oda ugyan nehezen jönnének utánunk a túlerőben lévő oroszok gondoljuk mi.

Magam, a mintegy 15-20 főnyi fél szakaszommal 3-4 távbeszélő készülékkel, néhány gombolyag telefonvezetékekkel és 1 komplett R/3-as rádiós rajjal (egy készülék ~ 20 kg, egy generátor szintén 20 kg, épp elég cipelni az egyéb felszerelés és karabély mellett).

A falusi házak 4-500 m-re, majd sűrűbben vannak egymáshoz: a szélső házakba a sövénykerítésen át bebenézünk. Nehány idős férfi és asszony is látható, kakasok kukorékolnak, néhány cinke, vagy erdei madár is szól még a harmatos, hideg füves tájon. Szabó Gergely, most is gyakorlatias, kézzel-lábbal magyaráz és tojás-kutatást végez az egyik ház pitvarában egy idős asszonynál. A háztető nagy része zsúpfedél, régi gabona-szalma. Ahogy Szabó honvéd kilép a ház előteréből, hirtelen feltűnik nekem, hogy milyen furcsán nézegetnek bennünket az emberek. Mint akik rögtön a megöletésünket fogják látni - villant át az agyamon. A halálra ítéltet nézte így a többi katona Kolozsvárott, amikor odavezették a falhoz.

A baljós telepátia be is következett. Hirtelen, rajtaütés-szerűen a háztető zsúpszalmái közül géppisztolyok és puskák csöve fúródott elő, és vad ropogással, most már a sövények, baromfi ólak és a szérű szalmakazlai felől is vad és éles ropogással lőtt ránk, az eladdig ott rejtőző nem kevés orosz katona. Egy vezető ló felnyerítve esett össze, több katona is, az R/3-as rádiót vivő katona hátán, aki az orrom előtt szaladt, az eloxált alumínium-tokba 5 lövés is vágódott be, furcsa lyuksort képezve. De a katona nem sebesült meg. Vak pánikban szaladtunk a legközelebbi fedezékig a Fekete-patak medrébe! A patakpart rekettyéséből az észnél lévő egyik tizedes azonnal lőállásba tette a géppuskáit és visszatüzelt a házakra. Nekem is a torkomban dobogott a szívem és ismét megállapítottam, hogy nem túl katonásan viselkedem, ismét megleptek bennünket, gyanútlanul és elővigyázatlanul belesétáltunk a kelepcébe, mintha ha csak kirándulni jöttünk volna.

A patak vizén olaj úszott. Valahol itt olajkutak is voltak, a harcok során elrombolt vezetékekből kiömlő olaj az amúgy is fekete patak (Czarny vagy Cserni Potok annyit tesz, hogy Fekete-patak) vizét, iszapját kulimásszá tette. Lábbelink, nadrágunk és ruhánk egy része gyászszínt öltött, ahol az ágakra is rakódott olajos piszok befogta. S ekkor történ valami megmagyarázhatatlan: föntről a Rokiéták fennsíkjáról, dübörgő ágyúlövés-sorozat, majd pontosan a patak medré-

be csapódó 15-ös gránátok robbantak, fekete lőporfüst, fülsiketítő robbanások rázták a levegőt és földet. A géppuskásunk meg a géppuska alkatrészei szabályszerűen a levegőbe repültek! Mi ez? Rémüldözött a közeli mélyparton hasalva Mártonffy őrnagy úr is! A mieink lőnek! Ott még nincsenek oroszok! De jött a következő sorozat, s mi már nem válogatva az út minőségében, a patak vizében futottunk el a falutól és el a tüzérségi tűzből. A gránátokból jutott éppen a szélső falusi házakba is - ahonnan az oroszok lőttek -, így onnan megszűnt a gyalogsági tűz. De a saját ágyúink tovább lőttek bennünket. Később derült ki, hogy ez nem volt véletlen. A hadosztályparancsnok így akart minket a falu további támadására kényszeríteni, és nem engedni Luczky irányába visszavonulni!

Teljesen szétszóródtunk, csak a hűséges Bóbics Lajos legényem maradt a közelemben, majd Tóth Imre és még néhány telefonos katonám, akiknél vezeték is maradt. A rádiókat eldobálták. Olajosan, lucskosan másztunk ki a tüzérségi tűz elültével a patakból és Lucky felé kezdtünk felfelé lopakodni álmaink hegyére, a Rokiétára.

Itt már igen vegyes magyar katona társaság keveredett, a mi zászlóaljunk gyatrára sikerült támadása a falvak ellen védte pár órára - mégis - őket a visszavonulásban; mert már csak a hátvédek voltak hátra. De az oroszok - egyelőre még mindig csak gyalogsági puskákkal -, úgy vadásztak ránk a megszállt faluk szélső házainak rejtekéből, mint a nyulakra. Hol ez, hol az esett el hangtalanul, vagy ordított fel fájdalomában. De a szétszórt társaságot nem lehetett mind lelőni. Rejtőzve, szökdelve lopakodtunk felfelé.

Egy előttünk haladó árkász comblövést kapott, összerogyott és könyörögve nézett ránk, hogy segítsük menni, legalább Luczky faluig. Ne hagyjuk itt - kérte. Holt fáradtak voltunk, Lajos nem akarta. De - talán először amióta legényem lett -, keményen ráripakodtam, hogy fogja át a sebesültet egyik oldalon, a másik oldalon én, s a szerencsétlent bicegve cipeltük. Nem a meredek oldalon felfelé, hanem jobbra, Luczky község szélső házaihoz. Lajos szidott: „Zászlós úr!

Lelőnek bennünket, mint a verebet! Rajta meg mit segítünk?" Mindegy, úgy mentünk ott, hogy messziről látszott, sebesültet viszünk. Sejtelmem, vagy a véletlen volt, de én egy fajta orosz, és bármely katonabecsületnek véltem, hogy bár elsziszegtek mellettünk lövések, de nem találtak el - s talán nem is akartak! A szélső házban letettük a katonát, csontot nem ért a lövés, befásliztuk és mondtuk, hogy van itt pár ócska nadrág, meg egy sötét női blúz, öltözzön át civilnek, ha az oroszok jönnek. Mondta jó, a lába nem vérzett tovább és elzsibbadt.

Mi pedig meneteltünk a meredeken fel, tovább. Azt hittük megmenekültünk. Délutánra járt, mire tudóölő szorítással, éhesen, koszosan, olajosan, felértünk a fensík szélére. Az erdőből - ami gyertyános, bükkös volt itt -, kilépve alig mentünk Mártonffy László őrnagy úr vezetésével 3-400 métert, a vizenyős magashegyi gyepek egyik dombján állt egy - nekem úgy tűnt - óriás termetű ember. Köpenyét - amit itt fenn panyókára vetve hordott a hűvösebb levegő miatt -, időnként el-elkapta a szél és belül végig piros borítása árulkodott: tábornok. Ő lesz vitéz Kozma vezérezredes, a hadosztályparancsnok. Nyakában távcső, körülötte vezérkari és tüzértisztek, hírvivők.

Életemben még olyan intelligens, de vérig sértő szavakat és szinte színészi pózt nem hallottam, mint akkor! Már a szavakra, pontosan nem emlékszem. Csak a tartalmára és a hatására. Mártonffy őrnagy mellett álltam, a másik megmaradt zászlóossal, Dietrichhel. „Ön gyáva, hazaáruló! A parancsodat nem úgy hajtottá végre, ahogy megkapta! Jól figyelemmel követtem minden lépésüket! S nem különb önnél a tiszték, az altiszték, de a legénység magaratása sem, ami nem csoda, ha ilyen magyar királyi őrnagyok vezetik, mint ön! Hadbíróság elé állíttatom! Azonnal szedje össze az embereit és induljon vissza Luczkyba, menjen be a faluba, és az utolsó emberig védje! Végeztem!”

Mártonffy szemében könny csillant meg, majd keményen tisztelgett, hátraarcot csinált és elindult visszafelé, mi pedig utána. A tüzérségünk tovább lőtt a lenti célokra, mi pedig vissza a keserves, járatlan erdei

úton, haladtunk Luczky felé, le a gödörbe. Testilelki állapotunkról, fáradt-éhes helyzetünkről szinte megfeledkeztünk a lesújtó parancs hallatán, amit végül is az egész szedett-vedett zászlóalj-töredék (a megmaradt kb. 65 fő a 395-ből) hallott. Be is sötétedett, mire Luczky keleti részén, még az erdőben az első magasabb terepszinten, néhány hatalmas fenyőfa alatt letelepítette Mártonffy őrnagy az embereit. A sötétben körkörösén helyezte el a 3 golyószórós és 1 géppuskás rajt azzal, hogy felváltva virrasszanak az élesre töltött fegyverek mellett és mindenre lőjenek, ami mozog. A kézigránátokat ki-ki foga a kezében, és a fegyvereket is. Olyan közel feküdjének egymáshoz, hogy érintsék is egymást, s ha valaki kilép ebből a fészekből, szóljon, különben vaklárma keletkezik és egymást lövik le.

Magam Mártonffy mellé ültem, feküdtem egy nagy fenyő törzsének támaszkodva. Most még nem volt hideg, majd reggel lesz az! Megszólalt egy kuvik, valahol a fán, magasan. Nem jó jel, mondta az őrnagy. Kis borzongással, de természetes fáradtsággal nyomott el az álomtalan alvás. Reggeli pirkadáskor már a hűvös erdő is ébresztett és megindultunk, megint libasorban, az aljerdő bokrai, csalános, málnás zöldből vezető gyalogösvényen Luczky község felé, ahol a falu keleti oldalán, tegnap még kicsit segítettünk a meglőtt, ismeretlen magyar katonának. Vajon most hol lehet? Az erdei ösvény most meredekebben lejtett a falu felé, de még eléggé a fák között voltunk, amikor ismét hirtelen, meglepő géppisztolytűz repesztett bele az erdei, hajnali csendbe. Sajnos az első 2-3 embert találat is érhetett, mert furcsa mozdulattal, égnek dobott karjaikból kihulltak a puskák. Mi megint fejetlen szétugrással, belevetettük magunkat a csípős, csalános bozótba, ahol legalább nem látnak az oroszok.

Hová lett a sokat gyakorolt, súlykolt ravasz harci cselekkal tarkított katonásdi gyakorlat belőlünk? Meg a szilvási ifjúkori, erdei emlékeim, a gyerekkori harci játékaink? Hová lett az ellenség becserkészése, megtámadása, az éber megfigyelése és némi - bátorság? És megint senki ellenséget, katonát nem látni az er-

dőben, csak a közvetlen közelből, a bokrok közül éles recsegéssel leadott sorozatok ijesztőek!

Majd hallunk egy erőteljes, mélyhangú kiáltást: „Kruhom! Kruhom! Málinkó magyar!” Nem tudtam semmit oroszul - akkor így hatott a kiáltás, de megértettük, hogy a létszámunkról van szó, azt kiáltja valaki, hogy kevesen vagyunk. Majd itt-ott kivillant a használt, sárszínű zsávoly és a jellegzetes orosz katonasapka, egy-egy másodperc töredékéig. Persze én is a sűrűbe vetettem magamat és törtettem a többivel a szemközti oldalba, amely ismét szálas erdő volt, száraz falevelek takarták a talaját. A méregerős csalán kezünket, arcunkat összemarta, de ez most nem számított. Katonáink mozgásától rezegtek a bokrok felső ágai, és az oroszok ez alapján sorozatokat engedtek közénk. A másik oldalban azonban látható célpontokat mutattunk, és Mártonffy őrnagy kihúzott pisztolyával igyekezett útját állni a rohanóknak, de nem sok sikerrel.

A kisebb gerincen azután Orgovány őrmester fájdalmas üvöltéssel, combközépen szörnyű sebet kapott. Valószínűleg dum-dum golyóval - robbanó lövedékkel - is lőhettek, mert szinte gödör alakú sebe lett, még a nadrágot is letépte tenyéryni helyen a lövedék. A jóképű, egykor Kolozsváron a Honvéd laktanyában a zászlóalj irodavezető őrmestere, holtsápadtan könyörgött legjobb barátjának, Keresztes szakaszvezetőnek, hogy ne hagyják itt. Sajnos elrohantak mellette. Bóbiccsal én segíteni szerettem volna, de itt más volt a helyzet, mint tegnapelőtt! Célzott lövésekkel lőttek minden egész alakot mutató katonára! Látnivaló volt, hogy be akarnak keríteni. Most azonban megint egy nagydarab ember tűnt fel mögöttünk, öszvérekkel, géppuskákkal megrakott lovakkal, rendezetten vonuló katonák sorai között. Hosszú, 2 méteres, vastag bot volt a kezében. Rangjelzés nélküli köpenyben ment, majd sztentori hangon odaordított nekünk: „Lőj vissza, marha paraszt! Feküdj! Keress fedezéket, marha katoná!” Valóban, ezt nekünk is tudni illett volna! A fák tönkjéhez húzódva, célzott lövésekkel lőni kezdtünk abba az irányba, ahonnan elszaladtunk. Mindjárt

enyhült az üldözők tüze! A hatalmas ember Keleti ezredes volt, az 1. gyalogezred parancsnoka.

A tűzharc közben idegtépően megalázó „egészségügyi!” üvöltések a sebesültjeinktől mindig veszélyes kötelességünkre figyelmeztettek. Oda kellene menni, segíteni, kötözni, hordágyon, vagy kézzel húzva, vonva elcipelni. Ehelyett legtöbbször a fedezék mögött lehorgasztott fejjel, lelkiismeret furdalással - vagy a nélkül - lapulnak. Magam is, Bóbics Lajossal hasalok egy kisebb gödörben a bükkös szálfarvó talaján és akadozva szedem a levegőt, holtfáradtan. Mögöttünk látszólag rendíthetetlen nyugalommal, libasorban, lassan, de biztosan vonul fel a hegyre az 1-es gyalogezred legénysége. Bóbics tüzelget időnként a többi rajvonalbélivel az oroszok sejtett tartózkodási helye felé, ahonnan gyérül a tüzelés.

Most a közvetlen közelből feljajdul Orgovány őrmester fájdalmas hangja: „Zászlós úr! Az Isten szerelmére, intézkedjék radikálisan, hogy segítenek rajtam, vigyenek segélyhelyre innen!” Odaszólok Bóbicsnak és egy másik katonának, hogy tüzeljenek sűrűbben, amíg odamegyek. Fától-fáig, lüktető szívvel, lopakodom a fekvő őrmesterhez, akit két ügyetlen katona próbál kötözni, de a vér szivárog le a sebesült nadrágszárába, körülötte - mint disznóöléskor - véres az avar és a gyér fű. A hamuszürke arcú Orgovány könnyörgőn néz rám, mellette hasalok, próbálok kötöző szalagból egy elszorítót csavarni, amikor megjelenik felettem 4 katona, meg egy teherhordó öszvér. Az 1-esek ezredparancsnoka küldte őket, egészségügyiék. Kötöznek, aztán öszvérré ültetik a sebesültet, aki már elájult és homokzsákként bukik előre. Kétoldalt fogják, úgy léptetnek vele felfelé, tovább. Irigyeljük az őrmestert: ő már innen megmenekült. (2 hónapra hallottam, hogy sebesülése után 10 napra Nadvornán, a katonakórházban meghalt.)

Lassan elhúzott mögöttünk az 1-esek csapata. Mártonffy László őrnagy váltott pár szót Keleti ezredessel, majd szomorkásan visszajött töredék csapatához és morgorva hallgatásba merült. Az oroszok egyelőre abba hagyták a tüzelést, majd az őrnagy kiadja a paran-

csot: húzódjunk lassan felfelé, az egyesek nyomán. Mindenki tudja, látta, hogy mi vár ott ránk. A magasabb hegyháton álló, s így még hatalmasabbnak, kegyetlennek tűnő vitéz Kozma tábornok fenyegető alakja. Ő már egyszer közénk lövetett, most is lepuffanttat, ha visszavonulunk! De ebben a szálas, meredek oldalban, 35-40 emberrel, élelem, lőszer nélkül mit kezdhetnénk? Így is csak a 3 nappal azelőtt kifosztott élelmiszer raktárainkból elhozott készleteink maradékán élünk: egy kevés száraz komiszkenyér, lekvár - akinek jutott - szalonna vagy füstölt sajt. Igaz, a megpróbáltatás és a félelem elnyomja az éhségérzetet. Még jó, hogy a forrásoknál megtöltöttük a kulacsokat, vizünk, az van.

Maradt egynehány telefonkészülék, 3-4 gombolyag szigetelt telefonvezeték, kb. 1200 m. Vánszorogva megyünk az előző napi úton vissza és felfelé. Beszéd nincs. Estére vagyunk a tetőn. Összebeszélés nélkül, hallgatólag ki-ki arra veszi az irányt, amerre meri; kikerüljük a sejtett parancsnoki harcállás helyet.

Én például néhány katonával, a fennsík vizenyős, nagy fűvében már lefelé tartok! Mikulicyn község van ott, ahol ide felvonulóban a frontra jöttünk és tehenet vételeztettek velem. Szereztem egy rövid csövű karabélyt - mert a pisztolyom eddig sem ért sokat, csak pufogtattam vele az oroszok felé reggel is. Szóval egy rendkívül gyerekes, máig megmagyarázhatatlanul buta elképzeléssel, gyalogosan, vadászgatva, a falukban kéregetve ennivalót - haza akartam menni Kolozsvárra! Ma sem tudok lelkiismeretemmel elszámolni, de a logikámmal sem. Mit gondoltam? Kiállunk a csatából és azután mi lesz? Hogyan lehetett minderre nem is gondolni, hogy lehetett a tanultak, a gyakoroltak alapján, a „Katona vagyok én, ország őrizője” amatőr színjátszási és önképzőköri akkor megható érzéseivel a tudatomban így viselkedni? Egyáltalán, egy pillanattig is hinni, hogy ez megoldható? Mármint a megszökés, a hazavédelem „szent kötelessége” elől? Vagy talán úgy éreztem, hogy csinálja helyettem más? Nekem ennyi is túl sok volt? Sajnos, ez volt!

Kisvártatva, már az alkonyi szürkülő homályban, rettentő látvány szemtanúja lettem. Elcsigázott, sovány emberek - lehettek 100-120-an - 3 méteres fenyő gerendákat cipeltek és raktak keresztbe egy hegyi úton, amelyen előzőleg tűzéréség vonulhatott, mert mélyen fel volt vágva a sáros, füves terep. Erre a sáros, füves erdei csapás-útra helyezték keresztben sűrűn egymás mellé a 10-15 cm átmérőjű gerendákat, amiket a közeli erdőtől sebtében fűrészelték ki. Így az út talán még lánctalpas vontatókat is elbírt egy ideig.

De a munkaszolgálatos katonák már holtfáradtak voltak. Egy törzsőrmester kétujjnyi vastag husággal verte a katonák hátát, de úgy ám, hogy átütött a posztón a vér. Mint „zászlósocska” odamentem, és közöltem felháborodásomat a törzsőrmesterrel, hogy ezt ne csinálja, hiszen még úgy sem bírják, ha ennyire veri őket! A törzsőrmester felém fordult, vérben forgott a szeme, ő is holt fáradt volt, és határtalan dühvel rám ordított: „Menjen innen fiam, mert magán is végigvágok és beállítom ide gerendát hordani! Nem tudja, hogy az ország életéről van szó? Nem szégyelli magát? Minek magának rendfokozat? Tűnjön el, amíg szépen van! Ezekért itt nem kár! Éltek, élösködtek eleget, vagy a haza ellen szövetkeztek! Senkiért sem kár, magát mire nevelték?”

No, ezt megkaptam. Mit sem tudtam válaszolni. Mintha apám szava szólt volna ebből az altisztból. Elkullogtunk. Az a néhány ember is hallotta mindezt, aki velem volt. Rendkívül szégyenkeztem, de az életösztön, az élni akarás erős volt. Mentünk tovább, de már nem tűnt valószínűnek a Kolozsvárra jutás.

Egy hegyoldali, jó tömött, füves mogyoróbokros sűrűben aludtunk, csak úgy a pusztta földön, illetve fűvön. Hajnalra dideregve ébredtünk émelygéssel, éhségérzettel, de csak víz volt. Végre pár óra múltán feltűntek a falu első, hegyoldali, szélső házai és a szilvaskertek. Szabó Gergely tojás után kutatott az elhagyott ólak tájékán. Beljebb mentünk a faluba, ahol már több ház volt, amolyan utca-féle, de elég távol álltak az épületek egymástól.

Az egyik nagyobb füves-fás kertben mozgolódásra, éles, kemény és hangos parancsszavakra lettünk figyelmesek. Nézzük az útszegély kisebb bokrai mögül: négy tábori csendőrt láttunk. 2 magyart és 2 németet, mellükön 30-40 cm nagyságú, félhold alakú fémlap: „Feldzsandarmarie” (tábori csendőr) felirattal, amik vékony láncokon, a zubbonyuk nyakáról függtek.

A magyar tizedes tábori csendőr rivall: „Csapataik hol vannak?” Szemben velük, nagyjából sorban, egy tizedes vezette raj, mintegy 10-12 fő állt. „Nem tudjuk” volt a kérdezett rajparancsnok válasza. „Kinek a parancsára jöttek hátra?” kérdezte a tábori csendőr, de mind a kérdező, mind a másik három csendőr géppisztolya az emberekre volt szegezve. „Nem volt parancs, senkitől” hangzott a gyalogos tizedes válasza. A tizedes zubbonyán látszott egy ezüst kitüntetés szalagja, amit már itt kaphatott. Több kérdés azonban nem volt! Sortűz csattant és az egész raj a földre hullt. A rosszul eltaláltak üvöltve hemperegtek, a lövések helyére szorított kézzel. 3-4 katona már csak vonaglott és a kertszéli kis gyalogútra folyt a vér.

A tábori csendőrök gyorsan, a rosszul eltaláltak fölé ugrottak és közvetlen közelből sorozatokkal mellen és fejen lőtték őket. Csak most - földbe gyökerezett lábbal állva - vettem észre, hogy a tábori csendőrök mögötti szénatartó deszkafalától elválik 3 magas rangú tiszt. Deák vezérkari őrnagy (mint később megtudtam) és egy magyar, meg egy német egyenruhás százados. Ellenőrzik a halál bekövetkeztét, utasítják a 4 tábori csendőrt, hogy húzzák ki a friss hullákat az útra, s rakják „rajvonalba” egymás mellé őket. Majd egy német csokoládés kartondobozra egy elégett fadarab szenes részével, nagy betűkkel felíratották: „Állásaikat parancs nélkül elhagyták.”

Ahogy ezzel megvoltak, az egyik tiszt tekintete ránk esett: „Hú-ha! Van ám itt szökésben még zászlós is! Még elrettentőbb lesz a látvány, ha a tiszteknek sem kegyelmezünk! Jöjjön ide tizedes, ezeket is löje le! Kell egy zászlós hullá is ide!” De mire a tizedes a felíratos kartondoboz táblát elhelyezte, mi már valóban égető fürgeséggel úgy tűntünk el a falusi út má-

sik oldalán a bokrossá vadult kertben, hogy nem találta meg. Azt még meglestük, kissé távolabbról, hogy a pécsi 6. gyalogezred első vonalba induló katonáit a lelöttek mellett vezették el! Kimeredt szemmel olvasták a feliratot, nézték a holtakat.

Most kezdődött a következő gyötrelmem. Vissza kellett szöknünk az első vonalba úgy, hogy közben tábori csendőrökkel ne találkozzunk. A hatalmas hegyre éhesen, elgyötörve vánszorogtunk felfelé. A látottak szörnyű hatása alatt vált csak világossá a predesztináció tana; ezek szerint eleve el lehetünk rendelve sorsunkra. Négy érzés kavargott bennem: a szégyen és a harag magammal szemben, a gyűlölet a háború és a német-orosz ellenség iránt.

Eszembe jutott apám is, a kemény és bátor katona, aki az első nagy háború hosszú frontszolgálatos éve alatt, Szerbiában, Ukrajnában, Doberdónál, Isonzónál még a mieinknél is bizonyára rosszabb körülmények között is megállta a helyét és talán azt sem tudta, mi a félelem. Aki kiskoromban, amikor a szabad ég alatt aludtunk Szilváson a határban s én össze-összereztem a félelmetes éjszakai zajokra nem egyszer azt mondta nekem: „az a fő, hogy ne féljünk.” Ugyanúgy, mint kedvenc olvasmányomban, az Egri csillagokban Dobó István mondta a gyermek Bornemisza Gergelynek. De milyen más itt, ezen a fronton, amikor nem a személyes bátorság vagy éppen az óvatosság dönti el, hogy ki marad életben - a nagy légnyomással, robbanva lecsapó aknagránátok szerteszéjjel között -, hanem a véletlen. A bátor katonák - mint például Szentkirályi főhadnagy -, ugyanúgy hullnak itt el, mint az óvatosak, a kevésbé merészek.

Ezek nyomán a kavargó érzések nyomán kezdett megszállni valami kezdetleges elszántság is. A gyengébb is vissza tud harapni. Eltökéltem, hogy nem adom olcsón a bőrömet. Ehhez hasonló pszichikai-fizikai magatartásom lett a továbbiakban. Belefásultam és valami lelki összeomlás vett rajtam erőt. A remény a túlélésre már csak igen távoli fényként pislákol, s azon fohászkodtam - már ennyivel is beértem volna -, hogy csak ne legyen fájdalmas a halál.

Mire felértünk a fennsíkra, már készen volt a rönk út. Mellette ott volt a nagy, frissen hantolt sírgödör is, rajta nyers fenyőből egy kereszt volt össze eszkábálva. Újra kikerültük a Rokieta hegytetején a parancsnoki harcálláspontot és az esti szürkületben már Mártonffy őrnagy úrnál jelentkeztünk. „Kis Tozsó! Már azt hittük, elestél! Hát hol voltál?” „Majd később elmondom, eltévedtünk, de mit csinálunk itt?” „Kibékültem Kozma tábornokkal, illetve azt üzente, hogy itt, ahol az erdő fái véget érnek, és kezdődik a mögöttünk lévő nagy rét, itt kell maradnunk és védeni az erdőből esetleg kitörő orosz gyalogság ellen a támaszpontot. Ránk van irányítva egy géppuska. Ha innen valaki hátrafelé indul, azonnal lelöveti. De a hadbíróssággal továbbra is fenyeget. Nekem ezt a kis bunkert építette Weigli, a csicskásom. Áldott jó, ügyes fiú! Te is elférsz benne.”

Ezt követően a velem jött emberekkel meg az itt, Mártonffyval együtt maradtakkal voltunk 55-en. Mindössze ennyien maradtunk az eredetileg háromszázadnyi Tomsányi-féle zászlóaljából Mártonffy őrnaggyal, mint zászlóalj-parancsnokkal. Mögöttünk a nagy rét tetején volt beásva Kozma tábornok hadosztálytörzse.

Védvonalunkat rádióvezetékekkel összekötöttem, a két szárny szélén és középen volt egy-egy telefonunk, és még hátra a harcálláspontra is jutott vezeték.

Estére kellemes meglepetés ért, öszvérháton érkezett. Két kondér bablevest hoztak nekünk, benne darabos füstölt csülökkel és oldalassal. Kicsit avas volt, kicsit négynapos, még penész is úszott a leves felszínén, de mindenki kapott egy-egy csajka hideg levest hússal, száraz komiszkenyérrel. Fenséges étel volt.

Éjszaka aknával kezdték el lőni a körletünket. Hárman csak ülve fértünk el Mártonffy őrnagy úr kis bunkerjében, mi ketten és Weigl, a legénye. Kis fedezékünkben elmeséltem a völgy alján tett mikulicyni kalandunkat. A szűk helyen alig fértünk, nem volt levegő, kint, körülöttünk rengett a föld, robbanások, süvíté-

sek zaja volt, fák reccsentek az aknatűzben. Mi meg a legnagyobb fatalizmussal, és nyugalommal beszélgettünk, mintha csak egy kis zivatar tombolna körülötünk. A fedezékben bent szorult levegőre, az áporodott testszagra jegyezte meg Mártonffy. „Látod, kis Tozsó, innen az őrnagyi aranygallér mögül is ugyanaz a bűz párolog ki, mint a közlegényi zubbony alól. Csak nagy ámitás az emberek közötti különbség tétel. Így van ez már.”

Én meg arról meséltem, hogy úgy 15-19 éves koromig Winnetout és más indián kalandregényeket elolvasva keveselltem a velem történő eseményeket, kalandokat. Most ez a 90 nap alaposan bepótolt mindent, elég is lenne már belőle. Éjfél után elült az aknatűz és szórványosan kerepelni kezdtek a géppisztolyok.

Jött az engedély, hogy telefonvonalat építhetünk ki a hadosztálytörzsig. Amikor a vezetékekkel elértük a harcálláspontot és a rádióközpontot, elámultam, hogy micsoda erős husángokkal kifont, mély, erős futóárkokkal összekötött, igen mély, igen erős fedezékek és bunkerek vannak itt a föld alatt! Ezekhez a képest a mi első vonalbeli fedezékünk és lövészárkaink bizony semmilyen, vagy csekély védelmet nyújthattak csak. Rákötöttem a mi vezetékünket a dugaszoló elosztóra és kértem az ottani híradós szakaszvezetőt, hogy ha induktorozunk, azért vegyék fel a kagylót, s ha lehet, kapcsolják a segédtsíztet, vagy akit kér az őrnagy úr. Majd visszaindultam, másodmagammal.

És ekkor ismét olyan akna-össztüzet kaptam, amit soha nem lehet elfelejteni. Volt ennek a hadosztályparancsnoki „erődnek” egy hibája. Minden oldalról füves, tág fennsík vette körül, erdős részen nem lehetett megközelíteni. Bár parancsban volt, hogy nem szabad nyíltan megközelíteni és lehetőleg nappal sem. A futó- és összekötő árkok is úgy készültek el, hogy ezek úgynevezett „nyúlárkok” voltak. Ezek csak 40-50 cm mélyek voltak és messze elvezették a bunkerek bejáratától a megközelítés vonalát. Ezekben csak hason csúszva volt szabad közlekedni. Ennek ellenére néhány Rata repülőgép hamar felfedezte, felderítette, hogy milyen szerteágazó és messze futó árkok szabdalják

itt a terepet, és így kiszúrták, hol van a főparancsnokság.

Szerencsétlenségemre, már éppen ebben a sekély „kuszodában” jártunk, amikor egy árkász őrmester egy fontos írásos parancsot hozva kúszott velem szemben. Ahogy összetalálkozva megálltunk, egy olyan vagonnyi lövedék árasztotta el az erőd támaszpontot, hogy valóságosan négyzetméterenként csapódott be egy-egy, méghozzá 120 mm-es aknagránát. Ismét, mint a babszemek egy tepsiben, minden robbanáskor szinte felemelkedtünk a levegőbe, úgy rázkódott és minden becsapódáskor felemelkedett velünk a dübörgő talaj. Se előre, se hátra kúszni nem lehetett, vártuk a halált. Felállni a biztos halál lett volna, mert az aknaszilánkok százával süvöltöttek és hasították a levegőt a fejünk felett. A közeli robbanások földet szórtak ránk. Két gránát éppen a mi árunkba esett, szerencsére kissé hátrébb. Ezek egy méteresnél is mélyebb tölcséreket vágtak a talajba. Szörnyű volt. Szemrehányást tettem magamnak, hogy miért is nem maradtam még néhány percig az erős földalatti bunkerben. Végül, hála Istennek, megúsztuk visszaértünk az erdő szélére, az első vonalba, ahol különös módon egyetlen akna sem hullott. Az ottaniak aggódva figyelték a parancsnoki harcálláspontot beborító porfelhőket és robbanásokat. Mi éppen annak a közepében tartózkodtunk és csodával határos módon a hajunk szála sem görbült meg.

Másnap derült ki, hogy a hadosztályparancsnokságra mért 45 perces erős tűzcsapás ideje alatt, tőlünk balra, a két Rokiéta hegycsúcs között, a nyeregben, át akart törni egy erős orosz egység, de visszaverték őket. Ezen a részen - messzebb és lent, Delatynál, a Tatár-hágóhoz vezető úton, a Prut folyó hídjánál olyan kemény ütközet volt, kevés német, több magyar csapat és az igen nagy túlerőben lévő oroszok között, hogy az elesett katonák egész kazlakat alkottak, vérük patakként folyt a Prutba.

Itt fent, valószínűleg Terza honvéd, aki az összekötőnk volt a tőlünk balra elhelyezkedő egyeseknél, hozott orosz tábori postai leveleket, furcsa, három-

szögletű hajtogatásban, meg levelező lapokat. Ezeken nyomdai propaganda bélyegek voltak; horogkeresztek sora, de temetőnek rajzolva, és Hitler bukására utaló grafikák. Persze, a cirillírást nem tudtuk elolvasni. Mondta Terza, hogy női katonák - valószínűleg egészségügyiek - is estek fogságba a nyeregnél az ütközetben. Ez bolsevik divat nagyon izgatta a fantáziánkat, mert nálunk az ilyesmi, egy nő, mint katona, akkoriban teljesen elképzelhetetlen volt. Lehet, hogy az oroszok majd nálunk is megkísérlik a harcálláspont megtámadását. Kaptunk kézigránátokat, löszert, hideg élelmet. Vadul erősítettük a lövészárkainkat és az - egyetlen - géppuskaállásunkat is.

Az egyik napon azután tényleg bekövetkezett egy orosz támadás ellenünk, de előnyös állásainkból nagy gyalogsági (puska) tűzzel visszavertük a szálerdőben felfelé kapaszkodó, fától-fáig ugráló, kúszó oroszokat, akik nagy tömegben jöttek, tüzeltek is, de nem tudtak feljutni a lövészárkainkig. Sebesültjeiket, halottjaikat maguk után húzva vonultak vissza. Ekkor éreztük úgy, hogy - végre - mi is komoly ellenfelei lehetünk a túlerőben lévő oroszoknak. De utána megaknáztak bennünket és sajnos Tóth Imre éppen akkor kiment összekötni az egyik elszakad vezetőket, amit egy aknaszilánk elnyírt. Neki nem volt olyan szerencséje, mint nekem napokkal azelőtt a parancsnoki harcállás közelében az aknatűzben. Imre balszemébe fúródott egy szilánk és azonnal kifolyt a szeme és bőven csurgott a vére, mint annak idején Szentkirályi főhadnagynak. Nagyon nyöszörgött, roppant fájt neki. Egy hevenyészett kötözés után hátrakísértük, s az óta soha sem láttam viszont.

Egy nap eleredt az eső. Futár érkezett, hogy összeírja, hogy hányan tudnak itt a mi szakaszunkban románul? Amikor közöltük, hogy majdnem mindenki - hiszen a legénység kolozsvári volt - csodák csodájára kivontak bennünket az első vonalból. Valamivel hátrébb, egy szép, ritkás fenyvessel benőtt havasi legelőn volt néhány elhagyott pakulár-ház. Itt kaptunk egy hét pihenőt. Ez maga volt a mennyország nekünk.

Itt, Mártonffy őrnagy szerzett egy hegyi hordót (káposztatároló dézsát) - és nagy üstökben, kondérban melegített vízben - fürdőt rendelt magának, majd sorra mindenki kivehette a részét a tisztálkodásból. A csizmákból, bakancsokból nedves csutakként kerültek elő a 3 hete levetetlen kapcák. A fürdés után azokat is kimostuk. Minden borókabokor és fenyőág fehérlett a kapcáktól. Az őrnagy úr hordójából, mint hangszóróból dübörgött az ég felé az „Én édes asszonyom Sybill” operett sláger. Még enni is kaptunk! A szénatartókban aludtunk, kinyújtózva, pokróccal takarózva és körös-körül a völgyben az érő szamóca, málna, kínálta magát. Fegyver és szerelvénytisztogatás, számbavétel, jelentések.

Egy főhadnagy kitüntetések és okleveleket hozott. Meghökkenve olvastam az egyik kitüntetést - már nem tudom, hogy kiét. Amikor Markowka-Peczenyczinnél bemásztam a 3 halottas orosz géppuskaállásba - és elhoztam a zsákot meg a golyószórót -, ez „hőstetté” alakult. Azt hazudták az előterjesztésben, hogy a mi „tishti” járőrünk, éjszaka rajtaütött az oroszokon, és elfoglaltuk az állásukat! Ráadásul én is kaptam egy kitüntető oklevelet - nem érmet -, hogy én is részt vettem a vállalkozásban. Megkérdeztem Mokos főhadnagytól, hogy mit tegyek én ezzel az elég nagy és keménypapírra nyomott oklevéllel? Nem fér ez el sehhol - gyűrődés nélkül. Mire ő: „Kiskomám! Gyúrd össze többször. Nézd meg, hogy elfér-e a markodban, majd amikor már puhább a fél markodban is elfér és egészen jó puha, akkor már tudod, mire lehet használni!”

Nos, úgy augusztus első 10 napjában kiegészítették sorainkat úgy 250 főre otthonról, azaz Kolozsvárról, Désről, Besztercéről. Kaptunk lőszert, ruhafélét, és sorakozó! Irány Mikulicyn - Jablonka - Tatárhágó - Körösmező! Hurrá! Pár nap alatt zavartalanul megérkeztünk és berakodtunk a vagonokba, a vasútállomáson. Elszállásolás az iskolában, házaknál.

Majd: idézés! Vitéz Kozma vezérőrnagy, a község emeletes épületében a hadbírótság elé idézi Mártonffy őrnagyot, Dittrich és Tózsa zászlósokat a Luczky-Oslawy-Czarni korlátolt célú támadásnál mutatott meg-

futamodás vádjával. A hadbíró százados és a mellettük ülő tisztek, meg egy civil kérdéseket tettek fel, külön-külön. Kozma tábournok persze nem volt jelen, csak a harctéri napló egy részletét, az eset leírását adta át a hadbírósnak. Mit tehettem? Mindent úgy mondtam el, ahogyan láttam, éreztem. Ezt külön-külön megtette az őrnagy úr is és Dittrich zászlós is és lehet, hogy volt még valaki, már erre nem emlékszem, az egész procedúrára sem szívesen. Mert a tábournoknak volt is igaza, meg nem is! Csupán abban éreztem magamat vétkesnek, hogy nem semmisítettem meg a szekéren maradt rejtjeles eszközöket és a rádiókat, így azok az ellenség kezébe kerültek. Ezt beismerem és bánom, várom a méltó, de arányos büntetésemet. Nem részletezem; cirka 2 órás tárgyalás után mindnyájunkat felmentettek a megfutamodással felmerülő gyávaság vádja alól, de figyelmeztettek, hogy ha még egyszer megtörténne egy ehhez hasonló engedély nélküli visszavonulás, a most elmaradt fenytést „hozzáadják” az új ítélethez.

Másnap megtudtuk, hogy azért kellett a román nyelv ismerete, mert a románok kiugrani készülnek a németekkel és a velünk való katonai együtt harcolásból, és ellenünk akarnak fordulni, amit mi majd megelőzünk. Ennyit értettem meg és szűrtem le a tiszti gyűlésen elhangzottakból.

Gyorsabban értünk Apahidáig, illetve Tordára a vonattal, mint annak idején Kolozsvárról Rahóra 1944. áprilisban. Fájó szívvel szemléltük a 13-15 km-re lévő Kolozsvár tornyait, amikor elkanyarodott velünk a szerelvény. Tordáról Aranyosgyéresre vitt még a vonat. Gyors kirakodás után, hirtelen elszállásolás, majd egy polgárháznál, a szobában, Mártonffy őrnagy hozza a zászlóalj számára a feladatot: Gerendkeresztúr község felett, a gyümölcsös és szőlőskertek felső peremén, az Aranyos-patak völgyére meredeken lejtő kertek, szántók, legelők felett támadási kiinduló állást kell hajnalra elfoglalni.

A kiosztott térképek az Osztrák-Magyar Monarchia korabeli 75 ezres régi, katonai, de még használható térképek voltak. A jórészt erdélyi - köztük a visszacsatolatlan Dél-Erdélyből menekült, illetve átköltö-

zött - katonafiúkon számomra nem egészen érthető, szinte öröm, vagy harci kedv észlelhető! Majd ők megmutatják a „nyustyuknak”, meg az oroszoknak, hogy tud a magyar (székely) küzdeni szép Erdélyországért!

Kapom a parancsot: este 10 órakor riadó, azonnali menet a térképen elmagyarázott terepre, és beásni magunkat. Tózsza zászlós - századparancsnoki minőségben (!) - az élen megy, és felel azért, hogy a meglehetősen borongós éjszakában a kijelölt helyre érjen a századával; őt követi a zászlóaljparancsnok törzse és a másik 2 század. (Ezek csonka századok voltak, alig tettek ki 70-80 főt.) Nehány géppuskás raj, 4 gránátvető, meg híradós eszköz, éles lőszer, kézigránátok, puskák, néhány géppisztoly, karabélyok.

Érzékeny búcsút vettünk a kedves családtól, ahová be voltunk szállásolva. Éppen olyan petróleumlámpájuk van a szép, már-már városias hangulatú, bútoros szobában, mint nekünk volt Szilvásvárakon: fényes bronzkarok, hófehér porcelán harang és egy csigával feljebb-lejjebb lehet az egész lámpát szabályozni.

Kimegyek a sötétbe, ahol 3-4 katona is hozzám ugrik, amikor a feladatot ismertettem a századnak (vagyunk 77-en 1 golyószóróval). Mondom: Gerendkeresztúr a célunk. „Ott születünk” mondják hárman is. „No, akkor odatalálnak sötétben?” „Még bekötött szemmel is!” Indulás akkor a sötétben! Bali lovam marad hátul, gyalogolunk vagy 5 km-t. Az őrnagy úr többször utánam üzen: „Tudja-e jól követni a térképet a zászlós úr?” Nyugtalanítja, hogy ilyen gyorsan haladunk, s hogy jó helyre jutunk-e? Üzenem, hogy biztos az irány - a fiúk csak tudják? Már átkeltünk az Aranyos-patakon, a kertek alatt, majd a szántókon át, a tethelyre érkezünk. Beássuk magunkat, fűrészselünk fát - akad néhány, az erdőből itt felejtett cserfa is, - és erős kisbunkert készít Bóbics Lajos jó katonatársam. Bele szalmát hord. Bár - ha támadni kell -, minék megépíteni?

Hajnalodik, pirkad keleten az ég alja - arra van valahol Segesvár, előttünk messzi: Székelykocsárd. A baka szedi az érő szőlőt és a kenyérhez esszük. Lesz

is hasmenés. De nem sokáig tart az idill. Úgy délután két óra körül előttünk a kiszélesedő, enyhén dombos mezőgazdasági terület felett hirtelen 2-3 füstpamacs jelenik meg, szürkésfehér, majd fülsértő reccsenő robbanás következik! A füst néhol, mint a dohányosok szokták, karikákat képezve terjeng és oszlik el a levegőben. Ez új. Eszembe jut apám háborús elbeszélése: ez a srapnel! Ezzel ölik, úzik azokat a csapatokat, amelyek a szembeni lövések, egyenes röppályájú fegyverek elől a terep-alakzat miatt védettek. Ezek a gránátok a levegőben, a katonák felett apró szilánkokra repedezve ölnek.

De hisz' akkor az ellenség - immár románok - a mi 52-eseket úzik visszafelé. (Az 52-esek nekünk, a 26-osoknak volt az iker ezrede, amelyet másodlagosként szerveztek, hogy ha az első elvérzett már, legyen tartalék.) Ők nemrég beletámadtak az oroszokhoz átálló románok itteni, erdélyi csapataiba. Lehetséges, hogy ők hátrálnak, vonulnak az előttünk fekvő mezőn visszafelé? Elő a távcsövet! Belenézek. Sajnos, igaz! Apró pontok futnak, ugrálnak a mezőben szerte-szét, menekülnek, fejvesztetten. Még messze vannak, de már kivehető a pánik a soraikban. És a gránátok füstpamacsai egyre csak szaporodnak.

Homonnai zászlós! Mindig irigyeltem; kemény, jóképű fiú voltáért. Roppant nagy erdélyi hazafi. Most le-törten, fáradtan, puskáját a tusánál a földön gereblyézve húzza; maga az elkeseredés kép. Egymás nyakába borulunk, amint felér a szétzilált szakaszával. Meglepően idős az emberek fele; úgy 35-45 év közötti tartalékosok. Le vannak törve.

Mi történt? - kérdem. „Elértünk majdnem Tövisig és Kocsárdig, amikor az addig előlünk futó románok helyett oroszok jöttek! De nagy túlerőben. A románok a tüzérségi tüzet vezetik. Harckocsik is vannak felfejlődőben. Mi menetben, fedezék nélkül voltunk; elfogyott a lőszerünk. Nagy a veszteségünk. Egy ideig egy patakmederből jól visszalövöldöztünk.”

Hírvivő jön: „A menekülő, visszavonuló ezred katonáit be kell vonni a mi hevenyészett állásainkba, beásni

védelemre! Homonnaiék tőlem balra, Gerendkeresztúr felett ássák be magukat. Leszáll az este. Elől Hambrik tizedesem a golyószóró állását erősíti. Álcázza, és egy egész ribizli bokrot ültet a kihányt földsáncra. Portyára indul az Aranyos-patakhoz, mert esküszik, hogy a füzesekben felfelé - Aranyosgyéres felé - lovas katonákat látott lopakodni.

Keservesen elalszom a kisbunker szalmáján. Hajnalban Bóbics Lajos katonatársam ébreszt (se a „csicskás” se a „tisztiszolga” szót nem használtam és nem szerettem). Ő már kibújt a szűk fedezékből. „Tessék csak jönni zászlós úr! Mit tud Hitler!” Még félig sötét van, s előttem a mezőben legalább 50-60 pontról távoli villanás-sorozat követi egymást, majd kisvártatva mennydörgés-szerű, fojtott dörej-hullám hallatszik. Lajos barátom valami bombázásnak vélte repülőről. Nekem rögtön gyanús lett, s a távcső fél sötétben is jól mutatta: torkolattüzek ezek, a mieinket elárasztó ágyúzás! S már meg is van a cél. Tőlünk jobbra, a Tordai-hasadék előtti térségben látom, hogy Torda városára zúdul a hajnali pokoli ágyútűz. Mire virrad, a téglagyár környékén piros, más városrészekén piszkos szürke por- és füstfelhő látható a távolban. Több mint 4 órán át lőtték a várost! Pontosabban a főcsapás a város mögötti peremen beásott vonalainkra irányult. Szinte eltúrták a tereplépcsőt a lövedékek tíz-ezrei. Földrajzilag átalakult szinte az a rész. Nem jó lenne ott lenni!

S ha ott áttörnek? Mi itt maradunk a „zsákban” bekerítve. Két repülőgép jön, 3-4 ezer méter magasan. Magyar bombázók! No, még ilyet sem láttam! Megszórják - viszonylag kis bombákkal -, az ágyúállásokat sejtető tereprészt. De csakhamar villan egy kisebb vadászgép, vagy kettő, a mieink irányában. Velük is van egy kisebb magyar vadászgép, de most füstölni kezd az egyik bombázónk (egy német gyártmányú Heinkel) és máris imbolyogva, egyre gyorsulva, egyre erősödő füsttel, lángolva robban fel - elég messze tőlünk - a földön. Szinte sírás fojtogat, és tehetetlen düh: nekünk semmi sem sikerül!

Estére lángokban áll az aranyosgyéresi házsor, az a ház is, ahol tegnapelőtt este olyan érzékeny bánatos magyar búcsút vettünk a lakóktól. Vajon mi lehet velük? Mi lesz velünk?

Kovács főhadnagy. Tartalékos tiszt, tanárember. Idősebb jóval nálam. Dunántúli. Átveszi a századparancsnokságot tőlem. Új, kincstári, de alig rávaló katonaruhája van. De az Úristen áldja meg őt! Vigasztal, mindig velem van. Jó érzés. Különösebben ő sem bátor, de valahogyan, valamiben még mindig bízik! Támadás, Gerendkeresztúrnál! Kivételesen román gyalogság jön fel, két orosz könnyű harckocsival a meredeken. El is foglalják Homonnaiék vonalának a peremét, a hevenyészett beásást. Ők részben elesnek, részben elfutnak. Nekünk kell támadni. Már a kökény és vadszilvafabokrok alján vagyunk. Szorítom a karabélyt Kovács főhadnagy mellett és a kézigránátokat veszem elő. Elöl-hátul hegyes sipkás román katonák ugrálnak előre gödörtől gödörig. Köztük zörög a két - egyébként igen ócskának tűnő - harckocsi, inkább lánctalpas géppuskafészeknek mondanám. Lövünk, tüzelünk, kattog az egyetlen géppuskánk, egynehány kézigránát is robban. A zörgő harckocsijuk is félelmetes, egyre közeledik, s nekünk nincsen páncéltörő ágyúnk, vagy Faustpatronunk (páncélöklünk), s a puska meg a karabély golyó nem üti át a páncélját. Nekünk még egy ócska terepjárónk sincsen!

Félek ugyan, de mégis elszánt vagyok. És a katonák is, mind. Ez már igazi, szemből szembe harc, nem aknavető tűzben kell magunkat meghúzza a véletlenre bízni az életünket, mint annyiszor a kolomeai fronton. Most mi is visszalőhetünk. Végül csoda történik - valahonnan keletről, megaknázzák az ellenünk törő erőket és a mi tűzünk is hathatott, mert a románok visszavonulnak, futnak! Mi pedig parancsot kapunk: erőltetett menetben Torda város mögé kell vonulnunk, azonnal. Ez van 20-25 km. Ha nem is erőltetett a menetütemünk, de sietünk, egész éjjel megyünk.

Alkonyat van, mire megérkezünk. Dimbes-dombos, szántásos, legelős, mezősi tájon vagyunk. Szétszórtan csenevész akácfák állnak. Kapjuk a parancsot, hogy az

áttört orosz és román gyalogság és a tankok itt vannak a közelben, Torda mögött. Mi jövünk felváltani egy szétzilált SS harckocsizó osztagot, akik immár harckocsik nélkül gyalogsági módra védekeznek különböző méretű bombatölcsérekben egy félig letaposott kukoricaszárral borított szántóföldön. Hátrébb áll egy tanyaház melléképületekkel és néhány széna- és szalmakazallal. Ott lesz a zászlóaljparancsnokság Mártonffy őrnaggyal. Mi elindulunk leváltani a németeket. Sötét van már, de a szemünk megszokta, látunk, amennyit kell. Lopakodunk előre, suttogunk, hogy a szerelvény, a kulcs ne zörögjön. Végre: „Halt! Wer da?” élesen, recsegve szól egy német hang. „Kamerád” válaszolok.

A sötét, szeptember végi, esőre álló, éjfél-utáni időpontban nehezen kivehető fekete egyenruhás német alig titkolt örömmel konstatálja, hogy megérkeztünk és nagy hangosan kiabálja: „Hans! Hier ist die Ables!” (Hans, itt a váltás!) Kérdem én: „Wo ist Iván? (Ivának becézték a katonák az oroszokat.) Széles karlendítéssel mutat előre, szinte félkörben: Arra vannak! Szedelőzködnek, és máris tűnnek el hátrafelé. A hajnali derengésben látjuk a mély bombatölcséret, az érőben lévő kukoricaszárak nagy körökben a gödrök körül „tölcséresen” le vannak szinte kaszálva, a csepergő esőben ázik a talajra visszahullt fonnyadt kukoricagóré, amit a légnymás apróra zúzott. Mondom Lajosnak; ha igaz a babona, ahová már becsapott egy bomba pontosan oda nem megy a másik! Telepedjünk bele egy mélyebb kráterbe, az oldalában könnyebb ásni egy-egy kis lövészlyukat.

A szakasznyi „századomat” is eligazítom. Egy tizedes, a nevére nem emlékszem, megy előre a géppuskával, jobbra egy golyószórós, a többiek puskával, kézigránáttal, a támadás vélt irányba tekintve, szintén ássák be magukat. Az összeköttetést ordibálással fogjuk megoldani. Az egyetlen tábori telefonkészülék 400 méter szál dróttal tőlem indul hátra Mártonffy őrnaggyhoz, a tanyába. Ha jönnek, lőnünk kell bárkire, aki felénk tart a kukoricásban.

Lassan kis tócsa gyűlik össze a gödör közepén. Egy páncéltörő ágyúlövedéket tároló ládányi farekesz van eldobva, meg sok piros műanyag bevonatú német tábori vezeték a földön. A léc-ládát a gödör mélyébe állítja Lajos, ráteszi a tisztí hátsizsákomat, benne a tartalék ing, gatyá, - két húskonzerv, meg egy kis cserkész Kodak fényképezőgép, a csajka, fél komiszkenyér - két hetes. Penészedik már.

Ahogy keservesen virrad, érződik a kéthete le nem vett kapca szaga, a bakancsban és sanyarú közérzetünk van. Ha lehet, ez még fokozódik a kétségbeesésig, mert fel-felmorajlik - nem is oly' messziről -, a hírhedt orosz tankok, a T-34-esek helyben, alapjáraton morgó motorhangja. Sőt, látszik is a csenevész akácfasoron túli kis völgy felett a szürke motorgáz. Ott lapulnak, ki tudja hányan, a félelmetes tankok, mi meg ugye, hozzájuk képest csupasz kézzel. A tizedes előttem kb. 75-100 m-re van, tőle jobbra-balra a többiek nagyjából fél karéj sündisznóállásban. Se jobbra, se balra tőlünk - nincs senki. Csak ki kell kerülni minket és hátulról csípnek nyakon. Mi legyen, ifjonc „századparancsnok?”

Jelentik, hogy kész a vonal az őrnagyig. Csörget is: „Mi van kis Tozsó?” „Nincs ivóvizünk, és nyomor van, de egyelőre csak a T-34-eseket halljuk.” „Küldöm az R/3-as rádiót! Ha ellövik a vezetéket, legyen nálatok valami.” mondja az őrnagy.

A közeli gödörbe telepszik Terza honvéd másodmagával és vételre hangolja az R/3-as rádiót a megadott hullámon, hátrafelé, csak vész esetén kapcsolja majd be. Küldenek egy vaskondér vizet. Kúszva, lopakodva jönnek a katonák a vízért. Tapad az enyhe sár.

Kiterveltem, hogy nyeles kézigránátot lökök magam elé a lövészárók földhányásának a széléhez, egészen közel, és kitartom a balkezem, hadd „sebesüljek meg” így jogom lesz hátramenni és talán élve maradni? Nem is gondoltam komolyan, de azért „eljátszottam.” A kézigránát 3-4 másodpercre a kibiztosítás után robban. Húzom, kidobom magam elé az árokpartra, egy pillanatra még ki is nyújtom a balkezem, számolok. A robba-

náskor - ősi ösztön - természetesen és szinte önkéntelenül berántom a karomat. Hülye - gondolom - minek kellett ezt végigcsinálni? De a robbanás - érhetően - megriasztja a környezetemet. Lajos is háttal ült nekem, nem látta, mit végzek. De még a telefon is csörren. Mártonffy: „mi az? Kezdődik?” Elől meg a tizedes: „mi volt az? Ez nem aknarobbanás volt, ki szórakozik?” Hallgatok és szégyenkezem is nagyon a gyerekes játékomért. Ha valaki átlövi a tenyerét, az meglátszik, hogy öncsonkítás és azonnali főbelövással jár. Talán, ha valaki a köpenye alsó részét tenné a kezére, akkor nincs lőpor nyom a sebesült tenyéren. Beszéltek már ilyet a katonák. Végül elkeseredett düh fog el.

Elállt az eső, de borongós maradt. Kapunk segítséget. Idős póttartalékosok jönnek. Tőlünk balra hevenyeszeten beásatom őket, és szinte könyörögve figyelmeztetem a leggyakoribb hibára, amit már többször is láttam, legutóbb Gerendkeresztúrnál is; hogyha megaknáznak, ne ugráljanak ki a beásásból! Elszaladni megreménytelen, mert akkor meg lekaszálja őket a gépfegyver, géppisztoly! „Lehúzódni, visszalőni!” ez a parancsom „még ha nem célozva is, különben kaput!” A német „vég” szót használjuk.

Amiért aggódtunk, be is következett. Nem holmi gyalogsági támadás következett, hanem túl a tankok sejtett bázisáról, sorozatvető Sztálin-orgonák, a hírhedt Katyusák veretnek meg minket, különösen a bal szárnyunkat, éppen a szerencsétlen utánpótlást. Majdnem mindannyian kiugrálnak az árokból, s a felük ott hal meg. A súlyos sebesülteket visszavonszolják a tányába, a kisebb sérültek önmagukat és egymást kötöztetik. Aki a fedezékben maradt egy sem sebesült meg, mert ez a fegyver morálisan szörnyű ugyan, de a jó fedezék védelmet nyújt ellene.

S ekkor megszólal a rádiónk, románul! „Forte buna fost. Forte buna fost!” Terza tud románul, mondja magyarul: „ezek a kurvák azt mondják 'nagyon jó volt! Nagyon jó volt.' Bizonyára valamelyik akácfáról a figyelőjük vezeti a tüzet, az orosz katyusák pedig lőnek minket.” Terza - parancs megszegve - beindítja a

generátort. Az adója a vevőn állt, véletlen, hogy ugyanezt a hullámsávot adták meg nálunk is a zászlóaljparancsnok felé, mint a románoknál. Terza beleordít: a mikrofonba „fut tusz pizda mati! Fut tusz pizda mati!” (Baszd meg anyádat.) Hogy vette-e ezt a román rádiós, soha nem tudja meg senki, csak Terza töltötte ki így a haragját.

Már elmúlt jóval dél is, amidőn az első orosz gyalogos rajok - földre szegezett géppisztolyokkal, puskákkal, hosszú szuronyokkal, megindulnak a lucernáson át, felénk. Boglyától boglyáig nyomulnak felénk. Nagyon lestrapált ruházatuk volt, földes, kopott, egyes öltözék, pufajka, gimnasztyorka és amolyan földszínű, rossz katonaruhák. Hátukon közönséges krumpliszsák van átvetve. Mintha gombát, vagy kalászt kerestek volna, földre szegezett tekintettel, lassan, szétszórtan szivárogtak, bandukoltak felénk. Vártam a tüzelési paranccsal, minthogy az első rajok csak lézengtek, nagyon szétszórtan jöttek. Vártam, hogy többben bújjanak elő és sűrűbb sorokban jöjjenek. Ezek nem román katonák voltak. De Terza megsokallta: csak jönnek, jönnek, már 30-40 méterre is vannak! Ezért parancs nélkül is előrerohant, elkapta a golyószórótól a fegyvert, vállára csapta és az egyik akácfa tövében levágódott és már sorozta is az oroszokat. Három-négy csendes, és egy-két üvöltő katona maradt a lucernáson, a többi szétrebbent, be a boglyák mögé.

Akkor szólalt meg a telefonom, hogy az egyik katyusa sorozat eltépte a vezetéket. Ezt már összeköttette Mártonffy, s Läger főhadnagy megérkezett. Ő veszi át a parancsnokságot, legyek a nagyobbik kazalnál! Egyébként a nagyobb, fás dombon - mögöttünk - van a tüzerfigyelő, kapunk tüzérségi támogatást is, tartunk ki! Visszamegyek Läger főhadnaggal találkozni; szép szál magas katona, jó benyomást tesz rám. Elmondom azt a keveset, amit tudok és megyünk lelekushadva - előre. Läger előbbre megy a tizedesig, amikor megjön a tüzérségünk „támogatása.” Sajnos, vagy nem jól adták meg a löelemeket, vagy bennünket néztek ellenségnek, de tény, hogy alaposan közénk lőttek! Még az én hátizsákomat is telibe találta egy 10 és feles lövedék. Szerencse, hogy Lajos is kint

volt éppen a gödörből, én meg Läger főhadnagynak adtam át éppen a parancsnoki tisztemet és egy másik tölcsérben hasaltam. Mondogattam is, hogy nem igaz a babona mégis beletalált egy lövedék a régi tölcsérbe! Lajos búsan szedte össze a maradványokat. Még a lécláda is apró forgácsá szilánkolódott, a gatyám, ingem pedig kihajtogatva, függönyszerűen átluggatva került elő, a fényképezőgép pedig szétnyitva elroncsolódott. Csupán a húskonzerv volt „erőszakosan” felnyitva - de azt legalább megettük.

Dühöngtünk, s most már Läger főhadnagy kérte rádión, hogy - ha van - küldjenek rakéta jelzőlövedéket, hogy a tüzérségnek jelezni tudjuk a helyünket. Ha ismét segíteni akarnak, ne minket lőjenek! Én is fogtam 5-6 pingpong labda nagyságú jelzőlövedéket, amit a puska-cső végére húzva, kellett golyóval a magasba lőni, ott kigyúlt és pár másodpercig fényesen világítva hullt lefelé.

Már alkonyodott, amikor megindultak a harckocsik. Kicsit megkönnyebbültem ugyan - minthogy már nem voltam „századparancsnok” -, de a harckocsik láttán ösztönösen a nagy szalmakazal felé rohantam. Läger egy kisebb kazal tövébe húzódva kézigránát köteget drótozott össze. Középen egy nyeles, körülötte 3-4 Vécsey tojásgránátot „csomózott” össze, és a középső nyelét fogva, szaladt a harckocsi oldala felé. Ekkor láttam utoljára. (Később szemtanúk mondták, hogy nem a megcélzott, hanem az azt követő harckocsira dobta a gránátot. A gránát köteg csak a láncnál robbant és Läger főhadnagyot vagy a robbanás, vagy a harckocsi géppuskája ölte meg. Hősi halált halt, de ezt én magam már nem láttam, hanem mondták a velem hátrább jutott katonák.)

Magam egy igen jó, mély lövészlyukat találtam, nem messze a nagy kazaltól, és abban helyezkedtem el. Egy felderítőnek előreküldött, gyors és könnyű, bár igen ócska harckocsi ezen közben meglehetősen gyorsan átjött a szántáson, majd elkerült, pontosabban megkerült bennünket, elment még a tanyán túlra is, és nagy ívben a másik oldalon visszament az övéihez, oda, ahol reggel a füstöt láttuk. Igen ám, de közben meg-

állapíthatta, hogy semmi páncéltörő fegyver nincs a mi oldalunkon. A kukoricáson keresztül lassan, mély hangon dübörögve, a lánctalpak csikorgásától kísérvé, feltartóztathatatlanul megindultak felénk a hatalmas T 34-es tankok!

Hozzám egészen közel, balra magam előtt már az esti szürkületben a lassan, megállíthatatlannak tűnően, egy óriás T 34-es jött felém, illetve a mögöttem lévő tanya felé. Tanultam, filmen is oktatták, hogy egy jó erős lövészlyuk nem omlik be, még a harckocsi alatt sem. Gondoltam, ha kiugrom, lelőnek. Maradtam tehát és egy vakmerő ötletem támadt: a puskacsőre húzott jelzőrakétával megcéloztam a tanknak a vezető nyílását. A félhomály miatt és az izgalom következtében nem a rést találtam el, hanem a páncélt, amin a rakéta fényesen felvillant és gellert kapva, a magasba röpült és ott égett. Ez a mutatvány meglepő volt. A T 34-es megállt, irányomba forgatta a páncéltornyát a roppant hosszúnak látszó ágyúcsővel, és: tüzelt!

Mint akit hatalmas erővel arcul csapnak, a két fülem sajgó fájdalomra után, csendbe borult körülöttem a világ. Semmit sem hallottam, a lövöldözést is csak, mint a víz alól. Közben a tank valóban átjött az árkom felett, a fojtó benzingőzt éreztem, de az igen közeli motorzajt szinte alig hallottam. Az árok peremén lefelé gördültek a földdarabok, de nem omlott rám! A tankok végül nem jöttek tovább, mivel közben besötétedett; félkörívben visszakanyarodtak. A süket-ségem viszont eltartott néhány órát. Kimásztam az árokból a kazal mellett és hátra osontam a tanyába. Az egyik lakrészben a földön 15-16 súlyos sebesült feküdt. Szinte mind haldokló volt. Egy magas katona kezét megfogtam, elhúztam a halántékáról és a nyitott agyvelő láttam a tenyere alatt. Így halt meg, szegény. Segíteni? Semmit sem lehetett.

Mártonffy őrnagy bunkerében - amit külön ásatott- már szedelőzködtek. A telefon-vezeték elvágva, és én - a megsüketült fülem miatt - kiabálva közöltem az, őrnagy úrral, hogy mi van - és mi legyen? Sajnos, Lajos legényemtől elszakadtam és nem túl messze, hátra gyalogoltam egy szál puskával, néhány kézigránáttal és a

kulacccsal a derékszíjamon. A létezésem óta a legelgyatottabb helyzetbe kerültem. Egy silány, gyér fű lepte domboldalon, juh-ganéj és sovány földoldalban egy - más katonák által ásott - lövészteknőben húzódtam meg. Hűvös volt már, a föld meg nedves, de fel sem vettem. Gémberedett alvás után, hajnalban egy bekecses, báránybéléses katonai téli zekés tüzérszázados lovagló korbáccsal ébresztgette a hozzám hasonlóan fekvő, elcsigázott katonákat, vegyes parolis, kérekpáros, vonatos, gyalogos, stb. ágrólszakadt „katonalátványú” népet.

Hátrább, senki sem mert menni, mert a Feldzsandármarie, illetve a tábori-csendőr járőrök felszólításra választ sem várva lőttek a katonaszökevényekre! Amidőn a százados az ütött-kopott sáros köpeny ujján meglátta a vékonyka zászlósi aransujtás-darabot, rám kiáltott: „Maga meg zászlós? Nem szégyelli magát? A tüzérségünket az éjszaka ez a maga által is irányított kurva gyalogság majdnem hagyta elfogni! Azonnal velem jön!” Rámutatott egy kocsizó légvédelmi géppuskás tizedesre is. (Úgy volt, hogy közönséges lovas szekérre hevedereztek fel gyalogsági géppuskát, és ezzel próbálták a Rata repülőket lelőni, égnek tartott csővel. Sokszor láttam a heves tüzelést, de találatot majd csak a Dunántúlon, egyetlen egyszer.) Szóval ezt a tizedest, meg 10 emberét - velem együtt 12-en voltunk -, felvitt a százados egy dombra, ahonnan nagyon jól lehetett belátni az előző napi helyünket és a Mezőségnek ezt a dombságát.

Ez egy kopár lucernaföld volt, már talán háromszor is lekaszálván, és a dombtetőn egy bunker-féle fedezék volt. Egy 3x3 m-es, 1,5 m mély gödör volt, amelynek a tetőzete a hátunk mögötti mélyebb részről, egy juhholdálytól elhozott kopott fenyődeszka ajtó volt. Erre szórták rá a kiásott föld egy részét és az egész be volt takarva lucernás gyeptéglákkal, úgy, hogy elég jól volt álcázva, lentről nem látszott. E bunkerből egy kettős, egymás alá ásott Z alakú futóárok volt kivezetve és az egész alatt puha zabszalma, ami az árokban is folytatódott, felfogva a sarat. A kitermelt föld is el volt planírozva, csak az árok magasságát növelték egy 30-40 cm-rel, a rögös földdel.

Eligazítás: „Maga, zászlós, itt védi ezt a dombot és csak parancsra, vagy egy piros rakéta kilövése eseten vonulhat vissza! Itt volt tegnap még a figyelőnk álláspontja, de maguk gyáván megszöktek előlünk.” Maguk meg belénk lőttek tegnap, gondoltam, de mondani nem mertem. „Tiszthelyettes!” Fordult egy nem csapatcsendőri, hanem a szokásos csendőr-egyenruhához a százados „a helyettesével amott a csipkebokornál lévő két figyelőgödörben helyezkednek el. Ha valaki innen visszafelé futna; agyonlőni! Végeztem! Lőszer rakaszt a géppuskához most hoztak még fel. Három Zrínyi rohamlöveg is állt a közelben, és volt 6 db úgynevezett „ködvető” is, amikről akkor nem tudtam még mi az, nem sok volt belőle. Az orosz Katyusa gyenge utánczata volt, 6 lövetű, rossz célzású valami. Nem vált be.

Átvettem a parancsnokságot, kiadtam a tizedesnek a helyét, 3 rakasz lőszert és kezelőket mellé. A megátsott és megjavított lőállásban kiadtam, hogy senki ki ne dugja nagyon a fejét a lukakból, és az árokban mellettem lévő 2 katona sem mászhat ki sehová, bárhogyan lőnek. Ha a lőszer elfogyna, egymásnak dobálva, puskatussal a földön a rakaszt tologatva, kell eljuttatni a tizedesig!

Majd az előző napokban a katonák által feltört tordai trafikból szerzett román National cigarettára rágyújtva, beléptem a silány fedezékbe, ahol Piros-medve, Zöld-medve fedő, hívónevekkel tegnapelőtt még a tüzerek rádiója működött. De bennünket összetévesztettek az oroszokkal, vagy a románokkal. Jól esett a cigaretta és el voltam zsibbadva és szánva. A fülem kezdett már hallani, amikor szólt az egyik Z árokbeli katona - nem ismertem, így szedtek össze bennünket: „Zászlós úr! Jönnék!” Kimentem. Távcsövem már nem volt, de szabad szemmel is lehetett látni, hogy most - más színű köpenyekben, mint tegnap -, teveszőr színű, vagy drapp ruhában sok, de nagyon sok, görnyedve igyekvő katona szalad előttünk 100-150 m-re egy jobbról balra emelkedő dűlőúton, amelyet csenevész akác-rák sora szegélyez. Az út padkája felénk magasodott, elég jó fedezéket adott nekik a puskalövésekkel szemben, ha lehasaltak mögötte. A tizedes hátrakiáltott

nekem: „megnyissam a tüzet, zászlós úr?” „Még ne! Hadd jöjjenek közelebb és sűrűbben!”

Ekkor az akácos és a tövén növény bokros ágak közül felemelkedett egy olyan 180-190 magas orosz katona. A jellegzetes sapkája alul nem volt összekapcsolva. Magasra emelte a dobtáras géppisztolyát, előlépett a fedezett tereprészből és szinte szertartásosan a földre fektette géppisztolyát, s felemelt kézzel, mint aki megadja magát, felénk indult. Talán az Unicum reklámban szereplő figurához hasonlított a vad, féltő, de kemény tekintete, ahogy a szeme fehérje szinte világított ránk, miközben – talán – megszámlált bennünket. Hirtelen leguggolt, és karjaival magához hívóan intve, tört magyarsággal szólt: „Gyer' ide, gyer' ide madzsarr!” No, hát az ő látványa, meg a mögöttünk leső, figyelő csendőrök egyáltalán nem ingereltek arra, hogy oda menjünk, én is, a tizedes is, mindnyájan néztük, hogy mi lesz? A hatalmas természetű orosz nagyon fürgén, a természetéhez képest igen gyorsan megfordult a rámeredő puskacsövek tudatával a hátában, és a géppisztolyáig futott, ott seggre ülve, szánkózva, elkapta a fegyver vászon gurtniját és eltűnt az akácos útpart mögött. De akkorra már minden látható mozgás megszűnt az úton, pedig tudtuk, hogy igen sokan vannak ott. Hozzánk képest sokan; legalább 150-200 katona egy aránylag rövid útszakaszon. Amint egyszerre a támadás jeleként sűrű mozgást vettem észre, elkiáltottam magam: „Tűz!”

A puskaropogásra meg a golyószórónk kattogására erősen porzott az akácfasor töve, végig az út mentén. Meg is indult visszafelé futva néhány orosz, hanem a tüzet – viszonozták. Amint ott álltam a gödörben, éreztem, hogy a lövészárkok földhányásának a szélén, furcsán robbanva pattogtak a lövéseik. Ez dum-dum golyó, akármilyen legyen! Sisakom már rég nem volt, s bár az semmi védelmet nem nyújtott volna ezek ellen, nem jó érzés volt sapkában így állni. A zabszalma között különleges, nyomjelzős golyókat találtam, amiket a tüzérek hagytak itt. Ezeket gyorsan betöltöttem a karabélyomba, mert láttam, hogy a kissé távolabbi dombháton kisebb csoportokban felfelé szökellő katonák igyekeznek. Ott kukoricaföld volt, és a már letört

szár kisebb boksákba volt rakva. Azok mögött bujkálva jöttek, nyilván hátba akartak minket támadni. A ruhájukból ítélve románok voltak. Rájuk kezdtem tüzelni a karabéllyal, de hogy milyen eredménnyel, azt nem láttam.

Erős puskaropogás közben kiáltott a tizedes, hogy mind a három rakasz kiment, kér pótlást. Pirospozsgás arcú katonának szoltam az árokban, hogy az ott lévő 5 rakaszból toljon egyet az előttünk lévő lövészlyukig, onnan meg - ahogy megbeszéltük -, ugye, majd tovább tolják a tizedes felé. Sajnos, szegény fiú izgalmában, szolgálatkészen, felemelt egy rakaszt és kiugrott vele az árokból! Azon nyomban holtan esett vissza. Még egy félszeg, keserves szó hangzott a szájából: „Meghaltam.” Így, múlt időben. S még pár perc sem telt el, amikor - fejfelé, ferdén esett vissza az árokba és maradt ott -, megjelentek a halottra jellemző arcszín elváltozások. A piros arc megszűnt, fehér kezdett lenni, a homloktájra besűrűsödő vér pedig sötét kontrasztot mutatott. Már előbb mellé másztam; kigomboltam az ingnyakát; de pont a szívtájon olyan tömény vérsugár jött, mint amikor a vízvezeték kilyukad. Megborzongva, fájdalommal láttam, hogy igazat mondott ez a jóképű, fiatal magyar gyerek. S én adtam a parancsot!

De nem volt idő! A löszert azonnal továbbítani kellett a tizedes felé, úgyhogy a fiútól még a halott céduláját sem tudtam elvenni. Közben a bekerítésünkre törekvőket is löni kellett, különben néhány perc múlva a hátunkban vannak. A pokoli lövöldözés pár perce után morajló, baljós dübörgéssel, jól irányzott aknavető sorozat vert végig a dombtetőn. Közvetlen közelünkben a kolomeai frontról oly jól ismert robbanások remegtették alattunk a talajt, s záporként öntötték a nyakunkba a robbanásokkal földobott földet. Bemásztam a fedezékbe, amely ugyan semmi védelmet nem jelenthetett az aknarobbanás ellen, de legalább ne lássam a füstös, vörös robbanást, amikor majd szétvág engem is! Világos volt, hogy innen már nem lesz menekvés.

Éppen az egyik Z betűs futóárok sarkából léptem be a gödörfedezékbe, amikor oda csapódott be az egyik ak-

nagránát, ahol az elébb még álltam. Hirtelen telefújta, mint valami légkalapács, fojtó puskaporfüsttel a gödröt a robbanás, engem meg a légnyomás a földfalhoz lendített, és szertepattogtak a kavicsok. Azaz, hogy nem is kavicsok, mert az egyik - óriási szerencsémre - nem kavics volt, hanem aknaszilánk, bár akkor azt hittem, hogy néhány kisebb kavics ütött csak meg. Jó bőven jött a vér a bal halántékomból, bár ezt először észre sem vettem, és ahogy letöröltem a földet meg a homokot, önkéntelenül is szétkentem az arcomon. Ahogy kibújtam a gödörből, a füst és a beomló rossz tetőtörmelék közül, a két katona, akik a jól épített árokban - köszönhetően a cikk-cakkos kiképzésnek - nem sérültek meg, szóval, amikor megláttak elrémítő látvány lehettem, mert azonnal hozzám ugrottak és két oldalt karonfogva hátravittek egy szénakazalig, ahol kötözni kezdtek. A légnyomástól annyira tántorogtam, hogy tényleg komoly sebesültnek láthattak. Közben egy Katyusa-sorozatot is megeresztettek odaátról, s sajnos, az egyik segítő kíséremnek a bal alsó karjából ruhával együtt egy jó darabot leborotvált az egyik szilánk. Mivel semmi különösebb fájdalmat nem éreztem; én segítettem nyomó kötést rögtönözni a sebkötöző gézkötegből a fiú felső karján. Mindezt a két csendőr - bizony - lövés és igazoltatás nélkül elnéztem - sőt hátra mutattak a völgybe, hogy a hodálynál van a kötözőhely, oda menjünk.

Közben láttam a 3 Zrínyi rohamlövegeket előmászni, és imponáló, jól célzott lövéseket küldeni általuk, a dombperemen már megjelent T 34-es tankokra. Meg is állították a támadást akkor.

A kötözőhelyen sok sebesült állt - köztünk németek is. Tetanusz-oltást adtak, hevenyészve kötöztek, majd bivalyos szekéren Bonchidára, a hadikórházzá alakított báró Bánffy-kastélyba irányítottak. Jól emlékszem, hogy mindig féltem az injekciótól, ezért átálltam abba a sorba, ahol már az injekciót megkapottak haladtak és kaptak valami szörnyű német csokoládét, ami szacharinos paprikacsuma zúzalékból készülhetett, de fényes papírban volt. Az újabb, megalázóan szégyenletes dolog az volt, hogy (öncsonkítás nélkül) megkapván (ha nem vagyok nagyképű: harcban szerzett)

életmentő sebesülésemet, olyan szekérre raktak engem is, amelyiken Bonchidáig a tizenegy katona közül hárman is meghaltak. Nekem meg volt egy 5 cm-es hasítás a fejemen, de a csontot nem vágta át - s így ezzel nem kellett volna a kórházba mennem. De élni, túlélni akartam, s ez most minden más gondolatot mélyen elnyomott.

A bárói kastély, mint szükség hadikórház, zsúfolt és zavaros volt. Ilyet eddig nem láttam, s most különösnek találtam, hogy német orvos-tiszti egyenruhában (a gallér kilátszott a fehér köpenyekből) operálnak orosz foglyokat, román foglyokat is. Persze német, magyar sebesültek is voltak ott bőven. Ismét szégyenkeznem kellett: egy főnővér asszony intett a sorban következőmnek, hogy üljek le, megnézi a sebemet. Villanyfejlesztő aggregát adott fényt, s előre mentegőztem, hogy tévedésből vagyok itt, a sebem jelentéktelen. „No, csak ne hősködjünk! Láttam én már olyan fejsebet, hogy ki volt az agyvelő, és azt mondta a katona, hogy nem súlyos!” Persze, mikor meglátta a mély karcolást, valóban méltatlannak tartotta, hogy ide engedtem hozni magamat. Egy tizedes ollóval körülnyírta a hajamat a hasításnál, s egy másik egészségügyi katona egy vödörnyi jódba mártott fapálcikán lógó vattával bekente majd intett, hogy keressek helyet az emeleten. A széles, egykor előkelő lépcsőn bicegve, támogatva jöttek-mentek a bekötözött emberek, katonák. Fent benyitottam az egyik kórterem szobába, ahol 10-12-en heverték, fetrengtek a letiport szalmán. Volt, aki sátorlapon, pokrócon, volt, aki csak a puszta szalmán feküdt, aludt.

A sarokban eltorzul arccal jajgatott egy német tiszt, s kérte, hogy lőjék agyon. Közepes német tudásom szerint megértettem, hogy kézigránát-köteget akart egy T 34-es tankra dobni, de megcsúszott a sárban és átment a bal lábfejen a lánctalpas. Az összezúzott lábfej csontokat hevenyészve helyrerakták az orvosok, de rettenetesen fájt. Nehány fájdalomcsillapítót kapott ugyan, de annak a hatása elmúlt. Nem tudtunk a jajgatásától aludni, sem rajta segíteni. Mégis elszenderedtem egy kicsit, amikor kínos viszketést kezdtem érezni a gatyakötésnél és az ingnyakam alatt. Kikec-

meregtem a fényre, mert egész éjszaka fűrészelték a lőtt fityegő lábakat, karokat a műtőasztalon az orvosok. Szóval nézem: lassan mászó piszkosfehér apró állat van a körmöm alatt, ahogy vakaródtam. Ez bizony tetű, te jó ég, hol szedtem fel? Itt a kórházban? A tüzérfigyelőben? Arról hallottam, hogy ilyenkor fürdés, nyiratkozás és másik ruha kellene - de semmi sincs itt! Azért hideg vízben lemosdottam, ingem-gatyám kiseprűztem, kiráztam. Keserű volt némi alvás a jajgató katonás szobában, a szalmán. Elhatároztam, hogy én innen megszököm! A vöröskeresztes cédulám még megvan, a fejemen fehér-piszkos kötés, a sapkám takarja a lenyírt fejrészt. Hajnalban ki is másztam az ablakon, s egy hatalmas borostyán-indába kapaszkodva, leereszkedtem a földre, majd a kerítés felé a parkos részen át kerülve kimentem az országútra, ahol vegyes szórványban haladtak járművek. De egy szalmakazalnál lefeküdtem, kicsit aludtam. Október ellenére nem volt túl hideg a hajnal, a szalmába furakodtam.

Arra ébredtem, hogy egy fehér, nagy bozontos kutya szaglássza az orromat. Elzavartam és kimentem az útra, ahol felvett egy katonai teherautó, amely komiszkenyeret vitt Kolozsvár felé. Kolozsvárott, a Györgyfalvi út 91 alatt volt szüleim lakása. A román nyugdíjas tanító, a tulajdonos már meghalt, a bejárónője mondta ezt. A lakás ablakai kitörve, egy üveges szekrény a szoba közepén, a konyhabútor egy része is. Menekülés, gyors költözés nyomait láttam. „A zászlós úr szülei a menekült vonattal hagyták el Kolozsvárt, nem tudja hová vitték őket, csak néhány bútort vihettek magukkal. A többit már felírta az Iluka, hogy mi van. Talán ő tart rá igényt. Tessék mondani, mi lesz velünk?” Közben a Feleki-tető felől ágyúütegek sorozat lövéseinek a moraja hangzott fel, és a Szamoson túli Dermata bőrgyár körül csapódtak be a lövedékek. Ahogy hallgattam, 21 cm-es nehéz ágyuk lőttek. Románok! A bejárónő - Anna -, sírt, félt. Mondtam, hogy ha tud románul és itt élt, neki - ha vigyáz, és nem megy ki az utcára -, nem igen eshet baja. Vigasztaltam kicsit, majd elköszöntem tőle. Irány át a városon, az Iluék lakásához. Zárva. Senki, sem szomszéd, sem ismerős, sem üzenet! Persze, ez már egészen közel volt

a tüzérségi - egyébként céltalannak tűnő - lövöldözés becsapódási színhelyéhez.

Irány a laktanya. Egy gazdasági ellátó tizedes rakodott lőszert, konzerveket, egyébként néhány lézengőtől eltekintve (mint én is voltam) - senki sem volt látható. A tizedes sem tudott egy komiszkenyéren kívül mást adni, vagy felvilágosítással szolgálni. Az utcán talákoztam egy ismerőssel, aki azt mondta, hogy Iluék Diósdra menekültek, ez Kolozsvártól északra lévő község. Irány - gyalog - Kajántón át Diósdra, de ott sem találtam Iluékot a megadott családnál, már elutaztak. Címeim, remélhető fellelhetési helyeim leírása után én is csatlakoztam az országúton északi irányban bandukoló, széledező, vegyes katona csoportokhoz. Hol szekéren, hol gyalog, bús menetben elértük Zilah (ma Zalau) kisvárost, melynek első nagyobb épületében, ami talán az iskola volt, egy idős, vén ezredes diktálta névsorba a csürhére emlékeztető, vegyes katonákat; a csapatcsendőröktől odaterelt vert had embereit. Mikor sorra kerültem, a vöröskeresztes cédulát letépte a köpenyemről és jól lehordott, hogy kommunista szökevény vagyok, mert zászlós lételemre tudhatnám a kötelességemet, és már eddig is nekem kellett volna megszervezni, összegyűjteni a szétszórt katonákat, csatasorba állítani, irányítani. Mit várjunk az iskolázatlanoktól, ha maga is így cselleng? Szégyenkeztem, de azt el kell ismerni, hogy jó szemem volt: nem lehetett súlyos a sebesülésem, habár meg sem nézte!

Odaküldött az egyik szakaszhoz és annak kijelölt parancsnoka, egy ismeretlen tiszt, talán főhadnagy „induljt” vezényelt. Meneteltünk - mint vert had - északnyugati irányba. A kanyargós úton sokan poroszkáltak még így, lépést sem igen tartottunk, s hátra-hátra nézve, könnyezve, vezényszó nélkül, önként jött az ének és dal: „Elindultam szép hazámból, híres kis Erdélyországból.”

Teljes homály fedi, hogy mikortól meddig meneteltünk így, - de arra élesen emlékszem, hogy a trianoni hátrált átlépve Kállósemlényben, a gimnáziumban - már szorosabb fegyellemmel és rendben, szalmán - voltunk

elszállásolva. Kezdték fegyvernemenként elszortírozni, kézi fegyvereket, kiegészítő lőszeret és ruhát kiosztani, névsorba venni. Itt, Kállósemlyénben ért 1944. október 15-e.

Későbbi okok és sok elismétlett elbeszélés miatt, erre elég részletesen emlékszem. Sorakozót rendeltek el, én az emeleti részben a folyosó végében éppen a piszoárban voltam, annak nyitott ablakán néztem le az udvaron sorakozó, talán egy zászlóaljnyi katonára, akik előtt eskütételre elkészült tisztikar állt sorban. Felhallatszottak a vezényszavak, sapkát, sisakot levéve Szálasi Ferenc nemzetvezetőre esküdtek fel.

Miért, miért nem - talán a Horthy proklamáció miatt - én nem vettem komolyan a sorakozó parancsot, így - inkább véletlenül, mint tudatosan nem esküdtem fel Szálasi Ferenc nemzetvezetőre. (Emiatt később majd' pórul jártam.) Az ellenszenv a szórványban még velünk lévő ludovikás és tartalékos tisztiek, de a legénység részéről is élt. De, a parancs az parancs, azt végre kellett hajtani, ha sokan egyrészt utálták Szálasi-t, másrészt unták már a Horthy háborúból kilépő nyilatkozata utáni öröme következő félelmet. Továbbharcolni? Talán még a németek ellen is? És hol? Az alföldi síkságon? T 34-es harckocsizó hadseregekkel szemben, puszta kézi fegyverekkel? Egy szál puskával az aknavető tűz, ágyúk, harckocsik és a géppisztolyos gyalogsággal szemben? Kergették a gondolatok az agyamban egymást, hogy ha Miskolchoz közeledünk, és ott megszököm! Bár Diósdon megtudtam, hogy a szüleim és Iluék is Sopron felé menekültek, így kételyem támadt, hogy inkább hozzájuk kellene eljutnom valahogy. De hát Sopron az igen messze van.

Gyászos végjáték

Másnap zárt, valamelyest fegyelmezett rendben menteltünk Nagykálló felé, amidőn dél tájban orosz harckocsik törtek rá az úton a - polgári menekülő lakosokkal és katonákkal vegyes - menetbe. Pánik tört ki; autók, szekerek, gyalogosok fejvesztetten özönlöttek le az útról északra, az őszi mezőkre. Én, és Bóbics

legényem, akivel Kállósemlényben találkoztunk ismét, egy nagy kukoricatáblára futottunk és az első kukoricaszár boksánál álltunk meg, bújva a harckocsik látómezejéből. Ám kis idő múltán mellettünk vészjósló, szigorú sorozat verte fel az őszi, hideg, nyirkos talajt, tépve a kukoricaszárat is. Rémülten futottunk tovább és egy harmadik kukoricaszár rakásnál pihentünk meg bújva. Ám láttuk, hogy az első búvóhelyünket pozdorjává zúzza egy sorozat. Forró lehelettel futottunk ki innen is, és a továbbiakban lehasalva próbáltuk elkerülni az újabb és újabb sorozatot. Vadásztak ránk, mint a nyulakra. Szerencsénkre már erősen szűrükülni kezdett, esteledett és nem láttak bennünket olyan jól.

Napkor és Apagy községekre emlékszem. A határban tanyaházakhoz zörgettünk be a sötétben, ahol félős tekintettel - már oroszokra és nem ránk várva - bújta elő egy-egy idős asszony, vagy férfi és kérésükre adtak egy-egy karéj kenyeret, túrót vagy aludttejet. Szemrehányóan nézték, hogy mi „fegyverrel a kézben” futunk, ők meg kényre-kedvre itt maradnak az ellenségnek. Próbáltunk mentegetőzni, hogy a páncélos harckocsikkal szemben mi legfeljebb a bőrünket áldozhatnánk fel, más elhárító fegyverünk nincsen. A síkság, vagy az enyhe dombvidék pedig a tankoknak kedvező. Akadálytalanul törhetnek előre. A németek légi fölénye már rég a múlté. Ők maguk is futnak. Hogy mi lesz? Mi sem tudjuk. Jó nem, az biztos.

Apagyról éjszakai menetben Demecser felé vettük utunkat, de térkép híján csak az ösztöneinkre támaszkodva észak, északkeletnek tartva. Nem szerettünk volna még egy szántóföldi hajtóvadászat célpontjai lenni. Hajnalra elértük Demecsert, innen Dombrád következett, ahol megszálltunk egy ház verandáján; a kotlóstyúknak odakészített kosár volt a vánkosunk.

Másnap megint csatlakozva egy nagyobb, zárt alakzatban vonuló katonai csoporthoz, nagy, elég rendezetlen tumultus árán, kompon átkeltünk a Tiszán Cigándra. Innen ismét elmerül az emlékezés fonala, csak a Sárospatak-Vámosújfalú közötti országúton, szekérre felkapaszkodva történetekre emlékszem. Már a Tisza va-

lamelyes védővonalát érezve magunktól délre, két szomorú menetben haladt a végtelen lovas fogatos szekérsor, és egy parancsnokló tiszt vezényszavai pattogtak, sürgetve a menetütemet. A főhadnagy úr - lóhátról - odaszólt nekem: „a zászlós úr? Miért nem segít itt szervezni, irányítani? Ön a kocsis? Nem? Akkor vegye át a parancsnokságot ezen a 10 szekéren és szervezze-rendezeze őket! Maga is felesküdt a nemzetvezető Szálasi Ferencre, nem?” Mondtam: „én nem!” Mire ő: „hogya, hogya nem? Miért?” „Mert pisilnem kellett” volt az igaz, bár felelőtlen és gyerekes válaszom. Kicsit elkésve, ekkor egy nyilaskeresztes fehér karszalagot vettem észre a tiszt balkarján. Úgy dühbe gurult, hogy kapcsolta kifelé a pisztolytáskáját, hogy lelőjön. A véletlen szólt közbe, bár én is kaptam a saját pisztolyom után, mert éreztem, hogy baj készül. Ekkor tűnt fel 3 alacsonyan repülő orosz Rata-repülő és rövid sorozatokban, recsegve lőtt felénk, de előttünk a szántás és útpadka között verődtek be a sorozatok. Riadó! Kocsiról! Fedezékbe! Hangzottak a kiáltások, s én is megpattantam onnan. Csak 15-20 szekér elhaladása után kapaszkodtam fel egy másik szekérré.

A múlt ködébe vész, hogya mikor, miként kerültem ki Miskolcot, meg az is, hogya jutottunk tovább. Tény, hogya egy éjszaka német teherautókra raktak bennünket, sötétben. Örültünk, hogya a hideg novemberi sárban nem kell tovább gyalogolni. Emlékszem arra, hogya egy golyószórós katona fegyverét a lábamon át fektette, amit észre sem vettem, a fázás és fáradság miatt a rázó teherautó ponyvája alatt elaludtam és arra ébredtem, hogya kínzóan zsibbadt és fáj a lábam.

Végül is Hevesvezekényben rakodtunk ki és ott szervezték hadrendbe az embereket. Nekem, mint híradósnak nem adtak utasítást, én meg nem kértem. Innen, már gyalog Tarnaszentmiklóstra meneteltünk. Élelmezés, ellátás nem volt; s egy elbitangolt 40-50 kg-os malacot fogtak a katonák. Előbb le akarták löni, majd egy falusi fiú másodmagával rávetette magát és lefogva, több szuronyszúrással megölték a visító jószágot. Az állomás őrház épületénél megperzszelték és feldarabolták. Egy nagy mosófazékba tették és jó tüzet raktak a

sparhertbe - a közelben heverő, használt vasúti talpfákból. Főzni kezdték a hús. Ám közben beesteledett - korán, hisz november volt - s a kis téglaház kéményén át is sűrűn szikrázva jött a láng-nyelvekkel a füst. Hiába volt elsötétítve az őrház ablaka és ajtaja; az oroszok észrevehették, mert nem sokkal később - szokásuktól eltérően, nem apró Rata gépfegyvertűzet nyitottak ránk a levegőből, hanem egy nagy bombát dobtak, amely 15-20 méterre a házikótól olyan tölcséert vágott, hogy másnap megbámultuk. A légnyomás és a földrengés-szerű robaj megrázta a házikót és rögtön vízzel oltották el a tüzet. Többen a fülünket fogtuk és kapkodtunk a levegő után. A félig főtt, rágós húst azonban zabáltuk, kenyér nélkül. Az éjszaka félelmetes volt. Erős harckocsi löveg ösztűz hallatszott, jól kivehető, bár kicsit még távoli fegyverropogás, kézigránát robbanások hallatszottak Kisköre és a Tisza felől.

Magam, a vasútállomás Tisza-part felé néző épületének padlására mentem figyelő állásba, a valóságban pedig így bújtam el, Bóbics Lajossal együtt, nehogy valami parancsot kapjak. Ennél a vasúti kis őrháznál találok egy valószínűtlenül idős paraszt bácsival, aki elmondta, hogy a Tiszán „petrenceszámra” egymásba gabalyodva viszi a víz lefelé a halott orosz katonákat! Mégis, gerenda-tutajokon csak jönnek és jönnek, nem törődnek vele, hogy halomra villámgéppuskázzák őket a mieink meg a németek! Közben távolabbról ágyúzzák ám a mieink rajvonalát is, folyik a vér, sok a sebesült és az oroszok már át is jöttek az ártér egy mélyedésén, ahol nem érte őket a lövedék! Már ideát vannak a Tiszán. Mondotta az öreg, hogy ő lóval ágyukat segített vontatni a németeknek, de már elküldték, mert, mint civil, súlyos veszélyben van. Sajnos, a lovak ottmaradtak.

Ekkor arra lettem figyelmes (az épület padlásán beszélgettünk), hogy kint sorakozó és mozgolódás van. Éjjel, gyalog indultunk egy ártéri töltés és egy partak, vagy ér mellett vezető mezei úton - fél lábszárig vizes sárban, délnyugat felé. A szurok sötétben mégis hozzászokott a szemünk annyira, hogy az út mellett szabályos távolságokban, úgy 200 méterenként a

széna és szalmakazlakban annak kontúrjait sejtve, folyton hallatszik egy fojtott német hang. Nyilván tábori telefonon beszéltek: „Javohl herr Leutnant! Javohl herr Leutnant!” Igenis hadnagyúr.

Végül is úgy éjszaka 1 órakor egy gát menti tanyaház csoporthoz érkeztünk, ahol pihenőt rendeltek el. A bakancs már 10 napja nem volt le a lábamról, most térdig nedves nadrágban dideregtem. Az elég jó téglalapú épületű magtár ajtaja nyitva volt, benne a hombárban ömlesztett árpa, vagy gabona. Abba álltam bele, hogy talán enyhíti nadrágom csuromvizes szárát. Persze ez mit sem jelentett. A raktárajtót bezárva, gyufánál észrevettük, hogy az ablakban befőttek vannak, szép szilvák, nagy szeműek! Nekiestünk enni, de csalódtunk: cukor nélkül készült, igen savanyú volt. Hajnali 3 óra tájban gyülekezőt rendeltek el a gátoldalban, csendben kellett lennünk, rágyújtani nem volt szabad, s egy német Hauptmann - százados - egy magyar-sváb fiú tolmácsolásával a következőket mondotta el a kb. 2 századnyi magyar és 1 század német katonának: „Bajtársak! Mögöttem északra kb. 800 méterre van egy falu, Tiszapély. Tegnap az orosz harckocsik és román gyalogság megszállta, hevenyészetten védelemre rendezkedtek be ott és törekszenek tovább nyomulni északra. A mi feladatunk, hogy meglepetéssel rajtaüssünk és visszafoglaljuk a falut. Ehhez van egy század német és 2 század magyar katona, 4 aknavető, amelyek most mennek tüzelőállásba a tanyaház raktárépülete mögött. Igyekszünk gyors tűzcsapást mérni majd a falura, de előbb átkelünk ezen a gáton és amennyire csak lehet, csendben megközelítjük a falut. Ha az ellenség észbe kap, bizonyára harckocsi lövegekből és gépfegyverrel tüzet nyit, ami itt a sík réten nem lenne jó! Katonák! Mindenkit kérek, hogy úgy menjünk neki, hogy egyből elfoglaljuk a falut, mert másodszorra már rosszabb lesz és a parancs szerint ezt addig kell folytatni, amíg csak nem sikerül! Mi most előttünk is és a hátunk mögött is az ellenség által elfoglalt területen vagyunk, nincs más választásunk, mint gyorsan elfoglalni a falut, kiverni, megsemmisíteni az ellenséget! Köszönöm! Elsőnek indul a német század első szakasza, vele együtt, de szélességben

felém kiterjedve, csatárláncban a magyarok! Szerelvény-zörejt ne okozzunk! Indulj!”

Ezt követően - én szerencsémre semmi parancsot nem kaptam - kb. 15 perc múlva hallottam a négy aknavető tüzelését, amit kb. 4-5 sorozat követett, egy 20-25 percen át. Féltem és dideregtem, kevéske telefonkészülék és vezeték volt néhány katonámnál és én is átmentem a gáton a lassan pirkadó, ám mégis homályos novemberi hajnalban. A faluból szórványos visszalövedőzés folyt, s néhány harckocsi löveg is eldőrdült, de nem felénk, hanem északra! Sikerült a rajtaütés, minden irányból várhatták az őrszemek a támadást, vagy talán nem is várták, hiszen előnyomulásban voltak! Lényeg, hogy a hátuk mögül végképpen nem vártak ilyen korai órában, erős aknavető tűzzel kezdett rohamot.

A falu szélső kertjeihez érve, láttuk, hogy a sövény felé vezető gyalog úton egy idősebb német közkatona feküdt. Szemüvege elferdülten a homlokán feküdt, de ő maga halott volt. Kikerültük, miután egyikünk hátára fordítva megállapította, hogy nincs benne élet. Derengeni kezdett, mire a faluba értünk, ahonnan a katonák nagy része elmenekült. Harckocsi - ócska és kisméretű - csak egy volt, ellenben páncéltörő ágyú több is! A - főleg orosz - harcteret járt katonák jól megtanult szokása szerint bármily fáradtak voltak és bármennyire hatása alatt álltak a tiszai vérfürdős átkelésnek, mégis beásták magukat! A falut váratlan támadástól, vagy a német-magyar visszatámadástól véendően, a faluszéli kazlaknál, azokat mind mély futóárokkaal teljesen körülásva tervezték és szervezték megvédeni! Ezeknek a kazlaknak a sarkainál, a páncéltörő ágyúkat a kazalból kivájt mélyedésbe félig takartan bevonva, állították és erősítették be! Ám a támadás nem a várt irányból jött, ezért nem tudtak védekezni; habár a kazlakat teljesen meg tudták úgy kerülni, hogy fegyverből nem fenyegette őket veszély.

Szomorú, szomorú, volt azonban a magyar falu képe! A német aknabecsapódások több házat megrongáltak, és fájdalmasan furcsa képet mutatott az egyik baromfiudvar is. A kacsák ólját eltaláló aknagránát a robbanás

sugárirányában szórta szét a kacсахullákat. Bementünk az egyik jómódúnak tűnő gazda házába, ahol a szobában háltak - sáros lábbelivel- a román, vagy orosz katonák. Az ágynemű csupa merő vastag sárral volt bekenve. Még e szomorú helyzetben is örültem egy csomó telefonvezetéknek, amit a ház folyosóján raktak le a román-orosz híradósok. Persze, az éhség csigázott, kerestünk volna lakosokat, de mondták, hogy valami nagy közös és több kisebb veremben vannak főleg öregek és asszonyok, nem mernek előjönni. Lajossal kerestünk tojást, a csürben. Ha kacsák és tyúkok voltak, akkor tojás is lehet. Ám felszólítottak bennünket, hogy rejtőző fegyveresek még lehetnek a faluban, legyünk elővigyázatosak.

A most szerzett géppisztolyomat - Lajos meg a karabélyát - lövésre tartva kutattunk a kazalszalmában és az ólak körül a tojás után. Amikor a szecskavágós szérűben a szalma megmozdult mellettem, hátralépve, a mozgó szalmára irányított géppisztollyal szóltam magyarul: „Ki van ott?” Lajos lehúzta a ritkás szalmát és egy halott sápadt, román katona félig hátradúlva állt ott, a maga kaparta mélyedésben. Kezeit a lába közé fogta és egy hosszú tekercs WC-papír szerű kötöző szalagcsomót nyomott oda. A piszkos színű katonanadrágja sötét bordó volt az alvadt vértől. Hát, ezt bizony tökön lőtték, mondta Lajos is irtózva és sajnálkozva. Mögöttünk hármas német „patrul” jött, kérdezve tanakodásunk okát: „Was ist, los?” Amidőn odaértek, és látták mi a helyzet, vezetőjük a tizedes, kicsit megemelte géppisztolyát és a katona mellén sűrűn egymás mellett 5-6 lyuk keletkezett, újabb vér öntötte el, és szenvedő arca előrebukott. Mit mondjak? Irtóztam, féltem, sajnáltam. A fülemhez egészen közel volt a német géppisztoly csöve, szűrő süketséget is éreztem, szinte fájt. Lajos is megdöbbsent, s csak annyit mormogott, hogy ezt elintézték, talán jobb is így hisz itt nincsen sebész, orvos, kórház. Bennem egy kisgyermek élt még: annyira kegyetlen volt a dolog, hogy nem is ettem aznap, és őszintén bántam, hogy pont én vettem észre egy szerencsétlen sebesültet és ez lett a vége.

Összeszedettem a jobb vezetékeket, a rosszabbakat otthagytuk, és meneteltünk tovább északnyugatnak. Határozottabb parancs, vagy célmegjelölés nélkül Jászapátiba érkeztünk. Teljesen zilált, halotti dermedtségű, nagy falu. Csak vegyes alakulatok csellengetek mindenütt. Persze magam is - néhány katonával, mintegy „alibiként” cipelve a híradós eszközöket, befészeltük magunkat egy nagyközség széli, városias épületbe, szép, kertes jómódú házba. Itt már jártak előttünk, német, vagy magyar csapatok. Ugyan az a látvány: ajtók feltörve, értékek sebtében elvive - valószínűleg az itt lakók által -, de sok egyéb cucc, amiket körülményes lett volna elvinni, ott maradt. Az ágyakban itt is sáros bakancsok, vagy csizmák nyomai látszóttak.

A hajnali szürkületben az éléskamra küszöbén hátborzongató látvány fogad: egy hatalmas, de feltűnően lapos fehér kutya borzolja szőrét a hideg huzatos helyiségben! De miért nem ugrik fel? A géppisztolyt rászögezve közeledek, s akkor látom, hogy az egyik kiszakadt paplan tollait rögzítette egy, a polcra leesett és széttört mézesüveg szétfolyt tartalma! Ez a tollgomolyag hullámozott a levegőben a mézhez tapadva. Ha lett volna kedvünk, nevetünk. De nem volt, csak a keserű öngúny: még jó, hogy nem eresztettem rá egy sorozatot. És hát a szégyen. Megláttam a női ruhaszekrényben egy gyönyörű menyasszonyi ruhát. Hófehér, hosszú, súlyos selyem! Képes voltam megkérni Lajost, tegye a hátizsákjába. Hátha életben maradok, s milyen jó lesz ez Ilunak? Ma sem tudom eléggé elítélni magamat ilyen fonák, és bárgyú tett miatt. Egyébként a ház bizonyára vasúti mérnök, vagy építész tulajdona lehetett, mert egy fényképalbumban sok vasúti átereszt és híd fotója volt látható.

Innen befelé törekedtünk délelőtt a városias, tágas nagy községbe, amidőn az egyre gyakoribb légitámadások miatt olyan házhoz törekedtünk bemenni, ahol valami védelmet sejthettünk. Így mi egy asztalos mester folyosóját választottuk, ahol a felhalmozott vaskos fenyődeszka falak közötti részbe álltunk. Jöttek is a Raták, de csak szórványos apró bombákat dobtak le. Akkor néztem fel az utca felőli cégfeliratra: kopor-

só-készítés! Hát ez éppen nem valami jó jel mondtam Lajosnak.

Arra még emlékeszem, hogy a központi fő téren, a széles úton kettős tornyú templom állt. Betértünk egy mellékutcába és egy boltban láttuk, hogy az ezred- és zászlóaljparancsnok tiszti megbeszélést tart. Mi Lajossal leültünk az árokpartra és egy valahol útközben szerzett katonai húskonzervet bontottunk ki, jobb híján szuronnal. Ekkor erőteljes bár kissé távoli üvöltés hangzott fel: „Laufen! Laufen Kamaraden! Kommt die Tvirundreisszigen!” Fussunk bajtársak, jönnek a t-harmincnégyesek! Anélkül, hogy ettünk volna, Lajos belökte a hátizsák nyitott száján át a húskonzerves dobozt, rá a mennyasszonyi ruha csomagjára, és átdobva azt a mögöttünk lévő fapalánkon, magam is utána ugrottam. Átvágva a kerten, egy libalegelőféltre érkeztünk meg, ahol sok vizes tócsa látszott. Jobbra tartottunk, ott csak térdig ért a víz. De ahol a tiszti értekezletet irányító alezredes és társai haladtak, egészen derékig ért a pizsokul hideg pocsolya vize.

Ami ezt követte, fokozott kíméletlenség volt! A nyílt mezőn szétszórta menekülő katonák egészen jó célpontot mutattak a Ratáknak. Nehány csenevész akácfa sorjázott itt-ott a mezei dűlőutakon, azok egyikétől a másikjáig szökdeltünk, mint ijedt kecskék. Nehány katonára - tehetetlen dühében - az akácfának támaszkodva, géppisztolyozott az alacsonyan elhúzó recsegő Ratákra, persze eredménytelenül. Kb. másfélórás vesszőfutás után - a Raták többször fordultak ugyanis - elértünk egy tanyát, ahol kértünk tejet, vagy kenyeret. Nem szívesen fogadtak és nem volt tej, csak kútvíz. Itt ez is érték, mondogatta néhány idős ember és öregasszony. Nekik sincs! És a vitéz urak miért nem harcolnak? Miért engedik ránk az oroszot? Hisz kezükben a fegyver. Mielőtt válaszoltunk volna, egy benünket követő katonaraj vágódott hasra a tanya előtti akácfáknál. A fákat most telibe találta a Raták nagyobb kaliberű géppuskája. Szinte forgácsná nyírta a fatörzs egy részét, megsebesítve 3 katonát is, akiket ott kötöttünk úgy-ahogy be. Hát, csak annyit mondtunk, szégyen a futás, de a mi fegyverünk igen gyenge

az ellenségéhez képest, s az aknavető, meg a harckocsik még a Ratáknál is veszélyesebbek! Az alezredes futásának - és tehetetlenségének látta nyomán -, úgy döntöttünk Lajossal, hogy a Rata 1-2 katonára nem pazarolja a lőszert, menjünk tehát külön a többiektől. A mikulicsinyi kivégzés ugyan erős félelmet tárolt belénk, de a Horthy-nyilatkozat után és magas rangú tisztek, meg a tőlünk sokkal jobban felfegyverzett németek futásait látva, merészeltünk dezertáló, szökő módon viselkedni.

A távolban, már messzebb, észak-nyugatnak, láttuk a Miskolc - Budapest vasútvonal sínjeit fényleni. Távoli kiáltásokat, robbanások döngését hozta a novemberi hűvös légáramlat. Közelebb érve, sötét ruhás német műszaki katonák kiáltották: „Achtung! Achtung! Sprengen! Sprengen! Achtung!” Mégis közelebb merészkedtünk. Lánctalpas motorkerékpáron szállították a vasút mellett a trotilt. Kb. 20 cm hosszú, 4-6 rúd hengeres dinamithoz hasonló, huzaggal nyalábba kötött robbanóanyag, rajta félméteres gyújtózsínór, belül gyutacs, s a csomagokat úgy 20-25 méterenként a sínekhez kötötték, néhol még követ is halmoztak rá, majd tovább futottak és kezdték meggyújtani a zsinórt. Erőszakos, erős robajok és szilánkröpülések közepette félméteres sındarabokat haraptak ki a vasút sínparjából. Ahol nem sikerült jól, ellenőrizték, és új adagot kötöztek a sínekre. Eközben persze a katonák a vasút menti árkokban hasáltak, biztonságos távolban. „Zászlós úr.” szólt Lajos, sokadszor „ez a mi hazánk marad?” Erre csak sírás-fojtogatással lehetett valamit nyöszörögni, meg hogy „haj, de bűneink miatt gyúlt harag kedlemben, s elsújtád villámid dörgő fellegekben.”

„Karácsond” olvastuk az állomás feliratát, ahol átléptük a vasútvonalat és haladtunk Gyöngyös felé. Imár semmiért, senkiért - magunkért sem -, vállalva felelősséget. Meghasonlott csalódott, önbizalmát végkép elvesztett, a halált kiérdemeltnek vett állapotban. Két katonaszerű tünet vánszorgott a bizonytalanba. „Állj!” hangzott a parancs. Két csapatcsendőr mutatta az irányt Visonta felé, ott van gyülekező. Meghűlt bennünk a vér, mert már tapasztaltunk egyetmást. Szinte örömmel mentünk a mondott irányba. Sorba

álltunk valahol Halmajugra-Abasár körzetében és a menet megindult Gyöngyös felé! Németek is jöttek velünk, egész idős férfiak. Kisiparos kinézetűek. Este felé volt, az egyik német - akinek a puskája csővel lefelé fordítva fityegett a vállán - Hitler nevét említette. Nem értettem, mint mond. De amit mellette egy másik öreg mondott - mormogva - azt igen: „Hitler verrückt!” Hitler eszelős.

Meglehetősen tiszta égbolt és páramentes novemberi éjszaka volt. Gyöngyös felé haladva, balkézre a Szeszgyárnál kellett volna beásni magunkat. De hát ezt már ismertem: sem étel, sem lőszer, sem hit nincs az embereknél; így mit lehet várni? Tisztább, ha főbe lőjük magunkat, nem? Messze, déli irányban el lehetett látni az Alföldre. A távolba vesző, lila láthatártól véges-végig, egészen a vasútvonalig kisebb-nagyobb tüzek égtek. Robbanások, repülőgépmoraj, bombák, most még csak halkán hallatszó gyalogsági fegyverropogás töltötték be ezt az egyáltalán nem csendes éjszakát. Életünk mentése, vagy hazaárulás, parancsmegtagadás volt-e, vagy sem - hiszen nem láttam magunk között a tisztet, aki parancsokat osztogatott -, de szép óvatosan beszivárogtunk Lajossal Gyöngyösre. Nehány környező, kiemelkedő dombon, meg a városban, szórványban német páncéltörő őrsök voltak. Így a vasútállomással szembeni oldalon is. Másnap az orosz harckocsik már a város előterében voltak és a Raták által felderített ágyúállásokat, meg elrettentésül a várost lőtték. Lángolva égett egy sor gazdasági és raktárépület a város előterében, távolabb meg a kazlak.

Honnan, honnan nem, egy Bideskuthy nevű őrnagy lett a parancsnokunk. Kegyetlen utasítást adott nekem és - rámutatva - kiszámolt még 10 katonát, hogy a MÁV állomást záporozva lövő orosz tűzben egy elakadt Botond típusú páncéltörő ágyút húzó teherautót a mellékutca-ba toljunk át, mert a motorja elromlott. Lajos és én, meg még vagy 3 katona velem jött, de a többi egyszerűen belépett az emeletes városi házak kapualjába és eltűnt. Piszok egy helyzet volt: az orosz harckocsik félelmetes 75 mm-es páncéltörő lövedékei a vasúttal egyvonalban tüzeltek. A lövedékek robbantak is a sí-

nek közötti szabálytalan alakú vasúti köveken, meg a sínen, de gurulatot (gellert) is kaptak. Ettől olyan vijjogó, süvítő pokoli zaj volt, mint a Sztálin orgonának kilövésekor. De a szétpattogó kövek surrogó, vésszes süvöltése, a házak ablakaiba és falaiba csapódása keresztirányban is életveszélyt jelentettek. Ilyen helyzetben toltuk el a teherautót a mellékutcába, és csak a Teremő mentett meg minket, hogy egyikünk sem sebesült, vagy halt meg ott. Miközben a parancs is értelmetlenné vált, mert kiderült, hogy nincs egyetlen lőszer sem az ágyúhoz, nem lehet vele visszalőni, a teherautó pedig nem javítható! Ezért megfogadtam, hogy ha egy mód van rá, nem fogadok el esztelen parancsot, és most is tovább szökünk! Futnak itt a sokkal jobban, illetve jól felszerelt németek is.

Ebből a pokolból mentünk Gyöngyös Mátra felé eső részébe, ahol a házak pincéiben a halálra rémült lakosság várta a teljesen bizonytalan jövőt. Valahol kaptunk egy-egy bögre teát, kis kenyeret és egy Gyöngyösoroszi felé eső városszéli utcában - ha jól emlékszem egy cipésznél - a vaskályha mellett a csupasz padlódeszkán töltöttük az éjszakát. Azaz, az éjszaka egy részét, mert hajnali háromkor jött a gazda. „Az orosz előőrsök már itt vannak a kertben! A kutyák ugatnak, azokat lövöldözik agyon. A vitéz urak igyekezzenek, mert ha itt találják magukat, bizonyára a kutyák sorsára jutnak.” Még egy-egy karéj kenyeret kaptunk, és útra keltünk: fel a Mátrába!

Már kivirradt, sőt már dél-felé járt az idő, amidőn vést jósló - bár távoli - égi moraj, kisvártatva, pedig mint óriás katlanban fortyogó láva, robbanások egymásra torlódása hallatszott. Sokkal később tudtuk meg, hogy Hatvant bombázták, állítólag láncos bombákkal az amerikaiak. Bár tudták, hogy pár napja a németek már felrobbantgatták a síneket, ennek ellenére, Hatvan ellen, mint vasúti csomópont ellen hajtották végre a bombázást. Kérdéses, hogy szükséges volt-e az ilyen pusztítás nem csak a vasúti állomás és környéke, de az egész város ellen? Hiszen úgy sem vehették már hadászati hasznát. Ez is olyan volt, mint Hiroshima, illetve csak fenyegetés és bosszú.

Ágasvár felé haladva, bővizű patak, vagy kis halastó esett utunkba. Itt gyermekes dolgot műveltem: nyeles kézigránáttal pisztrángot robbantottam. De a halak túl kicsik voltak, el sem tudtuk készíteni őket, s ott még nem tartottunk az éhezésben, hogy nyersen is megettük volna.

Innen lehúzódtunk Hasznos-Pásztó irányába, ahol ismét csendőrökkel találkoztunk: „Csellengünk?” Volt a megszö kérdés. Akkor mutattam a köpenyemen a vékonyka jelzést, hogy „tiszt” vagyok. Az őrmester elhúzta a száját és mutatott egy Szálasi parancsot: ha ő úgy látja, hogy indokolt, akár főtisztet is azonnal agyonlőhet. „Indíts az iskolaterembe!” Ordított rám, a nyakigláb őrmester.

Bementünk az iskolába, ahol már sok minden féle katonára volt, meg rossz bagó, és mosdatlan emberszag. Tényleg voltak főhadnagyok is, de sok közkatona is. Mi - pár perc múlva - megkérdeztük, hogy hol van a WC? Kimutattak a belső udvarra. Ennek nem magas volt a kőfala, mi az nekünk? Már át is ugrottunk rajta Lajossal. A sarkon viszont egy csendőr állt, de: nekünk háttal. Nem vett észre, így „megugrottunk.”

A kieső emlékek ködébe vész, hogy miként értük el Ipolyságot. Ahol egy moziban terelték össze a rendezetlenül visszavonuló katonákat. Itt voltunk elszállásolva. A padosorokat kiszerezték és szalma volt hintve a nézőtéren a padlóra. Állandó elsötétítés volt a légítámadások miatt, s a mozinál ez könnyű volt; hisz' nem voltak ablakai. A nagy terem közepén egy villanyégő világított, semmi más fényforrás nem volt. Ez volt itt a magyar királyi honvédség „elit” alakulata. Minden fegyvernem képviselve volt. Óriási volt a nyomor, tisztálkodási lehetőség természetesen nem volt, bűz, durva, trágár beszéd, verekedések. Főtt étel csak az első napokban kaptunk, silány lencsefőzeléket, amibe még a zabszalmát is belefőzték, de mivel már hónapok óta nem ettünk főtt ételt, így is nagyon ízlett az a kevés, amihez hozzájutottunk. Kutyavilág volt!

Ipolyságról immár némileg rendezett, katonaságnak kinéző századok, szakaszok, fegyvernemenként rendezett csapataiban meneteltünk Párkánynána felé. (Ma Sahy és Sturovó a neve.) Északkelet felől, borongós, nagyon szomorú időjárásban, ázva-fázva, vert hadhoz illő reménytelenségben értük el a Dunát. (Jellemző, hogy míg Galíciában voltak régi, a Monarchia-korabeli, de még mindig használható, vagy hevenyészett új katonai térképeink is, de most, az itthoni harctérre vált részekről már semmi térképünk nem volt.) Halványan emlékszem az esztergomi Bazilika látványára, a lapályon fekvő Párkánynána-hoz képest meredek hegynek tűnő, monumentális hatású építményre. Koós Károly „Országépítő” című, egykori kedvenc könyvemben olvastam erről is; ősi hangulat - de fájó, torokszorító baktatással haladtunk át a nem sokkal később felrobbantott Mária-Valéria Duna-hídon Esztergomnál. Az átkelés után mindenki fellélegzett egy kicsit; a Duna mégiscsak nagyobb folyó, mint a Tisza, s itt van nem messze Budapest, a főváros is. Ha van még erő a németekben, s bennünk is, megvédhetjük magunkat.

A tordai eseményektől idáig egy vesszőfutás volt ez, megfűszerezve a kormányzó úr október 15-i kiáltványával, amit úgy fogott fel a többség, hogy „mi már semlegesek” vagyunk, ránk ne számíton a Harmadik Birodalom, a hitleri Németország. Az Antant hatalmak, meg Amerika - ha keresztények - kiszabják a megérdemelt büntetésünket és folytatódhat az életünk. Ezzel szemben a csapás többszörös volt: nem pusztán a halálfélelem, az éhezés, fázás és kínlás, a reménytelen ütközetek égették testi mivoltunkat, hanem a lelki gyötrődés is; a lakosságnak sokszor csak tekintetéből látszó haragja, vagy szánakozása, lenézése marta a tudatunkat. A kilátástalan jövő, a bizonytalanság a dühöngés vagy a letargia állapotát eredményezte sokaknál.

A katonák ősi ösztöneiknek engedve volt, hogy kivették magukból a szállás, étel és egyéb szükségleteik előteremtése során. Az Alföldön többször is az egyszer már az ellenség által megszállt területen, a szovjet-román katonák által már „kielégített” igények után a német katonáé volt az előjog. Az orosz és a

német sokszor fegyverrel vette el azt, ami kellett. A magyar katona azért - saját népével szemben - ezt nem igen tette meg. A saját hazájában futó katona minden esetre negyedrangú ember volt, s csak a maradék jutott neki, ha volt maradék. Ez frusztrált sok embert.

Talán Sárisáp volt az első szálláshelye a mi szedett-vedett seregünknek. Csodával határos - akkor sem, később sem értett dolog volt -, hogy a kolozsvári 26/1 zászlóalj annyi dicséretes elszántsággal vívott, mégis dicstelenné vált harcai után, itt ismét összevérődtek régi ismerősök: vitéz Tóth István százados, Botár zászlós, és az egykori távbeszélő szakaszomból néhány katona! De kiegészült a felszerelésünk - az érezhető és látható zűrzavar ellenére is ez az ellátók igazi jó teljesítménye volt. Megkerült például a kedves lovam is, a Bali! Almásderes, jó, hűséges kincstári katonaló! Bóbics Lajos nagy örömmel, széles mosollyal vette át, s ő is kapott, mint lovas hírvivő, egy másik lovat, amelyik szelíd és jól használható volt.

Nehéz képet adni arról, hogy miként szerveződött a baljós Szálasi időszak végső harcra, kitartásra buzdító szigora a katonák egyben tartása a szakadatlan szökések ellenére is. E pár nap alatt is kemény fegyelem volt, s a falvakban elszállásolt katonanép nem akart, nem is tudott tovább zülleni. A lovakat istállós házaknál helyezték el, precízen meg volt szervezve a riadoztatás és a sorakoztatás, az étkezés és a parancskiosztás rendje. Helyőrség lettünk - talán egy hétre.

A vert magyar katona előbb említett lelki gyötrelmei elől, aki tehetett az ivásban is megpróbált menedéket találni. Ezzel kapcsolatos az alábbi szörnyű eset. Az ügyeletes tiszti szolgálatot egy napon Tulipán főhadnagy és legénye, egy tizedes, látta el, plusz a készsültségi 10 fős raj. Tragikus megrázkódtatás volt számomra az esemény, hogy egy rendkívül berúgott törzsőrmester - ki tudja melyik eredeti alakulattól - lövöldözést kezdett a helyi korcsmában

Az oda siető készültség szakaszvezetője, nem mert erélyesen fellépni a rangban magasabb törzsőrmesterrel, és hívták Tulipán főhadnagyot. Ő legényével együtt ment a korcsmába, és a félhomályos helyiségben keményen rászólt a törzsre: „Ide a fegyverét!” A törzsőrmester, látván a két arany csillagot, egy pillanatra meghunyászkodott és a lövöldözésre használt 7.65-ös pisztolyt átadta a főhadnagynak, aki azt átvéve, hátranyújtotta a mögötte álló legényének. Ez utóbbi olyan szerencsétlenül vette át a csőre töltött pisztolyt, hogy annak meghúzódott a ravasza és a főhadnagyát hátulról, pont szíven találta, aki azonnal meghalt! A legénye őrjöngött; magát is főbe akarta lőni; de ez a történet volt az utolsó a tárbán s így a tizedes életben maradt! Nagyon szerette Tulipán főhadnagyot, akit én is tiszteltem, mert a bukovinai harcokban ő volt az, aki belém is lelket öntött, biztatott, sokszor hangoztatva, hogy ő nem fog itt elesni, egészségesen tér haza! Jósolta nekem is ugyanezt. A rögtönzött hadbírószáki tárgyaláson részt vettem től értesültem a fentiekről. Mint hallottam, a csicskást felmentették, a törzsőrmestert lefokozták és több évi katonai fegyházbüntetésre ítélték.

Az immár lyukas emlékezetem rostáján áthulltak azok a hetek és napok, amelyek ezután következtek. Általános közérzetünk javult ugyan valamit, de a kilátástalan jövő mindenkit lehangolt. A szovjet orosz Raták éjszakai „kosaras” apró bombázásai, a Sztálin gyertyás riogatás tartott ugyan, de mindannyian tudtuk, hogy közvetlen ütközet, bevetés, vagy támadás - nem vár ránk, s ez is nagy szó volt. A riasztó hírek Budapest készülő ostromáról, a nyilas Szálasi-féle és a német hadvezetés bizakodó, erőltetett propagandája a „Fau” V(ergeltung) fegyverekről, már alig-alig ébresztett reményt, de halványan legalább elfogadható csodának érezhették egyesek, ha lenne ilyen a németeknek. A képzetek az atombombára gondoltak, netán vegyi fegyverre. A valóság ezzel szemben, a szárnyas rakéták Londont valóban gyötrő lövedékei voltak.

Végül is valahol Székesfehérvár mellett elhúzva, a 26/I. zászlóalj Tihany félszigetét kapta védelmi sáv-

ként, s a vonat (a tartalék felszerelés) Aszófő és Nemespécsely községekbe szállásolt be. Ezt megelőzően kb. 2 hetet Lepsény, Csajág, Küngös községek térségében töltötte és sebeit gyógyítgatta rokkant zászlóaljunk. Laktam Lepsényben, Csajágon, Küngösön, egy helyen a postahivatal postamesteri lakásában. Az emberek kezdtek politikailag is elkülönülni. Emlékszem, hogy egy szociáldemokrata szervező keresett meg: „Mondták a katonái, hogy a zászlós úr emberséges katoná. Legyen a pártunk tagja! A háború után a demokráciáé lesz a vezetés!” Akkor elhárítottam a közeledést. Mint vitézi címet viselő várományos, tudtam, hogy édesapám és anyám sem szeretné az árulást a nemzeti öntudat és a haza szerintük ily módon való megtagadását. De azért belül igaznak véltem a szociáldemokrata tizedes szavait, s eszem ágában sem volt - az egyébként parancsba adott - feljelentése az illetőnek, lázítás és destruálás miatt.

Kolozsvártól idáig hatalmas távolságot tettünk meg gyalog. A hiányos étkezés, a hetek óta le nem húzott lábbeli és a tetű felőrölt. Midőn Sárísáp községeket elértük, rögtön a fertőtlenítő egészségügyi különítményt kerestük, de hiába. Ilyen itt és most nem volt. Vakaródtunk tehát tovább.

Szó sem volt átfogó hadi-helyzet tájékoztatásról; csak a közvetlen környezetünk eseményeit tudtuk. Ám ahol volt rádió - akár katonai is - ott titokban fogtuk London, Budapest, vagy Berlin adásait. Aki tudott jól németül, angolul, az fordított. Ezért a „világhelyzetről” volt tudomásunk. A katonai pletykahíradás is terjedt, de néha megbízhatatlan volt, pont az ellenkezőjét terjesztették a valóságnak. Nagyon eltérő volt a nézet az ellenség által már elfoglalt területeken uralkodó állapotokról. Sajnos, az erőszakoskodás, az olcsó emberélet, a nőkkel elkövetett aljas bánásmód - utólag is igaznak bizonyult, amit saját bőrünkön magunk is tapasztaltunk. Persze voltak túlzások is, és némely esetben igazságosnak felfogott ellenséges katonai intézkedések. Például ahol műveltebb orosz katonai parancsnokok voltak, felléptek a céltalan kegyetlenkedések ellen, sokszor saját katonáikat is agyonlövették a lakosság és a többiek szeme

láltára. Mert a kényre-kedvre megadás és a szabadrablás, meg a kemény ütközetekben eldurvult, bosszút lihegő katonák teret engedtek maguknak és elégtételt vettek, ott, ahol saját parancsnokaik nem láthatták tetteiket. Olyan esetről is beszéltek, ahol maga az orosz parancsnok járt elől „jó példával,” s a legkisebb ok nélkül is főbe lőtte azokat a civil férfiakat, akikről látszott, hogy katonaköteles korban vannak és feltehetőleg még nem régen is harcoltak. Elég volt a pusztá gyanú. Ezek az előre-jósló elbeszélések később hol így, hol úgy beigazolódtak.

Időnként szárnyra kaptak olyan híresztelések, hogy Hitler tudósai valami szörnyű megtorló fegyvert, a „csodafegyvert” elkészítették, s csak idő kérdése, mikor és hol vetik be a „végső győzelem” érdekében! Ezekben hitt is, nem is a tömeg. A közkatonát, akinek rádiót sem volt módjában hallgatni, csak az érdekelte, miként juthatna már haza?

De hiába volt minden sóhaj és „mennybe való bőszi kiáltás” a silány valóság azt a szégyenletesen fájdalmas állapotot mutatta, hogy harctérre, ebek harmincadjává lett az ország, s hogy percről-percre értelmetlen halált lehet szenvednünk. Napirenden jelentek meg a Ráták, néha magasban amerikai bombázók a „Libérátorok” szálltak, mint mondják Szolnokot és más vasúti csomópontokat támadtak. S a nép, a katonamaradékok várták a véget. Berhida, Peremarton, Pétfürdő, Várpalota, Hajmáskér, Öskü térségében az erdőkben felhalmozott tüzérségi lövedék-máglyákat tartart a fenyőágakból készült álcázás. A német Messerschmid repülőket is láttuk sokszor alacsonyan szállni, de az üzemanyag ellátásuk akadozott, s a szovjet légierővel szemben már alárendelt szerepet játszottak. A hírhedt német harckocsik, a Leopárdok meg a Tigrisek is keveset mozgolódtak. Egyszerűen nem volt üzemanyaguk. A féltett benzintartalékot is Várpalota környékén tárolták, ott, ahol a lőszeret.

A mi hadosztályparancsnokságunk Balatonfüreden volt. Én a lepsényi postamester lakásában voltam elszállásolva Belényesi zászlóossal, aki erdélyi nemesi család sarja volt. Készítettük a távbeszélő felszerelésé-

ket, karbantartottuk a vezetékeket, a szárazelem készletünket - különösebb gondunk, feladatunk egyelőre nem akadt. Kiegészítettük a sovány katonakosztot „szerzett” kacsák levágatásával, s a nálunk „menedékjogon” tartózkodó nők és asszonyok kegyeiért is futottunk.

Kínos emlékem, hogy Belényesi zászlóossal egy civilektől rekvirált bőr-sátras hintóval elküldtek bennünket a zászlóalj zsoldjáért Balatonfüredre. Akkor jelent meg az 1000 pengős bankjegy, rajta Szent Imre herceg láncinges mellképével. Hazafelé, már sötét, december eleji este volt, világítani nem volt szabad. Az úton a sötétben menekülő, kóválygó civilek mentek, ki tudja, hová? Többen is kéredzkedtek a hintóra, de mi nem állhattunk meg. Ám Belényesi egyszer egy üde, fiatal női hangra mégis megállította a lovakat, s pusztán a hang alapján kiválasztotta, hogy ki ülhet fel közénk a hintóba. Közrefogtunk tehát egy asszonyt, akit egyáltalán nem láttunk. Belényesi rögtön a „tárgyra tért,” s mint afféle kiéhezett fiatalember, hevesen udvarolni kezdett. A hölgy nagyon szabódott, s kis idő múltán azt mondta, hogy ha tudnánk, milyen korú, akkor a zászlós úr azonnal letenne az udvarlásról. Ezt persze Belényesi nem hitte el és már-már csókolózni szeretett volna a sötétben, amitől a hölgy hevesen őrizkedett. Belényesi volt a rangidős velem szemben, és hiába csitítottam, egyre cefetebbül hajtotta a lovakat, hogy siessen, annyira fel volt hevülve. Amidőn megérkeztünk a postamester udvarára az egyik ló össze is rogyott és meg is döglött! Szomorú, de agyonhajtottuk. „Biztosan kehes, vagy beteg volt” mondta Belényesi és ezzel el is volt intézve az ügy. Hanem a hölgy valóban öreg volt. Nem idős; öreg. A pislákoló aggregát égőnél tűnt ki, s rögtön el is küldte Belényesi.

Végül, az egyik este komolyabb repülőtámadás ért bennünket. A szovjet-orosz Raták nem voltak tétlenek, a mieink pedig nem voltak elég óvatosak. A sok járás-kezés, a vezetékek és az itt-ott mégis kiszűrődő fény rávezette őket: itt van valamilyen parancsnokság. Megszórták körzetünket, s ezúttal nem csak 5 kg-os apró bombákkal, de nagyokkal is. Az első süvöltő szél

vijjogására emlékeztető, vészjósló hangot alig észleltük, s már a Posta-udvar végében rengett a föld és kisvártatva a feldobott talaj tömeg, mint sárba a röögök, záporoztak a tetőre. Éppen volt 2 német vendégünk, akik éppen kártyáztak, én pedig félálomban szenderegtem a vaságyamon. A hirtelen fényfelvillanás és robaj után szurok sötét lett, és a felettünk köröző Raták ócska varrógépre emlékeztető motorzúgása hallatszott, majd újabb süvöltések. De ekkorra már az íróasztal alatt volt a 3 katona, én magam pedig a két szobát összekötő, széles ajtófélfaközben álltam meg, ijedt, merev, vigyázz-állásban, mert tudtam, hogy az összedőlő házban az ajtókeret lehet viszonylag biztonságos. A farollós ablak keretestől bezuhant a szobába és a téglás, malteros, poros, fojtó levegő elárasztott bennünket. A fülemben éles nyomást éreztem, mintha víz került volna belé. Furcsa mellékrezgéssel hallottam a zajokat, kissé, vagy nagyon is a süketek szájtátásával próbáltam ellensúlyozni a dobhártyákat ért légnyomást. Félttem, de azért nem „rezeltem be,” ahhoz túl sok közeli robbanást éltem már át az elmúlt fél évben. Másnap még a nagyját eltakarítottuk a törmeléknek, úgy-ahogy a helyére visszatettük az ablakkeretet, persze üveg az nem volt, a régi apró cserepekben hevert a törmeléken. Az ócska bőrfoteleken centi vastag kőpor és különböző szilánkok voltak. Ehhez hasonlót a tarnaszentmiklósi vasútállomáson már átéltem, egyik sem volt jó emlék. Hálát adtunk az Úr-istennek, hogy még élünk, de sötét, baljós sejtelmekkel tekintettünk a jövő iránt: élünk, de minek és meddig?

Végre megjött a már várt parancs: Riadó! Menetkészültség és irány Tihany, Aszófő, Nemespécsely, az új körzetünk, ahol védelmi harcra és bevetésre voltunk szánva. Mint kisdiák, jártam már a Balatonon: 1938-ban 2 hetet töltöttem Balatonszárszón, s átrándultunk ide, Tihanyba is. Tudtam, hogy az a szép kastély és park, amelyben most a zászlóaljparancsnokság telepedett meg József főherceg úré. A tiszteknek - és még a tisztjelölt zászlósocskának, azaz nekem is - bemutatkozott Preszly Géza őrnagy úr, az új zászlóaljparancsnok. Ma azt mondanám, Latinovics Zoltán színész-

re hasonlító úr, jóképű, feketehajú férfi volt, aki magával hozta nejét is.

Roppant kis létszámú volt az egykor teljes tisztikar. Annyira, hogy nekem megint századparancsnoki kijelölés jutott (!) Körletem a főhercegi kastélypark díszsövény kertészeti ívét követő, kb. 1 m mély futóárokkal kezdődött és a betonmóló végéig tartott. Hideg, decemberi napok voltak ezek és a tetvek változatlanul csíptek! A keserves kínokhoz még ez is hozzájárult. Végül a főbejárati kapusfülkét választottam „századparancsnoki” harcálláspontnak. Még egy szűk WC-kajüt is volt a közelben. Megettük a hideg és rossz lencselevest, darabos, rágós tehénhúsokkal, komiszkenyérrel. Mánás, főúri kastély, hideg, csapnivaló, zabszemekkel kevert lencsével - emlékezetes maradt. Ülve szendergek a kapusfülkében, nézem a védelmi vázlatot: néhány 4 cm-es páncéltörőnk van a fentebbi tereplejtőn, 4-5 géppuskalőállás, illetve géppuskafészek, s kb. 75 főnyi gyalogos, kézfegyverekkel, kézigránáttal. Ők, kint a szabadban, még inkább fáznak! A Balaton piszkos zölden dermedező jégcsipkés széllel, apró fodrokban sustorog, nem sokára befagy. Mire elgémberedve elaludnék, a szokásos, eleinte majdnem kellemes viszketés, majd fájdalmas vérszívó csípés a gatyakorcban, derékban, lábszáron és az ingnyakban. Vakarózom, sírnék talán, ha volna értelme?

Szemben szemtelenül, nem is elővigyázatosan, szovjet-orosz teherautók fényei látszanak és a harckocsik vízen át is morajló tompa hangjai érnek ide. Zamárdi, Siófok: távcsövön kivehető fényes T 34-es tankok ágyúcsövein verődik vissza a néha-néha előbukkanó napfáradt sugara. Az elmúlt sok idő - mély és vastag lavinája takarja, hogy akkor miket gondoltam. Valószínű azonban, hogy - emberi alaptermészete talán mindenkinek - egyéni gondom volt a legégetőbb. Az állandó feszültség, a megszállt területek lakossága, az itt élők „oroszvárása.” Mindegy, hogy mi, csak már vége legyen a rettegésnek, a bizonytalanságnak gondolhattam én is, mint a többiek. A katonák hazaszökését az a roppant természetellenes helyzet is generálja, amikor a falusi legény körülnez, a lövészárkához némi gyeptéglát ásva: „Úristen! Ez meg a nagyapámék kert-

jének a vége, ahol védeni kell a hazát?" Idejutottunk a Don-kanyartól, Galíciától, Bukovinán és Tordán át? S hol lehetnek az üres házból a nagyszülők, a szülők? Hol a sok napbarnított jó bakabarád, akikkel elindultam, s közben már meghaltak? Némelyek kegyes gyors halállal, mások megcsonkultan, nyomorult rokkantként. S én? Én meddig jutok? Miért volt ez az egész? Megérte? Hiszen virággal fogadtak, magyarul beszéltek és öleltek az ottaniak bennünket! Mi rosszat tettünk? Hát mindezt, ilyen kegyetlen sivár valóságában, nem egészen gondoltuk végig, amikor orosz-szovjet földön mi voltunk az urak. Azzal nyugtattak, hogy az ottani lakosság szenved a bolsevik uralom alatt. Voltak is ilyen jelek, de alapvetően 10-szer, 100-szor visszakapjuk a kölcsönt. Megbűnhődünk érte.

Ilyen tépelődést sokszor végighallgattam az őrt álló katonáktól, ott a főhercegi park hevenyészett futóárkai szélén. Ezekre tartalmilag jól emlékszem. A jövő kilátástalansága is sokszor szóba került. Döntő volt a vélemény, hogy a Tengelyhatalmak háborúja elveszett és sejtelmünk sincs, hogy mi lesz a következmény? Életben maradni, elrejtőzni, megmenekülni, s majd lesz valahogy! Ez volt az elvárásuk és reményük.

Bóbics Lajos, a legényem, ügyeskedik: megtudja hol szállásolták el a Bali lovat, meg az ő hátasát Nemespécsely községben, Aszófőtől nyugatra, kb. 10 km-re, bizonyos Csapóék óljában. Megtudom, hogy a vonat (a szekerek és a tartalék felszerelések, lovak, lőszer, stb. alakulata) szintén Nemespécselyen van, s parancsnoka az a Botár tartalékos zászlós, aki annakidején Markowka- Peczeniczin határában úgy könyörgött Tomcsányi Lajos zászlóaljparancsnoknak, hogy átölelte a lábait, hogy ne küldje vissza az első vonalba. Jutott eszembe, hogy annyi idő óta, megúsza a „kimutatott gyávaság” miatti főbelövetést, s most is sokkal jobb helyen van, mint én, akit műszaki híradós, illetve távbeszélő parancsnok voltom ellenére, puskás század parancsnoknak tettek meg. Felmerült bennem, hogy Tóth István századostól cserét kérek! Botár úgyszintén puskás századdal vonult ki, legyen ő itt, én meg Nemespécselyen. Felhívtam az én irányításommal létesített tábori vonalon Preszly Géza őrnagy urat, rá-

bíztam egy törzsőrmesterre a századot és begyalogoltam Aszófőre egy hideg december közepi, karácsony előtti napon.

Tóth István százados szívesen fogadott és azonnal intézkedett. Két nap múltán én lettem a vonatparancsnok Nemespécselyen! A fő érv a tetvességem volt, persze a lényeg mégis az előnyösebb, a nem első vonali szolgálati hely volt. Habár a légitámadások miatt sehol nem voltunk, sem mi, sem senki biztonságban. Aszófőn a jegyzői irodában átvettem a nyílt parancsot: Nemespécselybe megyek, vonatparancsnoknak. Radványi hadnagy - a segédtsízt - adta át, maró gúnyjal: „Egy 'vitéz' meghúzódik az első vonalból! Hátramegy 'dekkolni' most, amikor a haza éppen a vitézekről várja a példamutatást!” A nem ludovikás, tehát próba-, illetve tovább-szolgálatra aláíró diplomás hadnagnak persze volt némi igaza. Neki egy német vaskereszt lógott a gomblyukában, mint később megtudtam, nem tiszta bátor tett, hanem egy látszathelyzetbeli ügyesség adott neki alkalmat erre az érdemkeresztre. Akkor már - főleg a hazai nyilasok miatt - nem volt akkora tekintélye az idegen és szintén fasiszta német kitüntetésnek, mint korábban, amikor még irigyeltük is! A hasonlóság a kiváló német katonához, a bátor és kemény, halálig kitartókhöz heroikus öntudatot adott, igazi példakép volt.

Valamit mormogtam, hogy tetves vagyok, és csak addig kéredzkedtem hátra, amíg azoktól szabadulok. Kényszeredetten elmosolyodott, és megkaptam az írást. Bóbits Lajos derék katonatársam már ott várt a szépen lekefélt és felnyergelt 2 lóval. Felpattantunk rájuk és ügetésben elindultunk egy szebb helyzet reményében a 2-3 cm-es havas úton, fenyveseken, dombokon át Nemespécsely községbe. Csapóné már várt a kapuban és szívesen invitált a házba. Elkészítette a szép fehérdunás ágyakat is. Megdöbönt, amikor közöltem, hogy az istállóban, pokróccal letakart szénán, a tehén mellett fogunk aludni. Hosszasan ellenkezett, de - a tetvek miatt - nem engedhettünk.

Lajos, derék barátom, bajtársam, a fertőtlenítőszert már előbb felderítette, szolgálati jegyre

teljes ruházatot sikerült mindkettőnknek szereznie. Ing, gatyá, kapcák, nadrág, zubbony, köpeny, kulacs, takaró, új rézcsatos derékszój, iránytű, még a rohamsisak is leltárba került, pedig az eredetit még Bukovinában eldobtam! Igen szép és a lábamra illő, nemez-zel szegett, elegáns csizmám lett! Ezt követően két nagy és mély üres káposztás hordót kerített a kamrából Lajos és mosófazékszámra bele vizet, mosószappant, jó lúgosat! A forró vízbe bele-bele guggolva, tetőtől talpig megfürödtünk. Előbb Lajos öntötte rám fazékból a vizet, majd én őrá. A régi tetves ruhát már előbb a pokrócba csomagolva a fertőtlenítő mozgó kazánhoz vitte Lajos. Újjá születünk! A falusi idős borbély megnyírt, megborotvált, sildes sapkám is új volt, Csapóné igazított valamelyest az ing- és zubbonyujjakon, mert hosszúak voltak.

Ettől kezdve ágyban aludtunk! Főúri érzés! Csípés nélkül, a sáros lövészgödröktől távolabb. Ekkor mondtuk meg Csapónénak, hogy miért aludtunk 4 éjszakán át az ólban. Lóra pattantam; finom libahúst és májat csomagoltunk (Csapóné sütötte, fizettünk érte), s vittem a zászlóaljparancsnok nejének, Tihanyba. A lovak Botár zászlós fülkéjénél voltak megkötve. Én jelentkeztem az őrnagy úrnál. Egy Balatonra néző, hatalmas üvegablakú, üres teremben a parkettán a szakszom-béli távbeszélős katona félig fekvő helyzetben kezelte a két telefont - egyik a vonalba, másik Aszófőre szolgált. Amidőn jelentést tettem, az őrnagy mosolyogva mondotta, hogy jobban vagyok öltözve, mint amikor elmentem. A neje is bejött, s a kandallóhoz támaszkodva érdeklődött a vonat és az én helyzetemről. A csomagot nagy örömmel vette és szívesen köszönte. A Balaton már befagyott, ha jól emlékszem csak 1-2 nap volt már karácsonyig.

Hirtelen a Kolomeánál már megismert süvöltés - s felettünk fülsiketítő, csattanó robbanás és még egy lövés is jött Zamárdi felől. A nagy teremszerű szobában egy hatalmas íróasztalnál ült az őrnagy, neje már átment egy másik szobába. A kandalló tűzterében nem volt tűz rakva, de most téglatörmelék, korom és por hullott alá, a robbanó csattanást követően. A szórakozó szovjet-orosz tankparancsnok lelőtte a felettünk

lévő kéményt! Baljós pontossággal, vagy véletlenül-e, nem tudtuk, de eltalálták! Ha 5 méterrel alább küldi, a szobában robban! A dörrenés pillanatában a katona is meg én is, beidegzetten hasra vágódtunk. Az őrnagy látszólag rezzenéstelenül ülve maradt, s a robaj elmúltával nyugodt hangon megszólalt: „Nem emlékszem, hogy a zászlós úrnak 'feküdj' vezényeltem volna.” Kissé szégyenkezve feltápászkodtam, s nem tudtam szólni semmit. Évekig oktatták nekem és én adtam tovább az önvédelmi reflexeket. Az élő katonának ezekkel is védenie kellett magát, mert a sebesült katona 5 másiknak ad munkát - a halott meg már nem tud viszszaadni. Magamban megállapítottam, hogy bátor, talán túlságosan is bátor ember a parancsnokunk!

Kiadta utasításait; állandóan elérhetőnek kell lennem, és mint távbeszélős szakképzettségű, továbbra is irányítást kell ellátnom a meghibásodott vezetékek és a töredék rádiók szükség esetén való üzemeltetésével kapcsolatban.

Amikor lóra ülve visszaindultunk, a Tihanyi Belső-tó környékéről 8-10 tompa puffanással a mi aknavetőink „nyugtázták” a harckocsi 2 lövését. Megálltunk, és távcsövön néztem, ahogy a kb. 3-4 km-re, a Balaton part lakatlan, de beásott harckocsikat rejtő homokjában robbantak az aknák. Innen apró szürke pamacsoknak hatottak és több másodperces késéssel voltak hallhatóak a robbanások. A sarokba szorított állat is visszaharap, még ha gyengébb is támadóinál! Nemespécse-lyen Csapóné meglehetősen nagy első fogaival, mint nő, nem nyerte el tetszésemet, de egyébként takaros, csinos volt. Kérdeztük férje uráról, aki valahol a fronton volt. Szinte rokoni kapcsolat alakult ki közöttünk: Lajos gondozta a tehenet, kihordta a trágyát, fát vágunk, krumplit csíráztunk és házi kosztot éltünk. Savanyú bor is akadt, ám én nem ittam bort, nem szerettem. Néha rumot, teához. A patkolómester, az egészségügyi részleg és a leltározók mellett volt itt egy főhadnagy is, egy katolikus táborigazgató, egy valóban lapuló ludovikás: Rózsa István főhadnagy. Belényesi barátom az ezred parancsnokságra lépett elő, más faluban volt.

A karácsonyt, 1944 karácsonyát „szerzett” fenyőfával bensőségesen ünnepeltük meg, s ekkor merült fel először komolyan a Lajossal, hogy a várható nagy orosz támadást követően, visszavonuláskor, ha még élünk, lemaradunk, nem megyünk Ausztriába, hanem inkább Lajos falujába: Gyülevészre. Megesküdtünk azonban, hogy erről nem szólunk, mert a HFB - Szálasinak a Harcfegyelem Biztosító különítménye - nem válogat: akaszt és lő, azonnal a helyszínen, ahol katonaszökevényre talál!

Katonai egyenruhán ritka ékítmény a nyilaskeresztes karszalag, rajta nagy, nyomtatott betűkkel: HFB. Röpké hetek alatt a félelem és kegyetlenség lett a jellemzőjük. Nem szívesen jártam Aszófőre, de a zászlóaljparancsnok, Preszly őrnagy úr gyakran magához rendelt, esetenként semmitmondó ügyekben is. Úgy látszott, hogy nem engedte embereit elkényelmesedni, folyton érzékeltette, hogy katonák vagyunk s hogy harc, háború van.

Eljött az Újév, 1945 első napja. Rajtakaptam egy me nekülésben lévő tanítókisasszonnyal a lelkész Rózsa főhadnagyot. Korán reggel, halk kopogtatás után, rányitottam a kvártélyos szobája ajtaját és a bronz szöke tanítónő ott feküdt a kettős ágy paplanja alatt, a főhadnagy mellett, aki nem is nagyon zavartatta magát. Valami olyasmit mormogott, hogy háború után már úgysem lesz pap, de nem jól értettem, amit mondott, lehet, csak mentegetőzött. Közöltem vele, az őrnagy úr kéreti, a hintón menjen Tihanyba, mert fel kell készülni valamire, írott parancs nem kerül kiadásra, szóban közlik vele. Megjegyzem Rózsa főhadnagy úr viszonyt létesített egy Krasznahídvégről evakuált csinos úriasszonnyal is, s ennek meg akaratlanul is fültanúja voltam. Nem volt számomra rokonszenves ez a hozzám hasonló nevű tiszt!

Az események és emlékek lyukas rostáján a nemespécse-lyi hetek különösebb újságok nélkül teltek; a londoni rádió és a moszkvai magyar nyelvű közlések „A jobb magyar jövőért” címmel, kenetteljes szózatokat sugároztak. Az angolok tárgyilagosabban, hihetőbben, de annál ijesztőbben hangzott mindaz, amit közöltek, a

„Hitlerrel nem tárgyalunk” kíméletlen fogadalommal. Ez ugyanis nem valószínűsített semmilyen fegyverszünetet, vagy béketárgyalást, csak a további háborút. Szomorú hírek érkeztek a már „felszabadultnak” hirdett magyar országrészekből. A frontok között ide-oda szökdöső, orosz, román, bolgár, horvát, szerb, bosnyák katonák ellentmondó hírei között lehetetlen volt eligazodni. Egyben azonban egységesek voltak: mindenképp a rossz látszott igaznak. Tékozló pusztítások, romboló rablások, erőszakos nemi közösülés, csoportos megbecstelenítés, istállóknak használt templomok, gyors, helyszíni agyonlövés, kínzások, fogságba hurcolások, kényszermunka végeztetés veszélyes terepeken, fegyverrel a tűzvonalba űzött gyermekkorú és idős polgári lakosok, köztük nők is. Aknafelszedésre küldés, s ott felrobbanó szerencsétlenekről szóltak a hírek. Leszerelt gépek, később a nyílt vágányokon ottfelejtett gépek, alkatrészek tönkremenetele. Az oroszok Nyicsevo! Nyicsevo! (semmiség) felkiáltással nyugtatták meg a kommunistákként bemutatkozó magyarokat. Semmiségként tüntetve fel a zabrálásos és pocskoló kirablásokat. Szavahihetőnek tűnő szemtanú katonák beszéltek ilyeneket. Ritka esetben - igaz - azt is mondták, hogy magasabb rangú szovjet-orosz tisztek szigorúan jártak el saját katonáikkal is, állítólag a részeg, s garázda embereket a helyszínen agyonlőtték, még a saját katonáikat is.

Egyre többen foglalkoztak a nyugat felé menekülés gondolatával. A fogolytömegeket zárt sorokban hajtották télvíz idején, étlen, rossz lábbelikben és szállás nélkül, Temesvár irányába az oroszok. Aki lemaradt, vagy eltávolodott a menetoszloptól, azonnal agyonlőtték, ha valaki beteg volt, vagy dolgát kellett volna végezni - azok is életükkel fizettek. A mintát - sajnos -, orosz területen a munkaszolgálatosokkal véghezvittek szolgáltatták. Százszorosán visszakaptuk a kegyetlenkedést idehaza. Megindult a feljelentések, a feladások áradata is! Magyar a magyar ellen!

Talán január vége volt, amidőn Preszly Géza őrnagy hívatott: 2 db fogatolt járművel (szekérrel), 4 katonával, Csopakon, a plébánián jelentkezzem, délután 5

órákor. Három hordó bort kapott a zászlóaljunk, azokat kell a vonatnál, vagy Aszófőn, alkalmas, zárható pincében elhelyezni és 2 egymást követő vasárnap 1/2 liter/fő adagot a közkatonáknak majd a szakácsok kímérik, kulacsokba. Vonultunk, mint a törökök Csopakra. Hatalmas 40 cm-es pincekulcsot adott át a plébánián a szakácsnő és elmagyarázta hol találom a pincét. Bóbics bajtársam, a két kocsis és még egy markos katona, létraszerű görgetőn felgurították a 2 db 150 literes és egy db 300 literes hordót, a két szekérré. Lépésben indultunk Pécselyre, a Csapóék pincéjét választottuk a bor elhelyezésére.

Megálltunk a plébánia előtt, s már sötétedésben, felszaladtam a lépcsőn, hogy átadjam a kulcsot. De a konyha zárva volt, így feljebb mentem, ahol - gondoltam - a plébános úr lakhat. A villanyvilágítástól elszokott szemem elkáprázott, amint benyitottam egy szép, nagy terembe. Hosszú, ezüsttel, hófehér abroszokon megterített finomságok, malacpecsenye, bor, és egyebek voltak, a hatalmas asztalon. Legalább 7-8 pap, széles lila övekkel némelyik, s ugyanennyi magas rangú német katonatiszt, 10-12 magyar katonatiszt, köztük Bartosiewicz, az ezredparancsnokunk és Preszly őrnagy úr is - ha jól emlékszem. Volt még 2-3 polgári egyén is. Mintegy 30-35 fő! Látszhatott rajtam a meglepetés, de azért a Szálasi előírás szerinti németes karlendítéssel tisztelegtem, s a zászlóaljparancsnokom felé nézve jelentettem, hogy a szállítmányt átvettem, a pincekulcsot parancs szerint átadom, s letettem a kutacsnagyágú pincekulcsot az asztal hozzám legközelebb eső szélére az ezüst evőeszközök mellé. Katonás hátraarcot csinálva, indultam kifelé. Ekkor megszólalt az egyik főrangú pap és visszahívott. Kenetteljesen, barátságosan elmagyarázta, hogy én bizonyára azon vagyok meglepve, hogy egyházi egyének pénteken húst fogyasztanak! Meg sem várva, hogy én ezt elismerem-e, vagy sem, folytatta: „Tudja, kérem ez a malacpecsenye itt nem hús. Ezek a jószágok még csak tejet ettek, takarmányt nem! Így testük nem valódi hús, hanem átlényegült tej, s mint ilyen, pénteken is fogyasztható a hívő katolikusoknak és lelkészeknek is.”

Újra tisztelegtem - feszélyezett a sok tiszt - és nem feleltem semmit, több okból: kálvinista vagyok, s nem is tudtam, hogy péntek van; ilyen filozófiai szellemes magyarázatra meg nem tudtam volna mit mondani. A kocsikhoz érvén, felültem a Balira és „induljt” vezényeltem boros menetünknek. A pécselyi kaptatón megálltunk pihenni. Az egyik szekér kocsisa, Szabó Péter honvéd odaszólt: „Zászlós úr! Ha nem finnyás, kóstolja meg a bort!” Odanéztem és láttam, hogy egy vékony gumicső vezet a 300 literes hordóba, s a köpenye gálérja alatt a kezében van a cső vége. Nyújtotta, én gondolkodtam, hogy most letoljam-e őket a megvámolásért, vagy fogadjam el a kínálást? Nem katonás döntéssel ez utóbbit választottam. Nem akarok hízelegni a csopaki plébános úr szőlőmunkásainak, de ilyen, kissé édeskés, muskotályos nedűt még nem ittam! Ettől kezdve megszerettem a bort; 24 évemet töltöttem be ekkor. Később megtudtam az őrnagy úrtól, hogy 11 éves aranysárga óbor volt.

Másnap, jelentést tettem és 2 db 5 literes demizsonnal vittem a zászlóaljparancsnoknak a borokból. A kisebb hordókban is jó bor volt, de a nagyban ragyogóan jó, finom! Parancsnokom és neje megkóstolták és kaptam a parancsot: holnapra az egyik 150 literes hordót vitessem Tihanyba, a szakácsok kimérik az embereknek. De a 300 literest zároljam további intézkedéséig. Erre komor és irtóztatós okok miatt nem került sor.

Egyébként a zászlóaljtörzsnél volt Szávai János dr. az orvos, Katóh Kázmér a gazdasági hivatal főnöke, jó barátom volt, akivel folyton évódtünk. Csak a segédtséget nem bírtam. Tóth István százados, a volt géppuskás zászlóalj közvetlen századparancsnoka - most a zászlóaljparancsnoki törzs főnöke - bizalmasom volt, még a kolomeai első éjszakai felderítés óta, illetve Kolozsvártól fogva. Miawetz főhadnagy előlépett: az ezredparancsnoki törzsnél Bartosiewicz ezredes „jobb keze.” Már nem pontosan emlékszem a vaskeresztes hadnagy-segédtséget nevére: Romhányi? Balogh hadnagy? Ő is ellenszenvvel szemlélte az én Tóth százados úrtól élvezett protekciómat, s ha lehetett, kötekedett velem.

Az egyre hidegebb január és február első felében vas-tag jégpáncél takarta a Balatont! A nagyvázsonyi, ne-mespécseyi hegyeken 10-20 cm vastag volt a szűz hó. Tihanyba menet, ezen a friss havas tájon ügettünk, vágtáztunk, a viszonylagos csendben - ami a háborút illeti. Az éjszakai és újabban nappali Rata-berepülésektől eltekintve, tüzérségi tüzet, sőt gya-logsági puskaropogást sem lehetett most egy ideig hallani. Egy napon jelentették, hogy a közel 250 ló-nak fogytán a takarmánya. Nyílt parancsért mentem az aszófői zászlóalj irodánkba. Itt a „vaskeresztes” hadnagy úr fogadott, s kiállított egy géppel írt nyíltparancsot, miszerint 5 km-rel az elszállásolási falu körzetében hátra felé is járhatok a legényemmel, hátaslovon, lovas-takarmány beszerzés végett. Ez az igazolás a HFB szervek ellenőrzésekor volt fontos. Előre elkészített nyugtákkal látogattuk a falukat La-jossal a napsütéses, de szikrázó hideg időben. A ku-korica-szárító górékban itt-ott még volt el nem du-gott - lónak abrakolónak alkalmas csöves kukorica. Szálas takarmány, vagy zab már csak ritkán volt fel-lelhető. Nem szívesen adták! Nem csak vonakodtak, de néha már-már becsmérően jegyezték meg, hogy minek szerencsétlenkedik még a honvédség? Hiszen Budapestet is körülvették a szovjetek, nem sokára behódol! De azért sikerült szinten tartanom a takarmányt.

Egy nap Kathó Kázmér hívott meg Aszófőre a kvártélyos szobájába és pezsgővel kínált. Jókedvűen, kis időre mindent feledve egy rekvirált hintón hajtottunk Ti-hany felé. Évődünk egymással. Kathó Kázmér kétszer erősebb volt nálam, s ezzel is bosszantott. Nem éppen zászlóshoz illően, elővettem a pisztolyomat, egy 7.65-ös Frommert - ha jól emlékszem - amelynek a tár-jában 6 lőszer volt. Egyet csőre töltve is szoktak viselni, éles helyzetben, hogy ne kelljen gyakran tár-rat cserélni. Én nem töltöttem a csőbe, ami azt je-lentette, hogy kétszer kellett a ravaszt meghúzni, s csak ekkor került a csőbe a tárban lévő 6-ból 1 go-lyó. Szóval mondtam, hogy nem a nyers erő számít, hanem az okos és gyors reflex! S a barátom oldalához nyomtam a pisztolyt. Ő megmarkolta - a kezemmel együtt - a pisztolyt, közben alul megpöckölte a tár-kioldó kis reteszt és a tár a hintóról, amely haladt,

a hóba hullt! Reménytelen volt megkeresni. Mérgelődtem, de a barátomnak volt igaza! Sajnos a raktárban sem volt egyetlen tartaléktár sem, ettől kezdve tehát, hogy mégse' csak dísz legyen a pisztolyom, csőre töltve tartottam benne egy golyót, a többi a köpenyem zsebében volt. Ez majdnem az életembe került később.

A pohár - köztem és a segédtiszt hadnagy között - egy szégyenletes cselekedettel telt be. A „vaskeresztes” hadnagnál intéztem az irodán valamit, amikor az ablakpárkányon álló, üres, vagy félig üres borosüvegekre mutatva, megkínált: húzzam meg, amit átnyújtott. Gyanús volt a dolog, de nem illet visszautasítani, s nem gondoltam aljasságra! Kaján vigyorral nézte, hogy iszom, majd visszaadtam az üveget, s ő kíváncsian kérdezte: „Bor volt benne?” Azt válaszoltam igen, s kérdeztem, hogy miért kérdi? Mert tegnap este az urak itt a szomszéd szobában mulattak, s egyikük lusta, rest volt kimenni, s egy borosüvegbe pisált! Rajtam akarta kipróbálni, hogy melyikbe? S nagyot nevetett. Elöntött a vörös düh, tudtam, hogy pisztolyom csőre van töltve, csak elő kell kapnom, s máris lelőhetem ezt a gazembert! És utána? Lehiggadtam. Ott a két ló, úgyis megbeszéltük Lajossal, hogy hozzájuk szökünk! Mi az a 70-80 km Gyülelészig? És a HFB járőrök? Mindezt villámgyors rövid idő alatt vibrált át az agyamon, s a megalázottságot választva, tisztelegtem, s kiléptem az irodából. Hányingert is éreztem, apám jutott eszembe: a Horthy sereg tisztjei, emberség és bánásmód terén messze elmaradnak a volt közös hadsereg tisztjeihez képest.

Füstölgő, sértett önérzetemnek azzal adtam elégtételt, hogy most szántam el magam arra, hogy minden áron, az első adandó alkalommal, megválok ettől a népségtől! 1944. október 15-e óta különben is fel vagyok mentve - mint vitézi várományos is - a háború folytatása alól, törvényesen is. Szálasi Ferencet apám sem szerette, sőt ha lehet gyűlölte! A becsület „mezején” cserében a részleges revízióért a mi hazánk fiai - többségében - megtették szerződéses kötelezettségüket Németországgal szemben! De október 15-e után már a német fasizmus magyar „testvérei” törvénytelenül rántották tovább a teljes elvérzés irányába a

hadseregünket. Persze, a „csodafegyver” még változ-
tathat, s akkor mi lesz? Mint szökevényt kivégeznek.
De hol lesz itt idő holmi csodafegyver bevetésére? S
ha túléltem? A kommunista-bolsevik politika elsőként
fog megkínozni, kivégezni. Vagy menjek Gráz-ba? Né-
metországba? Vagy tovább: Franciaországba?

Mennykőcsapásként vettem a hírt: Hitler Farkasgyepűn,
a Bakonyban a főhadiszálláson van és a Wiking hadosz-
tály, meg a még meglévő magyar csapatok megtámadják
az oroszokat. Valószínű, hogy a mi egységünk gyalo-
gosai és könnyű fegyverei a befagyott Balatonon vo-
nulnak át, miközben a beásott orosz nehézfegyvereket
meg harckocsikat repülő, tüzérség, aknavetők lövik
majd. Siker esetén a Séd-Sió csatorna között előre
törő Wikingek Dunaföldvárig jutnak előre és az ott
már a Duna jobb partján létesült szovjet hídfőállást
elfoglalják! Menetközben nehéz fegyvereink Balatonke-
nese műútjáig, onnan Igar, Mezőszilas térségéig,
gyors ütemben felzárkóznak.

Egyelőre csak tiszt tisztnek mondhatta el a dolgot,
hátborzongató volt a Balaton jegén való átgyalogolás
gondolata is. Az orosz-szovjet aknavetők tömege van
odaát, a jégre csak egy sorozat kell és mindannyian a
jeges vízbe merülve fulladunk meg.

Időközben felgyorsult az irodai munka Aszófőn. Egy
óvatlan percben belopódtam a vaskeresztes hadnagy
írógépéhez és az 5 km-es nyíltparancs cédulámra ráíkt-
tattam egy O-át: 50 km-re a front mögött is rekvirál-
hatok a lovaknak takarmányt! „Pia fraus,” írom ma.
Kegyess csalás? Élet-halál helyzet volt. Bár kétes ér-
tékű egy ilyen igazolvány, kevés gyakorlott tábori
csendőr hiszi el, hogy 50 km-t engedélyeztek! Szalma-
szál, önbátorítás az ilyen.

A pontos időpontra már nem emlékszem, de az éles moz-
gósítás, az összes jármű, takarmány, lőszer, tartalék
konzerv, stb. készlet átvizsgálása, szállításra elő-
készítése, a tábori gyógyszerek, kötszerek, egészség-
ügyiek vizsgái - jelezték a bevetés közeledtét. Szi-
gorú együtt tartást rendeltek el, s végre közölték a
menet indulási idejét, az útvonalat és a célt is. Mi

is körül megyünk - nem a jégen! Bár ezzel egy teljes napot késünk. Valahol Vörösberény-Fűzfő tájékán járunk, amikor 10 ezer méter magasban, csillogó Liberátorok tömege repült kötelékekben. Peremarton, Pét, Székesfehérvár felé. Az előző év novemberi, Hatvant ért szőnyegbombázáshoz hasonló, rövid, de irtózatossághoz hasonló fehérvári bombázás moráját tisztán kivehettük.

A makacs és szakadatlan Rata-repülések bizonyára észlelték - minden elővigyázatosságunk ellenére - a sok mozgást, s a Wiking hadosztály sem volt képes láthatatlanul felkészülni, a támadás induló vonalára felgyülekezni. A teljes német tartalék lőszer készlet, a benzin-tartályok és repülő, irtózatossághoz hasonló robaj és tűz kíséretében 75 %-ban megsemmisültek. Nem is a csapatokat, harckocsikat, a sok oldalkocsis motorkerékpáron vonuló, 14-19 éves fiúkból álló sereget bombázták, hanem az utánpótlást. Magam még csak 24-25 éves voltam, mégis szánalommal vegyes érzelmekkel néztem ezeket a rosszul táplált, de égő szemű német fiúkat! Némelyükön a rohamsisak 2 számmal nagyobb volt, mint a fejük. A havas, rázó mezei dűlőkön éktelenül rázó motorkerékpáron, bátran, de siralmasan száguldoztak előre szeptett géppisztolyaikkal. Először Balatonfőkajárnál láttuk meg őket.

Az én parancsnokságom alatti járművek szerencsére csak követték az elől harcolókat. Hideg, dermesztő havas volt a táj, havazott is közben. Nehány betegszállító bódés teherautó már jött vissza félholt sebesültekkel, s a határ, a főcsapás irányában haladó út két oldalán, elpusztult, odafagyott lovak tetemeit kezdte befedni a hó. Dégre tartottunk, jött a hír, hogy a német és részben a magyar egységek elérték Dunaföldvárt! Az előrenyomult ék oldalai azonban védtelenek maradtak. Nem minden szovjet, román katona esett el, vagy futamodott meg, csak 5-6 km szélességben, a főirányban megtámadottak! Az én zászlóaljaim így Igar, Mezőszilas határában, szőlős-gyümölcsös dombjain kapták a harci feladatot, a dél felőli oldalbiztosítást. A Sárvíz illetve a Sió-csatorna környékéről néhány T 34-es fedezete alatt támadták a mozgásban lévő, szintén támadó zászlóaljainkat. Hóköpenye volt ugyan egy részünknek, de többen - sajnos

Preszly Géza zászlóaljparancsnok őrnagy úr is -, tiszti, keki-köpenyben irányította a századok géppuskás - golyószórós és kézfegyveres, géppisztolyos katonáinak a harcát.

Nekem, más parancs nem lévén, Dég területén kellett - úgy ahogy légi megfigyeléstől védve - elhelyeznem a járműveket. A GH, az orvosok, a tűzszerészek, a patkoló mester, az egészségügyiek - mint tartalék várakoztunk. A bekövetkező tűzharc közben a helyi iskolában kerestem fedezéket, s az egyik ablakból láttam, hogy az oroszok egyik előretört T 34-es harckocsija belecsúszik a patak meredek medrébe, s a legénység hanyatt-homlok menekül belőle a mieink tüzeiben. Néhány perc múlva a falu másik végén már több orosz tankot is kilövő német Faust patronosok közelítették meg, de ők is látták, hogy üres. Ekkor az én „vaskeresztes” hadnagy ellenfeletem - ha jól láttam ő volt - vettem észre, aki belebújt az elhagyott harckocsiba, a falu felé forgatta a fagyos földön, azt „radírozva” az enyhébb lejtőn ki tudott kapaszkodni a csapdából! Minden ellenszenvem ellenére, imponáló volt a dolog, s a hozzáértés az ellenség járművéhez! Csövét hátrafelé fordítva, valahonnan egy fehér lepedőt szereztetve, megindult hátrafelé, a jól látható, fehér megadást jelző lepedőjével, nehogy a mieink kilőjék. Mégis bátor ez a fickó, gondoltam magamban.

Ezt követően, a szürkületben a hegyek felől inkább: dombokról a sebtében, előző hetekben a vonatnál lévő asztalosok készítette 8-10 ródli (szánkó) igénybevételével sebesülteket és sajnos halottakat is hoztak az egészségügyiek. A hevenyészve ambulanciává alakított iskolai kisterem előtti tornácra helyezték a két halottunkat: egy szakaszvezetőt és Preszly Géza zászlóaljparancsnok őrnagy urat. Szávai János orvos hadnagy már csak a korábban beállott halált állapíthatta meg. A nyers deszkás ródli felső lapján egy szegélyező keret volt, hogy ha lőszert, vagy élelmiszert szállítanak, ne csússzon le. Ez a kis fafödém rész megtelt a holtak vérével, s a hidegben odafagyott. A zöld paroli, a köpeny keki színe égő piros vértől barázdált volt. Meredt szemmel néztem, azután a közeli temető ravatalozó épületébe vittük őket, s megsírat-

tuk. A sebesültek hamuszürke arca, segélyt váró tekintete szívbemarkoló látvány volt.

Az átmeneti „Pirrhusi” győzelem 3-4 napos hatása következtetett. Lassú, de kitartó éjszakai fagyoscsúszkáló menetben vonultunk vissza. Több mint 100 ló tetemét számoltam meg az éjszakában is a vakító fehér hómezőkön, szántásokon. Hajnalodott mire Lepsény környékére értünk. Balra az út árkában egy halott orosz katonát láttam, aki haláltusájában letéphetette a melléről a zubbonyt és inget; verítéke, vércsíkokkal odafagyott fényesen csillogó mellkasára, szemei nyitva dermedtek meg. A férfi nagytermetű, atlétára utaló, szép fejű ember lehetett; még ily rémítő arccal is sajnálatra méltó. Soká néztem, s sorvadt össze bennem minden idealizmus a létről.

Odább - mert az élet mindig megy tovább - megéhezvén a szürkületben egy dombra ülve nyitottunk ki Lajossal egy húskonzervet és kezdtük majszolni a száraz komiszkenyeret. Eszegetve vettük észre, hogy tulajdonképpen egy ló behavazott hullájára tett pokrócon ülünk. De azért tovább ettünk. Pár éve még dög mellett nem lett volna erőm enni.

Vonuló szekereink - még az éjszaka végi sötétben, a szántásra kitérve haladtak tovább. Egy lótetem fagyott úgy oda az útra, hogy 8-10 kocsis sem bírta elmozdítani. Ki kellett kerülni. Végre jött egy lánc talpas német szerkocsi, az akasztott rá a ló fagyot, görbe nyakára egy drótkötelet és nagy csattanással választotta el az úttesttől a ló hullát. Fényes folt - a halálveríték nyoma - maradt utána az úton. Továbbhaladva, itt is ott is halott, vörösre fagyott arcú oroszok feküdtek a havon. Az egyik kifejezett „tatárarc” volt, a fövege sem a szokványos ruszki, fülvédős sapka, hanem állati prémből hegyesre szabott kucsma volt, mint a honfoglaló magyaroké. Szemállása tatáros - kissé ferde, mintha csak élne, s olyan pózban volt ott, mintha csak egy kissé lefeküdt volna, hogy „megvicceljen” minket.

Kiérve a Balatonfőkajár és Lepsény közötti útra, élénk forgalom volt a Balaton felé. Az ég borús-ködös

volt, a Raták is nyugton maradtak. Ám hirtelen feltűnt néhány repülő mégis. Már messziről láttuk, hogy német gépek, így nyugodtan mentünk tovább. Az egyik Messerschmid alacsonyan húzott el a meglehetősen egyes, menetelő szakaszok felett. Itt már civil menekülők, nők, gyermekek, öregek is voltak sorainkban. Miért, miért nem, ez a német felségjelű gép egyike 3 kisebb bombát ejtett közénk az útra. Szaladtunk a robbanások helyéhez, ahol megdöböntő látvány fogadott: az út árkában sok halott, kevés katona, több civil hevert, s a jajgatókat kötözték. Egy gyermekocsi törmeléke, s közelében egy harisnyás női lábszár, egy emberi comb felső résszel véres csonk. Szégyen ide, vagy oda, majdnem rosszul lettem, s nehezen vettem erőt azon, hogy katonáim szemeláttára sírva ne fakadjak. És akkor újra jöttek a gépek! Ekkor már előbbre voltunk Balatonfőkajár felé, s a bal oldali töltés oldalában felállított német rendszerű, 4 csövű légvédelmi géppuska magyar személyzete állítólag „tévedésből” eltalálta az egyik gépet, amely sötét füstcsóvát húzva maga után, a Balaton felé eltűnt - de idáig hallható erős robbanása a végét jelezte. Német csapat, vagy katona nem volt a közelben, különben az ágyúállás kezelői nem úszták volna meg ezt a „balesetet” - ha baleset volt. Mindenki, aki ott volt, tudta, hogy nem.

Járműoszlopunkat a zavarossá váló visszaözlés 3 nagyobb, úgy 30-40 szekérből álló oszlopra szaggatta. Az első, a lovas hírvivők szerint már Csopak felé járt, a második Fűzfő irányában, az utolsó, amelyiknél nekem tartózkodnom kellett, estére ért be Kenesére. Keserves, árkon-bokron keresztül való letérőkkel sikerült a mintegy 30 járművet a balatonkenesei nagy löszfal alá, a keskeny füves tóparti sávra állítanom további parancsig. A többiek is megálltak - határozatlan időre. Lajos - a mindig ügyes szervező - felfedezett egy nagy pincét, az oldalban, ahová felkapaszkodtunk. Ő azt bombabiztosnak vélte. Az is volt! De telve volt civilekkel, kb. 7-8 családdal, 30 fővel. Nekünk, akik viszonylag jól néztünk ki új anyagbőr ruhánkban, helyet szorítottak, a földre terített friss (néhány napos) szalmán és pokrócon. Az állomás melletti ügyeletnél kellett leadni, hogy hol

alszom, kis rajzvázlattal. Még mindig volt rend! Valamelyes.

Reggel Lajossal lóra kapunk: a löszfal alatti táborunkhoz megyek, az őrmestert felszólítom a menetkészriadóra, lovas küldöncöket küldök előre a többi szerker után. Időközben a térképet megkapom, sajátomat kölcsönzöm egy szakaszvezetőnek, kijelölöm a gyülekezés helyét: Csopak és Balatonfüred felett, egy fenyves közelében. A lombos fák még kopaszok, az oda beejtőző járműveket a Raták azonnal észlelnék; a fenyő viszont mégis jól takar, be lehet alájuk húzódni a légi figyelés elől! Oda menjenek, az elől lévők azonnal, a többi, amikor odaérnek, állítson irányító őrszemeket az útkereszteződéshez! Maradék - utolsó - járműveinkkel mi is besorolunk a visszaözönlő csapatok, magyarok, németek és civil menekülők közé. De roppant lassú a dolog, a németek Los! Los! Los! üvöltéssel sorra félretolnak mindenki mást, le az útszéli keskeny sávba. Szomorú vegyes vásár, csemege a Ratáknak! Jönnek is már, szentelenül alacsonyan repülnek, szórják kosárból az apró, de éppúgy halált hozó bombáikat, mintha nagy bombák lennének. Az állomáson tartózkodó négy löszeres tehervagon egyike telitalálatot kap; hátulról fülsiketítő, furcsa vegyes ropogás, robbanás zaja. A löszerek egymástól berobbannak, távcsövön nézek vissza: mindenki menekül az állomás épületből, amelynek egy része tüzet fogott, füstöl. Egy pokol lehet ott!

Parancsra, ésszerű rendelet van érvényben: az alacsonyan szálló támadó repülőre mindenki lőjön! Ropog a kocsisok, katonák puskája, én is tüzelek a géppisztollyal, persze nulla eredménnyel, de azért önbizalmat ad: vissza tudunk harapni. A szovjet-oroszok tudják, hogy a németek nem tudnak felszállni, mert csak végveszélyre jut benzin. Alig tettünk meg 3 km-t, folyton a löszfal alá kényszerültünk, többet álltunk, mint mentünk. Megbomlott a fegyelem és a rend. Sok más alakulatbeli katona „csellengett,” nem tudták hol a parancsnokuk. Még a HFB Szálasi-féle járőrök is nehezen boldogultak, elvégre nem lőhettek le mindenkit. Többen igyekeztek felkapaszkodni a ponyvás német teherautókra, amelyek tele voltak német katonákkal.

Volt, aki üvöltött, fetrengett az árokparton, mert puskatussal a kezére csaptak, amikor felkapaszkodva megfogódzkodott a teherautó hátsó deszkájába. „Cigainer! Schweine ungar!” Ordították a feltörekvőkre a németek. Elkezerítő! Szégyen.

Kiadtam a parancsot, hogy a repülők támadása miatt mindenki ásson lövészlyukat a homokos part tövében, ásókkal és úgy védje magát. Sajnos, a lovakat különösebben nem tudtuk fedezékbe vinni, ideiglenesen sem megvédeni. Pedig éjszaka jön, s a támadás várható többször is! Ez a szűk útcsatorna, mint valami egérfogó csapda, a torlódás miatt vesztünket okozza! A lovakat nem fogták ki, s mindenki ásott magának hevenyészett lövészgödröt. Már sötét volt, de még mindig jöttek a visszavonulók, most már néhány Tigris német harckocsi is. Ezek is meg-megálltak a torlódó menetoszlop miatt, bár elől fegyveres irányító csapatcsendőrök siettették a menetet. Megjelentek, hármással a Raták, végig szórták az út feletti részt Sztálin gyertyákkal, s ezek sárgán rikító fényénél dobálták le bombáikat. A szerencsétlenségben még szerencse volt, hogy majdnem minden bomba a víz közvetlen szélére, nem az úttestre hullt.

Lajossal mi is - akik elég bután, nem ástunk lövészgödröt - lélekszakadva kapaszkodtunk fel a majdnem függőleges löszfal egyik vízmosta hosszú repedésében, fúbe, gallyakba fogódzva, meg a rögökbe, szinte ráhasalva a talajra. Persze mások is vettek erre irányt, a sötétben, a még itt-ott pislákoló Sztálin gyertyafényben. Láttuk a rohamsisakos német katonák egy rajnyi emberét mögöttünk, hallottuk rövid, kaffogó, patogó beszédüket is a vészhelyzetben. Lajos éppen egy nagyobb rögöt fogott, amit kissé erőltetve letört a falból, s teljes erővel az utánunk pár méterrel alább mászó, kapaszkodó németekre dobta. Német káromkodások, „Passz auf! Passz auf!” (Vigyázz! Vigyázz!) kiáltások hallatszottak. Rászóltam Lajosra, ha ezek észreveszik, hogy mi nem szintén menekülő németek vagyunk, seggünkben a géppisztolysorozatuk! Így ne akarjon bosszút állni, mert ráfizetünk.

Végre kijutottunk a kutyaszorítóból! Balatonfüred környékén rátértünk a nemespécselyi útra, és csodával határos módon mind a lll szekere megmaradt a szekérkaravánomnak! Vissza a korábbi kiindulási bázisra! Hajnalra értünk Csapóékhoz. Időközben volt otthon az ura, ha jól emlékszem, de újra el kellett mennie. A végzetesen szomorú veszteséglisták, a hozzátartozóknak szánt hivatalos értesítések, a súlyos és egyéb sebesültek elosztása, gyógyszer, kötszerhiány, élelmezési, lőszer és üzemanyagok vészes hiánya közben, úgy - ahogy rendeztük sorainkat. Egyre nagyobb távolságokra kellett mennem Lajossal, takarmánybeszerzésért. Egy napon Csajág - Küngös - Szentkirályszabadja - Herend környékéig fellovagoltunk és korábbi szálláshelyünkön, egy öreg néninél meg is szálltunk.

Ekkor - már esteledett - bekéredzkedett hozzánk egy német tizedes, aki Drezdában volt pár nap szabadságon. Mivel 4 ágy is volt a kvártélyon, befogadtuk. Közepes, de azért eligazodásra jó német nyelvtudásommal megértettem, hogy ez a katona a Drezdát ért szörnyű szőnyegbombázásban elpusztult családja temetésére kapott 5 - 6 nap szabadságot. Szerinte legalább 75 - 80 ezer halott volt, s Dreza romokban van. Éjjel, félálomban forgolódva egyetlen szót ismételt: „Furchtbar. Furchtbar.” Borzalmas, ezt jelenti. Így tudtam akkor, s így is volt. A hangulat, a hírek egyre rosszabbak lettek. A még mindig itt lazszáló Rózsa István főhadnagy, rangjánál fogva kötekedik velem, epésen bírálja utasításaimat. Az „imponáló vaskeresztes” hadnagy úr is szekál, extra kívánságai vannak: ruházat és élelem igényeit nem tudom sem én sem Kathó Kázmér kielégíteni. Folyik a viszonylag csendes időszakban a katonai szekatúra. Pedig a világ készül összedőlni felettünk!

Bizalmas, titkos parancs érkezik: körletelhagyásra felkészülni, irány a nyugati határ, valószínűleg Graz. Elsőként a vonat induljon, Tózsa zászlós szervezze meg úgy, hogy a balatonkeneseihez hasonló torlódás és szétszakadozás ne forduljon elő! Az 1942-es tartalékos tiszti iskolán 103 távbeszélő híradós között harmadikként, a kolozsvári IX. hadtestnél első-

ként végeztem! Minden tudásomat és a helyzetet ismerve minden tapasztalatomat „beleadtam,” s hajnalra készen voltam a menetvonal precíz vázlatával és tervével. Mindez leírva, berajzolva a térképre, külön vázlaton feltüntetve! A felelős részleg-parancsnokló tiszthelyetteseknek és tiszteseeknek mindent pontosan elmagyaráztam a délelőtti eligazításon a szérúskertben a kihallgatáson. Minden valósággal meg lett tanítva nekik. Csapónétól megható búcsút vettünk. Térképtáskámmal az oldalamon, tájolóval, „csőre töltött” pisztolyommal, kettős rézcsatú tiszti derékszíjammal, s a hűséges Bali lovam hátán ülve „indulást” vezényeltem.

A faluban szanaszét elhelyezett kocsik - meghatározott számozási sorrendben -, 5 - 5 kocsi után kevés, de mégis érzékelhető térközt hagyva, felzárkóztak a nagyvázsonyi útra, majd egy hosszabb fenyves mellett félórás pihenő megállás után büszkén végiglovagoltam a „seregem” mellett. Zavaró volt a 2 főhadnagy - a tábori lelkész Rózsa István, valamint az ezredtörzstől - már nem tudom miért velünk - itt utazó Miawetz főhadnagy jelenléte. Ezek a magasabb rangú tisztek most velünk, mintegy az én parancsnokságom alatt utaztak! Meg a „vaskeresztes” hadnagy is. Nehány civil család, a tanító kisasszony, annak az apja és egy főjegyző neje is az elől haladó 3-4 hintón vezették a menetet; kissé katonátlan látványt kölcsönözve az egésznek.

Amikor - menetvázlatom szerint, az első nagykiterjedésű fenyőerdő mellékútjaira bekanyarodtak az egyes kocsi csoportok - s ott hosszú pihenőre kezdtek kifogni és a lovaknak abrakot adni, a távolabbi patakról itatóvizet hordani, Rózsa főhadnagy szinte felelősségre vont, hogy mi ez a „marhaság” még fényes nappal van, miért álltunk le, még 15 km-t sem tettünk meg? Térképtáskámra mutattam, s a vázlatra: „a főhadnagy úr tapasztalhatta, hogy már eddig is zavarták a menetünket a német lánctalpas és egyéb járművek, előzgetve a lassabban haladó szekereket. A Raták is háromszor húztak el fölöttünk. Jól lehet, most nem szórtak bombát, de a harmadik csoport meggéppuskázta az 1200 méternél is hosszabb oszlopunkat. Az útvonal

és menettervem - az indulást követően - nappali erdőben pihenő, a sűrűbb forgalmú utat szabadon hagyó megoldással. Éjszaka viszont folyton sietős menetben fogja megtenni az út első szakaszát, mintegy 50 kilométert. Éjjel is lehet Sztálin gyertyás repülőtámadás, de a kenesei tapasztalat szerint sokkal kisebb veszéllyel, az utak pedig éjjel más csapatok, németek által kevésbé foglaltak. Lehet haladni." „No, ez egy akkurátus nagy marhaság! Azonnal rendelje el a zászlós úr a tovább haladást! Nem hallja az ágyútüzelés moráját? Utolérnek így bennünket az oroszok!”

Szörnyen bosszantott, hogy a közelben járkáló katonák is hallották a polémiát, meg a Kolozsvárról ismert Miawetz főhadnagy, meg a zászlóalj parancsnoki segéd-tiszt. Elöntött a méreg, és közöltem, hogy a főhadnagy úr igaz, rangidős, de itt és most nekem nem feljebbvalóm, s a parancsot, a menettervet nem vonom vissza! Még sértően szerettem volna hozzátenni, hogy nem csoda, ha kerüli az első vonalat, ha ennyire fél még a távoli ágyúdörgéstől is. De szerencsémre, ezt lenyeltem. Hengegésnek tűnt volna, hiszen a megélt esetekben bizony én is féltem az akna és ágyúlövedékektől, mint a legtöbben. A főhadnagy azonban így is úgy érezte, hogy neki még soha „nem tagadták meg a parancsot,” illet még nem mondtak neki, csak én. Teljes felelősséggel átveszi a parancsnokságot! Miawetz főhadnagyra néztem; Preszly őrnagy úr halála óta nem ismertem az új zászlóaljparancsnokomat. Ő békítőleg szólt rám: „nézd Pista, ne csináljátok ezt a katonák előtt. Én is úgy látom, hogy veszélyes itt rostokolni sötétedésig, add át a parancsnokságot, majd én, igazollak felső helyen.” Szó nélkül leakasztottam jó és szép térképtáskámat, a menetvázlattal, rámutattam Bali háttaslovamra, és odaadtam Rózsa főhadnagy úrnak az egészet, a lovammal együtt. Tisztelegtem Miawetz főhadnagy úr előtt, hátraarcot csináltam, s Lajossal együtt az egyik szekérhez mentem.

Rövidesen a „felkészülni” vezényszóra, kifordultak a befogott lovakkal a szekerek az útra és megindult a vonat - egyébként az általam tervezett útvonalon. A hűvös, szeles idő miatt, vagy ki tudja miért, de a Raták nem jöttek. Ellenben a német lánctalpasok, te-

herautók, néhány lestrapált könnyű harckocsi erősen megtépázta oszlopunkat, úgy hogy néhány községen történt áthaladás után, a parancsom szerint jól beszervezett küldönc-hírvivő emberek ellenére, mintegy 25 kocsival, immár egyedül poroszkáltunk az egyébként általam kiszabott útvonalon, mert fejből is tudtam, hogy mely falvakon kell áthaladnunk az első nap. A többi kocsi eltűnt. Megint egy fenyvesnél; közel húzódva a fák alá, megállítottam a vonatnak ezt a részlegét, majd a zalapetendi nagyobb fenyvesbe vezettem őket, mivel sehonnan, sem a hátunk mögül, sem az élcsoporttól, semmi összeköttetést nem találtak kiküldött lovas hírvivőim 2-3 km-re előre és hátra is ke-restettem a kocsi-oszlop többi részét. Konstatáltuk, hogy a kocsik egyikén kb. 150 kg krumplicukor is van, egy másikon - szerencsére - komiszkenyeret, füstölt szalonnát szállítottunk. A fenyvesnek egy gyertyános-sal megszakított részén forrásra találtak a katonák.

Minden kulacsot megtöltöttünk, szalonna volt az ebéd és desszertnek krumplicukor. Pihenőt rendeltem el, s parancsnokunk eltűnése miatt azt terveztem, hogy emlékezetből, eredeti tervem szerint járok el ezzel a csonka csoporttal. Lassan melegedett az idő, közöltem a kocsisokkal és a két lovas küldönccel, hogy lehet akár aludni is, mert a sötétség beálltával - egész éjjel - igyekezni fogunk. Tehát most pihenje ki mindenki magát. Ezt az eligazítást távoli - valóban közeledő - ágyúzás zaja zavarta meg. A kocsin, amin én és Lajos feküdtünk, egészben lévő, cipő és csizmatalpnak való marhabőrök voltak és 25 db. katonai pokróc. Még ruganyos is volt. Hirtelen arra ébredtem szunyókálásomból, hogy Rózsa főhadnagy pofozza Szabó Péter jólelkű katonámat, egyik legjobb kocsisunkat, hogy miért aludt el? Megint a düh vett erőt rajtam, leugrottam a kocsiról, odaszaladtam a főhadnagy elé és teljes erőből üvöltve felszólítottam, hogy ne üsse és alázza meg a katonát, aki az én parancsomra aludt, minthogy a főhadnagy úr irányításával szétzüllött a menetoszlop!

A főhadnagy elsápadt mérgében és kikapcsolta a pisztolytáskáját, izzó gyűlölettel nézett rám - magasabb volt nálam -, s letorkolt, hogy én szándékosan szeg-

tem meg az ő nappalra szóló menetparancsát, s éppen én züllesztettem szét az oszlopot. Egy életem, egy halálom, elővettem én is a pisztolyomat, amikor oda ugrott Miawetz főhadnagy és mindkettőnkre kiáltott, hogy tegyük el a fegyvert! Szinte rosszul voltam a dühtől és Lajossal a kocsinkhoz mentünk. Ott találkoztunk a tekintetünk: nem messze van ide már Gyülevész! S most itt az alkalom! Magamhoz vettem egy dobtáras orosz géppisztolyt, 2 tartalék, töltött tárral, Lajos egy karabélyt, lőszertáskát, kézigránátot, s odaálltunk a gyertyánosban fatönkökre letelepedett, szalonát parázson sütő tisztekhez, akiknél a tanító kisasszony, meg az úrhölgy és a civilek meg a papfőhadnagy is ott ült. Halkan szólt Muráti Lili „Csak egy nap a világ” című slágere egy gramofonról, amit magukkal hordtak, s itt járatták. Lajossal magam mellett, kemény vigyázásban tisztelegtem Miawetz főhadnagy előtt, s jelentettem, hogy a Rózsa főhadnagy szerint az én hibámból elkallódott 17 kocsit felkutatom, és magunkhoz vezetem.

A főhadnagy „Pista” megszólítással, enyhén tiltakozott, Rózsa főhadnagy haragosan hallgatott. „Ne menj sehová, majd mi menetközben a hírvivő lovasokkal felkutatjuk és magunkhoz irányítjuk őket.” De én kitarítottam, hátraarcot csináltunk, és elindultunk a szekerek között a dűlő úton, ki az erdőből. 1-1 kulacs vízzel, 1 komiszkenyérrel és krumplicukor töredékkel. Az ágyúk moraja erősödött, a gramofon szólt: „Csak egy nap a világ.”

Mintegy 100-150 méterre lehattunk már tőlük, elült a zajuk, amikor hirtelen - lehet gyerekes ötlettel -, mondtam Lajosnak, most innen, ebből a mohos sziklás kis mélyedésből - felfelé tartott géppisztoly, illetve puskacsővel - egy kis lövöldözést rendezünk; én rövid sorozatokkal, (mint az oroszok) csinálom a hangzavart, majd 2 - 2 kézi- gránátot dobunk el a fák közé! Egyik eljárás sem árthatott a társaságnak, de lélektanilag bizonyára, mert az ágyúzás hangja is jól kivehető volt már.

A durrogtatás után, mint aki jól végezte dolgát, sietősebb léptekkel kiértünk a műútra és Sümeg irányába

indultunk, szinte árkon-bokron át. Ketten. Ez feltűnő lehet, s a nyílt parancs vékony biztonság! Kerültük tehát az országutakat, inkább gyalogúton mentünk, s ha községhez érkeztünk, rendkívül óvatosan közelítettünk.

Egy ilyen alkalommal, egy faluszéli ház udvarából „kitört” és vadul szaladt egy süldő disznócska. Három német kergette, az egyiknél disznóölésre elővett szurony, a másiknál pisztoly. A süldő gyorsabb volt, s pont felénk szaladt. „Stiessen! Stiessen! Kamérád!” (Lőni! Lőni! Bajtársak.) Kiabált felénk a német szakaszvezető. Mit tehattünk? Lajos fültövön lőtte a kb. 10 méterre tőlünk megtorpant süldőt. Még hármat rúgott, a lövés pont átfúrta az agyát. „Danke schön, Danke schön” szolt a német és meghívott minket ebédre. Nem fogadtuk el, Lajos mormogott: „saját hazámban disznót lőttem a disznóknak.” De azért kaptunk 1 db félkilós húskonzervet a némettől.

Itt az idő rostálja lyukas emlékezetemet. A következő kép: Sümeg. Nagy sürgés-forgás volt, s a fő úton a községben (emlékszem erősen lejtős volt) mindkét oldalon asszonyok, vödrökből, bögrével kínálták a bort! Még hozzá jó bort! Megelőzte a hírük az oroszokat, hogy berúgva még vadabbak, mint józanon! Bort nem akartak meghagyni, igyák meg inkább a magyarok. Persze, mi csak keveset ihattunk; mert még bele találunk szaladni a csapatcsendőrökbe részegen! De a két kulacsot megtöltöttük azért magunknak.

Kifelé tartva a mezővárosnak is beillő, magas romvárú Sümegről, egy három gépből álló Rata-raj közeledett, s a katonai járművekkal, katonákkal zsúfolt országutat géppuskával lőtték, bombákat szórtak. Valóban sok katona tartózkodott most itt az alvégen, mert minden irányból recsegték az állványos géppuskák és puskák lövései a Ratakra. Persze megoszlott a célzás, senki sem tudta, ki melyikre lő a 3 közül? Német légi ellenállás híján, egyre alacsonyabbra merészkedtek az orosz repülő, s viszonylag lomha röptükkal éppen azon gondolkodtam: hogy-hogy nem találjuk el? Egy deszkapalánk mellé állva, én géppisztollyal, Lajos a

karabéllyal vártuk a harmadszor is visszaforduló és géppuskázó Ratákat.

A palánk mögött egy nagy pajta vörös zsindeleyes tetejét, mint valami óriási varrógép tűje a szövetet, úgy sorozta meg fülsiketítő recsegéssel az egyik repülő. Lőttük mi, lőttük őket, de nem törődtek vele. Tovább támadtak! Magyaráztam (okoskodtam) Lajosnak, hogy a szembejövő gép valamivel biztosabb célpont, mint az oldalt repülő. Az ugyanis, csak előre-tartott célzással találkozhat a lövedékkel, hiszen gyorsan halad és ezért valamivel eléje kell löni. A szembejövő viszont relative mozdulatlan. Alig mondtam el, amikor az egyik gép hirtelen sötét füst, majd lángcsóvát húzott, s pár másodperc múlva a városszéli dombnak ütközve felrobbant - szétszóródtak szárnyai, a törzse, és a farok-rész groteszk módon állt meg a talajba szúródott, tört végével.

Mindenki azt vélhette: ő lőtte le. Mi is. Mindenesetre elégtételként, ír volt sebünkre, lelkünkre, hogy „visszaharaphattunk.” Isten nyugosztalja a pilótáit, nekik már a mennyei, vagy a pokolbéli harcmezőn kell folytatni. A háborúban hátborzongató esetek „dukálnak” és nem mindenki éli át a legborzasztóbbakat. Változatosságában és kiszámíthatatlanságában sokszor a nagy egész szempontjából jelentéktelen események az egyes embernek lehetnek a legmeggrázóbbak!

Most is, alig hagytuk el Sümeget, egy német gyártmányú katonai, oldalkocsis motorkerékpár robogott egyenest felénk! Magyar HFB-s, piros-fehér csíkos, zöld nyilaskeresztes karszalag rikített a bőrkabátos, sötét porszemüveges, sildes sapkás tiszt karján. A motoros szakaszvezetőnél - nyakában keresztben - géppisztoly. Nekem még a repülőre lövöldözés miatt lövésre készen volt a vállamon a géppisztoly. Lajosnak intettem. Csőre töltött, és hanyagul fölfelé tartotta karabélyát. Olyan dermesztően rossz hírük volt ezeknek, hogy a halkán odasúgott két szóból is tudta - így is gondolta és akarta Lajos is -, hogy ha igazolatni akarnak, először mi lövünk, bármi lesz is! Jó nem várható. Lassít, megáll a kétszemélyes járőr, feltolja a sötét szemüvegét a zászlós, széles vigyor-

ral rám néz: „Kis Tózsa! Te itt? De rég volt a tartalékos tiszti iskolán, amikor együtt morzézunk! Te tanítottál!” Jé! Ez meg a Schmidt Karcsi! - könnyebültem meg most már én is. Ez a sváb fiú bizony már akkor is nyilas érzelmű volt. Bagatell dolgot mondtam neki a takarmány beszerzésről, kezet ráztunk és - élvezve megúsztuk. Nem tudta meg soha, hogy pár perce még agyon akartuk löni. „Kitartás!” Kiáltotta, amikor rákapcsoltak a motorra. A lótakarmányra nézve nem tudott tanácsot adni.

A nagy lelki feszültségtől megszabadulva haladtunk tovább. Valahol Rezi község felett egy úton Lajos falujába! Fáradtak voltunk, de jó lenne most szegény Bali, a hátaslovam! Esteledett, s egy tanyaszerű ház és csűr-csoportot láttunk a szőlős-gyümölcsös oldalon, fent a dombon, ahol már tavasz eleji fűzöldelés volt látható. Látjuk ám, hogy hátaslovak vannak bekötte egy félig tetős szénás pajtába! No, még ezt sem láttuk: németek lovakkal, csak nem „huszárok?” Lehetett vagy 8-10 ló. Lopni kellene éjszaka! Fáradtan lefekszünk csak úgy porosan, ruhástól a szénaboglya tövébe, s onnan távolról lessük a lovakat etető német katonákat. El is szenderedünk, száraz komiszkenyérrel majszolgatjuk a németektől kapott húskonzervet, rá a kulacsból bort iszunk. Lehetett éjfél - órák nem volt, az még Kolomeánál összetört fent a Kárpátokban - amikor a hideg miatt felébredtünk. Csillagos, hűvös éjszaka volt. Lajos meg én naivul úgy gondoltuk, hogy finom szénacsomóval a kezünkben, a lovakhoz megyünk, éles bicskával elvágjuk a kötőféket, s szőrén megülve egy-egy lovat, elpucolunk! Nyerget szerezni, nyergelni ugyanis reménytelennek tűnt.

Sajnos, még így is „dilettáns” dolog volt. A lovak első horkanására - amint megéreztek közeledésünket - a láthatatlan helyen álló őr éles hangon mordult: „Halt! Wer da?” Hökkenten hallgattunk, s máris szólt élesen a géppisztoly! Hasra vágódva, lélekszakadva kúsztunk odább. A sötétben nem látott az őr és vaktában fölübék lőtt. Á hirtelen hülyeségünkre és ijedtségre, elszállt az álom a szemünkből és lakott helyeket kikerülve, dombon-völgyön, szőlők-kertek, gyümöl-

csösök között toronyiránt gyalogoltunk tovább. Lajos itt már sötétben is ismerte a tájat. Hajnalra fáradtan, fehér mézporosan az út porától, borotválattalanul, beteg kinézettel estünk be a szőlőhegyről Gyülelészre!

Ahhoz novellát, vagy regényt kellene tudnom írni, ahogyan Bóbics néni és a sírdogáló, sovány öreg paraszt, Bóbics bácsi, meg a leventekorú Feri, a Lajos öccse, fogadtak bennünket! Még engem is megcsókolt Lajos édesanyja, a jólelkű aranyos asszony! Azt mondom, hogy a tábori lapokon Lajos engem csak dicsért, milyen rendes vagyok, most meg ép egészségben „hazahoztam” a fiát! Elhárítottam a túlzó elismerést és gyakorlati tárgyra tértünk: Budapest körül van zárva, valószínűleg már el is foglalják az oroszok, s ez az országrész, ez a falu is telve lesz orosz, meg talán román-horvát katonákkal! Erre kell felkészülni, élelmet, értékeket elrejtteni. Mi meg Lajossal - életkorunkat tekintve -, még akkor is gyanúsak leszünk, ha civilbe öltözünk!

Ekkor kezdtünk ruhát keresni: Minél használtabbat, de azért hordhatót. Engem Istvánnak szólítsanak, nehogy véletlenül zászlós úrnak! Lehet, hogy akár holnapra, már itt lesznek az oroszok! Hová bújjunk el? Mit vegyünk magunkhoz enni? Végül is a falutól északra emelkedő szőlőhegyi pincét választottuk. A falutól egy dombvonulat gerincén, több más pince és présház között, úgy 30-400 m-re egymástól állt a gyülelészi pincesor. Zsúpfedeles, zalai borházacska volt a Bóbicséké. A pince lejtő-szerűen, mindössze 6-8 m hosszan, alig valamivel a talajszint alá volt ásva. Födémét úgy építették rá, s a falai terméskőből voltak, padlása deszkapalló, felül tapasztott sár, elől nyitott, egy létrán lehetett feljutni rá. Félig finom szénával volt töltve a padlás. Alatta nyári konyha volt téglasparherttel, a sarokban marharépa a tehén számára; cékla, burgonya. Nehány lóca. A bejárati nagy vasalt faajtó vaslapokkal, vasszegekkel volt erősítve, díszítve. A kőfal kívülről vakolt volt, néhol omladozó. Körülötte füves rész, gyümölcsfák, a bejárat közelében birsalmabokor. A pincében 2 db kb.

200-300 literes hordó, 2/3 részig töltve zalai borral, az egyik fehér, a másik vörösbor volt.

Mi még reggel egy zsákba raktuk a civil ruhákat, egy sonkát, egy házikenyeret, sót, hagymát, bicskát, gyertyát, gyufát, hogy a lakóházuktól kb. 2 km-re lévő pincébe vonuljunk. Estefelé indultunk a szomszéd kertjén át a domb felé. A szilvafák között magas rangú tiszt járt fel-alá. Birgaerli csizma, adjusztált katonaruha, dísztelen sapka volt rajta. Óriási gondban volt, szinte észre sem vett bennünket. Az a hír járta később, hogy ezredes volt, és főbe lőtte magát. Március volt már, tény, hogy itt-ott zöldült a fű és nem volt túl hideg sem. A pince és présház egybe nyílt.

Megérkezvén - téli retekkel, nyers sonkahúst ettünk, kenyérral és rá borozgattunk. Majd felmentünk a padlásra, ahol megkezdtük a terv szerinti átöltözést - félős, de bizakodó izgalommal. Még tréfálkoztunk is magunkon. Két strici kinézetű, „bunyik” lettünk, percek alatt. Felöltve a civilt, kényszeredetten, de nevetve nézegettük egymást: „ha most Tomcsányi alezredes úr látna bennünket!”

Az egyenruhát szép rendben összecsomagoltuk, a köpenybe burkoltuk és nadrágszíjjal szorosán átkötve, egy a tetőzetből kiemelt zsúp-kéve helyére toltuk. Külön az én ruhámat, külön a Lajosét. A kivett zsúp egy részével tökéletesen eltakartuk a ruhák végét. A derékszíjamat és a pisztolyt, ami élesre, csőre volt töltve, egyelőre félretettem, hogy majd valami jó helyre, külön eldugjuk. A zsoldkönyvet a lenti téglasparhert oldalából kiemelt téglá helyére belülré betettük, a téglát kettétörve, félig visszahelyeztük és oltott mésszel - ami volt ott egy rossz vödörben, - bekentük. Mondtam, hogy ezt még mi is nehezen fogjuk megtalálni. Magunknál csak a nemrég rendszeresített polgári személyi lapot hagytuk.

Ez után a nyers, sós sonkára mindkét borból lassan beszívogattunk, és felkecmeregve a sötétben a padlásra, immár civil ruhában, én egy kék, kopott öltöny-

ben, sapkában - pokróccal takaródzva a szénában - elaludtunk.

Másnap virradatkor lódobogásra ébredtünk. Német utóvéd lovasok voltak, egy hozzám hasonlóan alacsony, cvikkeres hadnagy vezetésével. Azon gondolkoztunk, nem azok-e akiktől a minap lovat akartunk lopni. ha igen, hát Isten büntetése, hogy most ide törte őket a rossz, mert ennek jó vége nem lesz. Sürgősen lementünk a présház elé. Csukaszürkeruhás németek, sarkantyús csizmában! A kis hadnagy emberei - lehetek vagy 8-an -, a lovakat egy távolabbi szakadékos rész akácosáig vitték, s ők maguk egy villámgéppuskának ástak ki hevenyészve egy jellegzetes V alakú géppuskafészket a birsalmabokor mögött, közel a pincebejárathoz. A hadnagy - elegáns csizmáját lovaglópálcájával ütögetve - belépett, megcsodálta a polcokon lévő almákat, megdicsérte a gazdát, hogy még márciusban is van ilyen szép, egészséges alma. Kérdezte, hogy megkóstolhatja-e? Persze, hogy megkínáltuk. Dobott a tizedesének is a nyitott présházajtón át néhány almát: „Apfel, Apfel!”

Közölte velünk, hogy nem jó lesz itt maradnunk, menjünk velük. Biztosan jól ismerjük a vidéket, nekik segíthetnénk, adnak nekünk szép német katonaruhát, sőt: géppisztolyt, lőszert is! Harcoljunk a hazánkért - velük! Ha így itt maradunk, az oroszok fognak beöltöztetni minket, s ellenük küldeni, s akkor minket nekik le kell majd löniük, s egyébként is, jön majd a csodafegyver, stb. - Persze nem álltunk kötélnek, mondtuk, hogy nem értjük, nem tudunk annyira németül.

De hirtelen mozgolódás támadt; rajtaütésszerű villámgyors recsegéssel megszólalt géppuska és a forrón kipattanó rézhüvelyeket szétspriccelte a présház bejárata előtt. Beáramlott a keserű lőporfüst - sajnos - ismerős szaga, s megszólaltak a német mesterlövészek puskái is. Talán 30 perc telt el, amikor megritkult a lövöldözés. Ám a távolból tompa puffanások, a szintén jól ismert és rettegett aknavető kilövésék hangját hozta a szél. Pár pillanat múlva sístergő suhogás, majd egészen közeli aknabecsapódások hallatszottak. AZ egyik akna alig 10 m-re a pince sarkától csapódott

be, méteres gödröt vágva. Elszürkült arccal néztük Lajossal egymást: Mi aztán jó kis búvóhelyet választottunk! A németek akkorra már mind a lövészlyukban és fedezékben voltak. Egy újabb sorozat után érces csattogással, sűrű sorozatokban tüzelt a német géppuska. Mi a pincében, a hordók között izgulva vártuk a nem kecsegtető helyzetünk alakulását. Mint a cséplőgépből a pelyva, szóródott szét egy halomban a még meleg lőszerhüvelyek tömege, a bejáratunk elé is jutott. „Halt! Los!” töredékes, rövid vezényszavak pattogtak, elnémult a géppuska és futólépésben szaladtak a lovaik felé a homokos szakadékhoz a német katonák!

Magunkra maradtunk, bámultuk egymást Lajossal a dermedt és vészjósló, vihar előtti csendben. Tanácstalanok voltunk, mit tegyünk, mit ne? Fel fog tűnni az oroszoknak, hogy fiatalok vagyunk, még azt hiszik, hogy mi lőttünk? Itt párolog a prэшáz előtt a tavaszi, hűvös délelőtti időben több száz lőszerhüvely, itt a friss géppuskafészek a ház előtt. Agyonlőnek! Oroszul csak annyit tanultunk meg, hogy „drasztvujnye.” Nyitva hagyjuk a pince veretes ajtaját, vagy bezárjuk? Végül is résnyire nyitva hagytuk. Egy-egy poharat megtöltünk borral és kínáljuk azokat a katonákat, akik elsőnek bennünket meglátnak, nehogy egyből bedobjanak egy kézigránátot arra gondolva, hogy vagy mi lőttünk, vagy még itt bujkálnak, akik lőttek rájuk. Mert bizony - fordított helyzetben - mi ezt tettük volna!

Elérkezett a front egyik legnehezebb perce számunkra. A Szálasi hadsereg hóhérainál még csak kihallgatási, nemhogy hadbírószági tárgyalási esélyünk sem lenne, ha ez után elkapnának. Az oroszok meg? Látják ugyan, hogy civil ruha van rajtunk, de azt is, hogy katonaköteles korúak vagyunk, s nem nyomorékok. A világon sehol senki nem fog kifogást emelni, ha itt azonnal lelőnek bennünket. Pláne, hogy előttünk a friss tüzelőállás, ahonnan bizonyára agyonlőttek egynehány szovjet-orosz katonát, akik ide igyekeztek, s hamarosan itt lesznek. Vae victis! Jaj a legyőzöttek!

Halottinak éreztük a csendet, halálos döbbenet volt az a pár perc! Mintha a füleink is megnyúltak volna,

s messzebb, túl az ajtón, is hallani véltük, amint az orosz katonák a fűre és az avarra lépve súrlódó kis zajt okoznak!

Végre! Hosszú köpenyes, valószínűtlenül fiatal, rohamsisakos - rajta vörös csillag - katona, négy élű szuronyos puskáját, mint a vadászok, ferdén fölfelé tartva, de lövésre készen, óvakodva lépked felénk, a félig nyitott pincének tart. Orra hegyén izzadtság-csepp, s feszülten figyel. Hátrábbról egy hang (Sohasem felejttem el, nem tudom éppen, hogy miért?) „Nyikoláj! Kuda igyos?” (A бүккі, бүккшенткерешті „tót” beszéd ismerős voltáról megértettem, hogy azt kérdezik tőle: hová mégy?) A katona megáll, gyanakodva néz a nyitott pinceajtóra, amit mi kitárunk, s a csordultig töltött boros pohárral Lajos kínálja az orosz. A parton felfelé elfáradhatott. Most ránk néz, nyújtjuk a borral telt poharat feléje és invitáló mozdulatokat téve kitárjuk az ajtót. Minthogy nem lőtt azonnal, megcsillant a remény, hogy egyelőre megússzuk! Kicsit „rokonszenvesebb” lett, mint a korábbi, lelógó fülű sapkás oroszok, akiket eddig támadni, vagy fogságban láttam.

„Voda! Voda!” tudtam, hogy vizet kér, de hát az itt nem volt. Perceken belül nagy nyüzsgés támadt, rosszabbul öltözött és román szavakat is mondó, rossz tekintetű, piszkos gimnasztyorkás emberek keveredtek itt össze. Egy alacsony termetű, 25-26 év körüli hadnagy lépett be a prэшázba, szemügyre vette az almákat és „Jabloki, jabloki” szavakkal szolgálta ki magát belőle. Lassan elfogyott a polcról az alma, a többiek is ették, felmászva az ott lévő krumpli- és céklarakás tetejére. Nem nagy tekintélye volt a hadnagyocskának, vállára rakták kezeiket a többiek, s ő mosolyogva tűrte. Amolyan „hónom alá kisöcsém” viszony volt ez.

ÁZ első kínos dolog egy román, koszos ruhás katonautánczat részéről történt. Elfogyott az alma, s pár szót tudott ez az ember magyarul: „hol van még alma? Talán a padláson?” Feltűnően tiltakozott Lajos is, és én is, amiből a tolvaj jellemű arra gondolt, hogy ott tényleg sok alma van, ezért követelte a létrát, amit

eldugtunk előző este. Mi azért tiltakoztunk, mert tartottunk tőle, hogy valami nyomára jön az elrejtett ruházatunknak. Végül odaadtuk neki a létrát.

Aggódva néztük, hogy törekszik fel a létrán a fekete-piszkos nadrágú, amikor hirtelen elült az összevisszamászkálás és elhallgatott a sok beszéd; mint amikor a héja a baromfiudvar fölé repül. „Kapitan, kapitan” hangzott innen is onnan is. Egy hatalmas termetű, már nem fiatal, forradásos arcú orosz tiszt közeledett a fák felől. Tőle már tartott a népség! Komor arccal, valahol Sümegen szerzett ujjatlan csendőr köpeny volt a vállán és s haragos, határozott, vad tekintettel lépdelt a présház és persze mifelénk.

Mellette, mögötte a tisztjei és egy civil, egy rongyos gúnyás magyar, idősebb ember. A százados végigjáratta tekintetét a német géppuskaárkon, a sok sárgaréz lőszerhüvelyen, majd körüljárta présházat. Közben a román-orosz felinvitált a padlásra, ahol előző esti heverésünk miatt lenyomott szénáról felemelte a saját, tisztí, sárgaréz csatos derékszíjamat a rajta lógó tájoló és a csőre töltött pisztollyal! Ott felejtettem! Vészt ígérő tekintettel ránk mutatott, hogy melyikünké a derékszíj? Élénken tiltakoztunk persze, amit láthatóan nem hitt el. Lent a krumpli és a répa között turkált egy hüvely nélküli, csupasz csendőrkarddal, amit folyton magánál hordott. A krumpli-rakás alatt kemény tárgyba ütődött a kard hegye; gyorsan szétkaparta a halmot és egy régi katonaláda (Lajos édesapjáé volt) került elő. Felfeszítette a kapcsot és - többek között - egy öltönyre való kitűnő angol szövet volt benne összehajtogatva. (Később mondta Lajos, hogy az ő számára, esküvői ruhának szánták.) A román-orosz azonnal a gimnasztyorkája kebelébe kezdte gyömöszölni. Lajos pedig rángatta tőle vissza, mert éktelenül bántotta a tolvajlás és a számára értékes anyag elzabrálása. Végül a román-orosz két olyan erős ütést mért Lajos hátuljára, hogy később is véres csík látszott a combján, a kardlappal mért ütés miatt. Én kérlelni próbáltam a tolvajt, de felém is suhintott a csendőrkarddal, amit valószínűleg a sümegi csendőrlaktanyából szerzett, mint a kapitány a köpenyt.

Bosszút lihegve közeledett a kapitány felé, keblében Lajos ruhaszövetével, kezében az én derékszíjammal. Taglejtéseiből és a ránk mutogatásából láttam, hogy gyanúját közli a nagydarab orosz tiszttel, aki kb. a következő „beszélgetést” folytatta le velünk, előttünk, fölübénk tornyosulva ránk rivallt: „Dokument!” Elővettük - ilyen esetre már régebben felkészülve - a polgári személyi lapot és megmutattam neki én is, Lajos is. Feltűnt neki, hogy a „dokument” szót én értem meg azonnal, Lajos nem. Ezért még haragosabban rám kiáltott: „Szoldátszki dokument!” s eldobta a polgári személyi lapot. Mire én: „nye szoldát, kapitány!” Láttam, nem hiszi. „Kto roboti tuda?” mutatott a gépuszkafészek friss-ásású fészkeire, nyilván azt kérdezve, hogy azt ki csinálta? „Nyémetszki, germánszki” mondtam én. „Germánszki! - ordította - magyarszki tojko bá-bá!” (Szóval, hogy mi, a magyarok csak tátott szájjal bámultuk!) Mondtam „Nyema púski, kapitan!” vagyis, hogy nincsen puszkánk.

„Joppfujematy! Davaj!” Elővette hatalmas mordálypisztolyát és azzal terelt a falhoz mindkettőnket. Ott voltak az elkopott csonka szőlőkarók, tüzelőfának hasámba rakva. Felkapott egyet és a birsalmafához vágta, hogy csak úgy csattant. Szóval azt példázta, hogy nekünk így kellett volna ütni-vágni a németeket! Már a homlokomhoz tartotta a mordály csövét, alig fél méterre. Én is, Lajos is - biztosan - holt fehérek lehettünk, amikor előrejött a szakadt gúnyás is. Mint később megtudtam, Gyula bácsi, a hegyőre a falnak, s kezdett könyörögni az oroszoknak, hogy ne lőjön, ezek nem katonák, ismer bennünket. Nyilván még az első háború alatt tanulhatott meg valamennyit oroszul, s azt is később tudtuk meg, hogy ez a Gyula bácsi mutatta meg azt a vízmosást, ahol a német gépfegyver tüzétől védve kerülhetnek félig a németek hátába a felfelé törekvő oroszok. Ez a momentum volt az, hogy a kapitány köpött egy nagyot, s egy újabb „joppfujemattyal” otthagzott minket, nem lőtt agyon.

Pár lépést ment a tolvaj román-orosz ismét az én derékszíjammal a kapitány elé. Ismét magyarázott, s a kapitány az iránytűt nézve megjegyezte „kompass.” A

román most a pisztolyomat vette ki a tokjából, s én az átélt izgalmak ellenére láttam, hogy baj lesz, mert nem tudhatja, hogy csőre van töltve! Be is következett! A lövés közvetlenül a kapitány csizmaorránál verte fel a földet, mire a kapitány a tájoló tokkal és pisztolytáskával felszerelt derékszíjjal akkora vágott a hirtelen elforduló román-orosz hátára, hogy az feljajdult. Újabb „joppfujemáty” vetett véget ennek a szánalmas és szörnyű jelenetnek.

Még előző este a présház konyha-raktár helyiségében téglából épített tűzhely egyik téglája mögé rejtettük a zsoldkönyveinket, mint már említettem, s ugyancsak ravasz módon rejtettük el a géppisztolyt és a karabélyt. A szőlő gyümölcsös részen Lajos édesanyja már a konyhakerti zöldségnek előkészített 8-10 ágycsontot, ahol már ütközött ki az elvetett sárgarépa és zöldhagyma dugvány. Itt ástunk két kis hosszú árkot, s a beolajozott fegyvereket és táraikat zsúpszalmába tettük, spárgával körülköztük és eltemettük. Gereblyével eltüntettük lábnyomainkat is. Ezeket is nehéz lett volna megtalálni.

E munkálatok annak a nem kívánt, de akkoriban meg nem jósolható körülménynek tudhatók be, hogy ha mégis visszatérnek a németek és a Szalasi-féle erők a csapatcsendőrökkel, akkor mi pár óra alatt - fegyveresen és újra egyenruhában jelentkezhettünk volna. Ilyen mértékben vágytuk a túlélést, pedig az nálunk sokkal különb embereknek is csak elvétve sikerült.

A jogos, és nagy ijedség után később Lajosék megvendégelték Gyula bácsit. Valóban az életünket mentette meg!

Hanem a túlélést követő napok is sötét felhőkkel, eseményekkel voltak terheltek. Nem elég túlélni - meg is kellene maradni! Két pincével nyugatabbra, másnap, egy átlótt fejű tizedest találtunk. Szép szál magyar legény volt, rövid árkászcsizmában, viszonylag új katonaruhában. A hátán feküdt, szemei rémítően nyitva meredtek az égre. Amikor megfordítottuk hátul a tarczyán ökölnyi véres gödör és alvadt vér volt látható, a lucernaföld is véres volt a feje alatt. Kerestük a

„dögcédulát” de nem volt a fémes zsinegen a nyakában. A zubbonya zsebében mindössze egy rövid szárú fésűt leltünk, az is össze volt középen sárga rézdróttal kapcsolva, mert eltört, s így még lehetett használni. A napközi felmelegedés és a legyek miatt - el kellett temetnünk. Minthogy a falun át és a Zala folyó mentén élénk csapatmozgások, harci zajok még voltak, köz-igazgatás meg még nem volt, lehúztuk csizmáit, egy zsebkendőt tettünk az arcára, és kb. 1 m mély sírba helyeztük. Amikor letettük szegényt, még sűrű félig alvadt vér tört elő az orrából, szájából. Mit írjak? Magunkra is gondoltunk, biztosan ugyanaz a mordály okozta a halálát, amely bennünket is fenyegetett, de ő, a tizedes katonaruhában maradt, dokumentum nélkül is tudta a kapitány és bosszút állhatott, mert, mint Gyula bácsi mondta, amíg szemben indultak a németektől ideiglenesen védett szőlőhegyi dombnak, öt halottjuk és 9 sebesültjük volt!

A temetés után a fésűt és csizmát elhelyeztük a prészházban, s a bizonytalan jövőt várva hallgatóztunk: messze már a front? Mondta ugyan a kis orosz hadnagyocská a „lityinant” az első percekben, amikor feljöttek a prészházhoz, ijedt ábrázatunkat látva: „nye bojsza, nye bojsza! Edzs ketó három nap, foronta tudá! Vojna kaput!” (ne féljünk, egy két nap és a front már amott van, a háborúnak vége.)

Ólomlábakon járt az idő. Végre egy hét elteltével elült a távoli lövöldözések zaja, és síri csend szállt a tájra. Hazamerészkedtünk Lajossal mi is. Mosakodni, alsóneműt váltani, híreket hallani. Alig ettük meg a köménymagos levest, T 34-es csikorgott a falu főutcáján át, mögötte Noé-korabeli, lestrapált teherautók. Bejött 2-3 orosz katona és felszólított engem meg Lajost, hogy menjünk kicsi, „málenkij” robotra a Zala-folyóhoz, ahol hevenyészett hídhelyreállítás folyik, s kell a segédmunkás. Kb. ez volt az értelme. Szorongva szálltunk fel az ódonnak tűnő teherautókra és a réten át roppant rázósan értünk a Zalához. Szerencsénkre már a nehezén túl voltak, s mi, főleg Lajos értette és bírta jobban. Derekasan dolgoztunk, majd este - szerencsére - hazaküldtek bennünket!

Úgy-ahogy megindult a közigazgatás is; plakátok jelentek meg a Debreceni Ideiglenes Kormányról, Rákosiról és polgárőrséget szerveztek. Nagy néha egy-egy katonai teherautó konvoj haladt át a falun. Elkezdtek a trágyát kihordani tehénfogattal a szőlőbe. A csűrben Mikszáth egyik novelláskötete került a kezembe, azt sokszor olvasgattam. Este, ha őrségben voltunk, bőségesen beszélgettünk keserves hadi „tetteinkről” a falusi öregeknek. Meglehetősen naivul és mindent őszintén, tárgyilagosan mondtam el, s ezért nem sokára hívatott a közeli Zalaszentlászló jegyzője: „ön zászlós volt és túlságosan őszintén részletezi élményeit, amit a lakosság „alsó” rétege bizony nem szívlel. Igaz, itt a falu felett csak egy - főleg nőkből álló - orosz rádiós raj tartózkodik, de már tudomásuk van róla, hogy egy „bujkáló” tiszt tartózkodik Gyülevészen. Jobb lenne, ha eredeti lakóhelyére távozna, mert itt rövidesen elfogják és hadifogolytáborba kerül! Adok magának egy evakuált (menekült) igazolványt és javaslom elutazását. Keszthely - Zalaegerszeg - Szombathely között néha már jár tehervonat, de felvesz, ha van hely, utasokat is.”

Megköszöntem jó tanácsait és kértem az evakuálási igazolványt. Mint tiszteletbeli „családtag” Bóbitséknak elmondtam a dolgot és 2 nap múltán, ugyanabban a civil ruhában, amit átöltözéskor felvettem, egy búzás-zsákkal a hátamon, benne nyers sonkával, sóval, hagymával, kenyérral és egy kulacs borral, valamint 500 pengő útravalóval Kehida - Kustány felé, egy túrabottal, nekivágtam az ismeretlen célú útnak.

Nagykapornak helységeen volt legközelebb - kb. 15-20 km-re - vasútállomás, oda igyekeztem. A két lakott helyet elhagyva, már virágzó korai gyümölcsfák, sőt, korai cseresznye-érés közben, az úton orosz teherautó jött. Leugrált róla 5-6 katona - keresztfűrész volt náluk - és nekiálltak egy szép cseresznyefa kivágásának. A fa telve volt pirosuló korai cseresznyével. Percek alatt ledöntötték, s a teherautóra feldobva már mentek is tovább, ott kezdték enni útközben - én pedig szégyenlősen félrehúzódva néztem végig, nem akartam az úton továbbhaladva a közelükbe menni, nehogy igazoltassanak.

Epilógus

Felértem a dombvonulat gerincére, leültem a nyers sós húsból enni. Bort ittam rá, s már fáradtan, lejtőn lefelé bevánszorogtam Nagycapornakra. Szép nagy két-tornyú temploma ma is előttem van. A vasútállomás telve volt az ország legkülönbözőbb polgárjaival: magyarokkal, svábokkal, tótokkal, horvátokkal, cigányokkal, s hontalanokkal. Erdélyből Újvidékről, Pozsonyból, Kassáról, Budapestről, Nyíregyházáról, Miskolcraól.

Itt egy vagy két nap múlva érkezett egy szerelvény, vagyis 7 teherkocsi. Már időközben feldobtam egy lyukas 20 fillérest: fej, vagy írás? Sopron, vagy Miskolc felé induljak-e? Hát Sopron jött ki. Tanulságos történeteket mesélt egy öreg cigány ember. Naivitásában is érdekfeszítő volt, számos furcsa eseményt érzékeltetett keverve a valóságos (hihető) kalandokat a legendás, telepatikus, másvilági behatásokkal. De a hosszú és még hűvös éjszaka (kettő is eltelt belőle) így gyorsabban telt el, kényszeredett szenderegés, és félálom közben. Végre jött, mondom a vonat, amelyre „felgallyaztunk” mind, akik Szombathely felé keresték sorsuk folytatását. Többen maradtak, ők az ellenkező irányt választották. Menekültek bőven voltak már a vagonban, megmaradt motyóikkal. Én egy kisebb, egykor káposztáshordónak használt alkotmányon ültem, zsáktarisznyával a hátamon és eszegettem a sós-nyers húst, csak éppen nem volt „nyereg alatt puhítva.”

Hosszadalmas ácsorgásokkal tarkított, rázó zakatolás után - menetjegy persze nem is volt, így panaszra sem ok - egy délutáni órában érkeztünk Szombathelyre. Balra, az állomásra behaladás előtt egy nagy temető volt - bombatölcsérekkel felforgatott síremlékek, kripták, fejfák, márványok. Ezeket a holtakat még a „másvilágon” sem hagyták nyugodni! Eszembe ötlött rólu a tizedes, akit mi temettünk nem mély sírba. Ő is hazafelé tartott, és már egészen közel járt a szülőfalujához. A szülei keresték, és a törött-toldott fésűjéről rögtön rágondoltak; kihantoltatták és az

egyik közeli falu temetőjébe vitték haza - tehénfogatos kocsin. Lajostól ezt később tudtam meg; szívszagató sírással kísérte az édesanyja. Ugyancsak később - levélben írta - Lajos barátom, hogy a május 1-i ünnepekre egy teherautón elvitték a jobbik borukat az oroszok, hordóstul.

De most bedöcögünk Szombathelyre. A vasútállomás egy nemzetközi zűrzavar. Különböző katonaruhák: bolgárok, szerb-horvátok, románok, orosz-ukránok - sőt, itt-ott vörös-szalagos sapkában fegyveres katonák is kóvályogtak a bombatölcséres rendező pályaudvaron. (Az amerikai repülőek ide szánták a temetőre hullott bombáikat is.)

Borotvátalan, sovány, ütött-kopott csavargóként kászálódtam le a tehervagonból és Sopron felé induló vonat iránt tudakozódtam. Nem tudták a vasúti emberek sem, hogy mi, mikor, hová indul, vagy érkezik. Csak sejtették, hogy Sopronba - talán - indul majd egy személyvonat. Több órán át mászkáltam, lehetőleg kikerülve a járőröket, a 6-10 fős, libasorban járkáló, orosz karszalagos „rendfenntartókat.”

Vizet vettem a peronon, és a sok sós-nyers sonka után másra éhesen nézegettem körül. Kiballagtam az egyik tűzifa-rakáshoz a tehervágányok mellé. Ott néhány orosz tiszt ebédelt éppen, csajkából. Később ismertem meg az étel nevét: szcsít, azaz húsos káposztalevest kanalaztak. Jóképű szőke főhadnagy - repülősnek tűnő jelzéssel a paroliján -, odaintett engem és a meghagyott félcsajkányi levest nyújtotta felém. Meg kell adni - bizonyosan magyar borjúhús volt belefőzve és kitűnő íze volt! A kanala összehajtható volt, s mivel nem volt kanalam, kihúzta elegánsnak mondható bőr-csizmája szárából a sajátját, és azt is ideadta! Bizonyára bús, bánatos képpel, és éhes szemmel nézhettem rájuk, s megszánt, és megkínált! Az ellenség a magyar királyi tartalékos zászlóst, saját hazája túlsó határa közelében! Szégyenkeztem és sírni lett volna kedvem, ám ugyanakkor a győztesek tisztje mégis szimpátiát keltett bennem! „Szpaszíva” mondtam köszönöm, ennyit már idejövet megtanultam, s visszaadtam a

csajkát meg a kanalat. Elsomfordáltam a vágányhoz, ahonnan talán indul majd Sopronba vonat.

Késő délután valóban jött egy szerelvény „nemzetközi” kocsikból. Ezek már mégis személykupék voltak, ha ócska, lestrapált állapotban is. Felkapaszkodtam az egyikbe sok más civil népséggel együtt, s megindult velem a vonat; nem tudtam még, hogy „felszabadultunk” mert április 4-e után járt már a naptár.

Minden állomáson le- és felszálló sokféle ember, nők, férfiak, főleg idősek, és gyermekek tolongtak. Lassan besötétedett és kb. 10 óra is lehetett már este, amikor befutott a vonat Sopronba. Siralmas nyüzsgés, tolongás kifelé a főbejáraton át, ahol összetorlódott a nép. Kijárási tilalom van, a háborúnak még nincs vége, mondták a vasúti emberek. A meglehetősen hűvös kópadozatra kucorodtam. Én pláne nem mehetek ki, hiszen fiatal létemre rögtön elkapnak. De fáztam, és hallottam - főleg a nők - kunyeráló, könnyörgő beszédét a kijárat előtt sorakozó járőr vezetőivel. „Civillek vagyunk. A masina késett! Engedjenek hazamenni bennünket!” Bár csak a taglejtéseikből érthettek valamit az orosz járőr tagjai, de mégis elkezdtek kettésével kiengedni az utasokat. Gyér világítás volt csak, mert bár német légi veszélytől már nemigen kellett tartani, az áramszolgáltatás még csak döcögött, az utcákon is 2-300 méterenként pislákolts csak egy-egy villanykörte. A holdfény többet világított.

Egy törékeny fiatalasszonyka egy nagy kartonból készült bőrönd cipelését próbálta. Krumplit hozott benne a közeli falusi rokonaitól. Kérte, segítsek neki. Magam is éppen ezen gondolkoztam: felemeltem a válamra és vittem, a magam megcsappant zsákja mellett. Nehéz is volt, meg is görnyedtem alatta egy kicsit. Így értünk a pályaudvar romos részéhez, ahol szemben, hátrébb a templom állt. „Sztoj! Sztoj! Nyem szabad!” hangzott a járőr vezetője szájából. Megállították a 10-15 fős csoportunkat. Újra könnyörgőre fogták az asszonyok a dolgot, mire a katonák átvizsgáltak nagyjából bennünket, engem is odébb löktek kicsit, de ilyen „görnyedt” állapotomban nem tűntem fel, s végül tovább engedtek.

Közben beszélgettem az asszonnyal, aki egy helyi cipész felesége volt. Mondtam neki, hogy a Patak utca 4-be szeretnék menni. Ő mondta, hogy azt a részt bombázták és kilakoltatták az ottaniakat. Ne menjek most oda, majd holnap, amikor nincsen kijárási tilalom. Éjszaka náluk - igaz, csak a fapadlós konyhában - a padlón elalhatok. Megköszöntem az ajánlatot és megfogadtam a tanácsát, s így egy csikó-sparhert mellett, néhány pokrócon töltöttem az éjszakát.

A jószívű cipésznél a padlón töltött éjszaka után, nagyon izgatott már a vágy: a szüleimet látni, és Iluról hallani! Kételyekkel, vegyes érzelmekkel kerestem fel a Patak u. 4. sz. épületet, amely azonban nem volt romokban, de a nyitott udvari kapun belépve, jól láthatók voltak a lépcsőkön és a folyosó mennyezetén a tág repedések. A ház üres volt, néhány kis értékű bútor, szétszórt papírok, és a folyosó végén nagy papírgöngyölegek. A közeli nyomda, vagy újságszerkesztőség kézi raktára lehetett itt, hadi szükségyszerűségekből, nem valami szakszerűen tárolt papírbálákkal. Hátról, az udvarban észleltem mozgást, az onnan előjövők magyarázták készségesen, hogy „a tiszthelyettes úr a Hungária szállodában kaptak ideiglenes elhelyezést, ott keressem őket.”

A szállodában hadi rendetlenség, magyar és orosz szolgálattévők, civil és félkatonai ruhákban, sürgölődtek a portán és kérdésekre megmondták, hogy az emeleten hányadik ajtó az én szüleim lakása. Felsiettem a lépcsőkön, bekopogtam - s nem tudom leírni, csak azt, hogy óriási, megható érzés, szeretet és aggodalommal most is vegyes, de mégis boldog pillanatok, percek és órák voltak. Persze könnyek, sóhajok, az elveszett kevéske érték, de a megmaradt egészség és élet feletti bánattal vegyes nagy-nagy öröm! Szalonnát, kenyeret, rántottát kaptam, ebédre babfőzelék volt, hordós káposztával. Nagy élvezet volt ez akkor luxus a javából!

Magam elmondottam kb. azokat az élményeket - amiket itt is leírtam az előzőekben. Nem egyszer szégyenkezve néztem apámra, hogy bizony én nem voltam olyan bá-

tor és jó katona, mint ő. Nyugtató, hogy látni való volt már Jugoszlávia lerohanása, és Tito fellépte, de az egész világhelyzet alapján, hogy itt óriási erők léptek fel a német - olasz - japán szövetség és társállamai ellen

Édesapám elmondta, hogy egy taligára rakták legfontosabb cókókjukat és - Bécsújhely (Wienerneustadt) felé vette egy szomorú, civil és katonai vegyes menekült áradat az irányt. Azonban az orosz könnyű harcokocsik, és egy aknavető gyalogsági támadás utolérte őket! Hiába voltak menekülők; átérték azt, amit én is sokszor, s még fegyverük sem volt. Édesanyám jó szíve, gyenge szervezete az aknavető tűzben, valami erdőnél, már osztrák területen - minden összeomlott. Nem volt hatóság, rendnek még árnyéka sem. Nem volt segítőkészség, orvos, vagy sírásó sem. Az első orosznak édesapám előre nyújtotta az óráját, mert hallotta, hogy az oroszok folyton azt keresik és veszik el. Gyalog, a taligával, visszaindultak Sopronba, ahol már orosz katonai közigazgatást találtak, lehetett úgy április 5 és 10 között mindez.

Az amerikai légitámadás már korábban volt, s ők már a szállodából evakuáltak a nagyvilágba. Apám nem tudta magának megbocsátani ezt a felesleges futást, mert ugyanis: hová? És miért?

Ilura nem sok szót vesztegettek: velük volt már a kolozsvári menekülésük kezdete óta. Jó is volt, meg rossz is. Különösen bántotta apámat, hogy a Sopronban állomásozó, lefegyverzett szlovák század egyik hadnagya udvarolni kezdett Ilunak. Aki ezt viszonzta is! Egyik éjszaka, a régi Patak utcai ház folyosó végén, a papírbálákon ölelkeztek. Pedig a szlovák hadnagy sem magyarul, sem románul nem értett, Ilu meg tótul nem tudott. Így ezzel a hadnaggal együtt hagyta ott a szüleimet.

Igaz, hogy ezt kissé finomabban már megírták nekem Nemespécselyre, meg üzenték is egy szakaszvezetővel, aki annak idején, szolgálati úton járt Veszprémből Sopronba és találkozott apámmal a hadtest irodán. Azt

viszont, hogy Ilu el is menekült a hadnaggyal, csak most tudtam meg.

Érthetően nagy volt a keserűségem és a haragom Ilu miatt. Elhatároztam, hogy soha többé szóba nem állok vele - ha ugyan én is, mi is, és ő is élve ússzuk meg a háborút és annak ki tudja milyen következményeit.

Édesapám elmondotta, hogy visszamenekülésük közben és az út mentén szétszórt hadfelszerelések között kutatva, egy német lókorház ládáiból nagy értéknek számító sebvarrótűket, fonalakat, és egyéb állatorvosi nikkelezett szép eszközöket hozott el. Ezekből elcserélget ennivalóért a kialakult zsibvásáron. De jelentősebb volt a megélhetés szempontjából az orosz hadikórháznál vállalt véradása. Pár hét alatt több liter vért adott, s erről minden alkalommal hivatalos igazoló iratot, szalonnát, babot, kenyeret, füstölt húst kapott. Kicsit „potyogott” ő is oroszul az első világháborús frontélete révén. Mondták apámnak a kórházban, hogy ne adja másnak a kalóriát és jöjjön minden héten kétszer, mert igen jó a vércsoportja. Egy ilyen igazolás fenn is maradt az emlékek között. Ez még arra is jó volt, hogy egyet magamnál tartottam, és ha estére maradtam, a patrul (járőr) elfogadta, hogy a tilalom ellenére sötétedés után az utcán járok.

A kölcsönös élmények kibeszélése után, a jövőt kezdtük kutatni. A sebtében készült néhány újság beszámolt a hitleri Németország, Japán és Olaszország állapotairól, a háború várható végéről. Megjelentek a hazai pártok, a kisgazdák, a kommunisták, a szociáldemokraták - néha blöffölő, néha demagóg - de egyben azonos cikkei: „halál a nyilasokra, és a fasisztákra, jaj, a Horthy-rendszer híveinek!” Nem sok jót olvastunk ki ezekből - magunkra nézve. Április közepe felé az apró hirdetésekben egy sárospataki lelkész, vagy tanár felhívása volt: akik Észak-Magyarországon laktak és oda visszatérni szeretnének, jelentkezzenek nála, mert 5 család már kaphat egy tehervagont, ahol ingóságait, önmagát szállíttathatja díjmentesen a MÁV költségére.

A romos Sopronban elkezdődött az utcák takarítása, magam is hordtam taligán (kordélyon) meg öszvérekkel a törmeléket. Pár nap múlva kaptuk - gyalogos hírhozóval - a hírt: gyülekezzünk az állomáson, be kell rakodni! Vittük a motyónkat az alkalmi taligán: egy ruhás (régii) szekrényt, pár ruhával, egy konyhaasztalt, 3 széket, egy varrógépet és egy sezlont. Kézicsomagban némi ételt és vizet, törülközőt. Érzékeny búcsút vettünk a szálloda más lakóitól, akik még nem találtak alkalmat a visszamenekülésre, vagy a Felvidék, Erdély, Bácska-Bánát volt az eredeti lakhelyük. Ők a kilátástalanabb jövőt fürkészsve tekintettek búcsúzkodás közben a távoli semmibe! Festőművészek tudnák visszaadni az emberi elkeseredésnek ezt a révült arckifejezését. Nem lehetett vigasztalni sem őket. Legtöbbjük jóakarátú, ártatlan ember volt, akiket úgy sodort a vihar - mint a könnyű, hulló falevelet a hideg szél. Mi is hasonlót éreztünk, a halvány reménysugár mégis biztató volt: haza! Haza megyünk! Száraz kenyéren és vízen is megélünk, csak az átélt borzalmakat feledni tudjuk, s az idő előtti halál ne jöjjön még!

Végre! Berakodtunk, az ingóságokkal úgy megtelt a vagon, hogy alig fértünk hárman a három széken. Lassan kizakatolt a hosszú tehervonat Celldömölk - Győr felé. Április vége felé járhattunk, enyhe idő volt, néhol lucernát és lóherét kaszáltak már a határban. Édesapámmal meguntuk a szorongást, és felmásztunk a fékbódés vagon tetejére. Vittünk egy pokrócot s egy helyen a nyílt vágányon veszteglő vonatról leszállva, nadrágszíjjal pár köteg száraz lucernát vittünk fel magunkkal a vagon tetejére, azon feküdtünk. Kicsit rossz volt, mert a tető domborúsága miatt a kanyarokban, kapaszkodni kellett, hogy le ne guruljunk. A jó öreg 424-es mozdony is ontotta hátra a füstöt, néha még a fogunk alatt is csikorgott az apró koromszem. De ki törődött most ezzel? Az a fő, hogy éltünk. Persze mosakodás, WC-zés, szomjúság, éhezés mind nagy gond volt. Győr felé és Győrben egyre több ruszki „szoldát” szovjet, piszkos ruhás csavargó katona zabrálta végig az utasokat. Felszálltak, körülnéztek, s ha valami megtetszett: vitték. Édesapám eleinte mutogatta a véradó cirill betűs igazolást, ami néha

„használt” egy kicsit, de Győrben már azt mutatta ve-
le az egyik különösen szemtelen ruszki félreérthetet-
len mozdulatot téve, hogy WC-papírnak használjuk, a
kórházi igazolást. Újabb tapasztalat volt ez, keserű
„Vae victis!” Háromszor is jaj a legyőzöttek, külö-
nösen, ha a győztesek barbárok. Tudtuk - tudtam -,
hogy nem lesz lakodalmos menet a háború után, de a
megalázásokkal átítatott lealjasítás mégis roppant
fájt.

Valahol olvastam a régi római mondást: a gyalázatos
életnél jobb a tisztos halál! De hát az életösztön
nagyúr! Nem lőttem fejbe magam. Budapesten az össze-
kötő vasúti híd nem volt felrobbantva. Ezen haladtunk
át. Még az igen kemény 1944-es tél miatt a hídtartó
beton és kőoszlopok elé - a folyás irányából fenyőge-
rendákat szereltek, bizonyára a jégtáblák zajlása mi-
att, hogy ne kezdjék ki a támpilléreket. Már nem volt
tél, de az ott felejtett fenyődeszkák, mint a fenn-
akadt döglött békák - emberi holttesteket himbált a
víz! Jól láttam. A vagon tetejéről leszállva, a belső
részben tartózkodtunk ekkor.

Valahol Vámosgyörk környékén, a mellékvágányon hosszú
teherszerelvény ácsorgott: telve volt értékesnek lát-
szó, de fedetlenül hagyott gyári munkagépekkel, szer-
számokkal. Látszott, hogy még szinte újak. Az egyik
utas megjegyezte, hogy itt viszik a Csepeli Weiss
Manfréd Gyár értékes gépeit. Már megkezdődött a rozs-
dásodásuk. Jóval később halottam, hogy a szervezet-
lenség miatt sok ilyen, jóvátétel és háborús kártérít-
és címen leszerelt szállítmány ott rohadt el az uk-
rajnai holtvágányokon! Sem a Szovjetunióknak, sem sen-
kinek nem használt ez, s a hadisarc jóvátételébe sem
számítottak bele. Vae victis!

Talán 4-5 napig voltunk úton, a sok ácsorgás miatt,
amidőn - egy esteledő napszakban a Nyékládháza fel-
iratot olvashattuk végre. Ám az út közbeni beszélge-
tés során kötött ismeretségek révén, meg a vasútallo-
máson munkálkodó vasútasoktól hallottuk, hogy aki ka-
tonakorú, vagy pláne rendfokozatos tiszt, vagy tiszt-
helyettes - azokat Miskolc Tiszai pályaudvaron kiszű-
rik a csoportból és munkára, vagy hadifogságba viszik

Szibériába. Hideg rémület vett erőt rajtunk, s törtük a fejünket: hátha meg lehet úszni? Végre édesapámnak jutott eszébe egy ötlet: éppen a Tiszai pályaudvar rendezőnél ácsorogtunk az esti szürkületben, amikor láttuk, hogy a MÁV telep felé épült betonkerítés fala egy jó darabon le van dőlve. Gyorsan rakjuk le a motyónkat, vigyük be egy ház udvarára, és másnap érte jövünk! Nem kell bemenni az ellenőrző egérfogóba a Tiszaira! Azonnal cselekedtünk. 3 perc alatt kirakodtunk. Már az első háznál készséggel mutattak a fáskamarájukra: oda nyugodtan betehetjük a kevés holmitkat. Szívesen segítettek!

Gyalog vágtunk neki az útnak. Este fél tizenegykor voltunk a Tatár utca 9-ben, Surányi János és neje, Margit néném, édesapám testvérénél. Onnan kértünk egy két-kerekű talicskát, és hajnali 2-re ott voltunk a motyónkkal. A fás színben aludtunk, adtak két dunyhát is, meg némi lókolbászós vacsorát. Unoka bátyám - Surányi Pista - viszont, mint gyári sofőr, bizony híve volt a szocialistáknak, s pár nap múlva körülírva kifejezte aggodalmát. Az alakuló Kommunista Párt, meg rendőrség, az oroszokkal karöltve, szedi össze a régi rend híveit, s aki „rejtegeti” őket az is bajba kerül. Nem volt ez nyílt megjegyzés, de - sajnos - igaz. Ezért édesapámmal a Deszka-temető mellett, a Temetőalja utcában már régebben megvásárolt telken hulladék-deszkákból, Fürst Andor tetőfedő mester és szomszéd segítségével, egy fáskunyhót, afféle kamrafélét építettünk. Ide hoztuk le a sezlont, s csak édesanyám maradt Surányiéknál. Apám és én - lábtól lábig - itt aludtunk a sezlonon.

Talán április 26-a lehetett, amikor jelentkeztem polgári személyi lappal a bankban. Időközben édesapám a Kálnai orvosi műszerkereskedőnél „beváltotta” a ló-kórházi dolgok maradék részét, s abból vettünk egy használt, de jobb nadrágot, meg egy zakót nekem. Cipő az nem akadt, így egy nagy katonai gyalogsági csizmát húztam fel (melyet apám szerzett még a bécsújhelyi meneküléskor). Ezzel a csizmával „dübörögtem” be a bank (a Borsod-Miskolczi Hitelbank) Széchenyi utcai finom kerámiapadlós előterébe. Ezzel némi mosolyt váltottam ki a kolléganőkből, akik közül nem minden-

kit ismertem. Szívesen nyilvántartásba vettek, némi előleget is adtak és Kovács Endre, zsidó származású jó kollégám, aki csodával határos módon kikerülte a haláltáborokat - beléptetett a Magánalkalmazottak Szakszervezetébe és másnap - 1945. május 1-én - már vonultam a Főutcán át a Kossuth szoborhoz, vagy Városháztérre, ahol ünnepi szónoklat volt. Másra nem emlékszem, csak arra, hogy a Lichtenstein utcában (ma Ady Endre utca) nagyon sokáig ácsorogtunk a zászlókkal. Fele nemzeti színű, fele vörös volt.

Alapfokú szemináriumra kellett járnunk: egy Tichy nevezetű előadónk ismertette Rákosi Mátyás „Jobb magyar jövőért” című brosúráját, majd a Kommunista Kiáltványt, Marx-Engels tanainak tömörített kis kiadványait. Eközben énekelgettük az „Elnyomás, szolga sors, ez volt a rend ezer évig” kezdetű éneket, meg a „Királyok, hercegek grófok, naplopók és burzsoák, reszketek, mert feltámadt az elnyomott proletár” szövegű lendületes csasztuskákkal vegyes mozgalmi nótákat.

Az életben maradtság tartós öröme - elviselhetővé tett olyan kíméletlen nehézségeket, mint a fáskamrai menedékhelyről bejárni, dolgozni és a munkahelyen egy banktisztviselő fiatalember képét mutatni. Igaz, Fürst-néniék jóvoltából a konyhájukban szorítottak nekünk helyet. Befogadtak a mini, de tiszta szép kis konyhájukba bennünket! Piros pünkösdi rózsalugas díszlett az ablak alatt, s minden reggel, rozslisztlángosokat vittem ebédre a bankba.

Nem írnék igazat, ha Iluról való gondolataimat tagadnám. Persze ez szerelem volt, amit végleg elhomályosított a szomorú és számomra szégyenletes „befejeződés.” Egy ízben azután levelet kaptam tőle, Kolozsvárról! Ebben, mintha mi sem történt volna, továbbra is a menyasszonyomnak tekintette magát, és várta a kialakuló helyzetet, hogy felkeressük egymást. Nagyon kemény, szinte durva módon megírtam neki, hogy mi történt, s nem kívánom többé látni. Lehetett volna kulturáltabban is közölni, de a lényeg ugyanaz lett volna.

A nagy infláció kezdete előtt voltunk még, de már a félelmetes jele és teljes áruhiány mutatkozott. Furcsa banki szolgálat volt ez! Munka közben Galambos Klára lett az egyik számfejtő csoportban a társam. Ápolt, jól öltöző és fiatal volt, intelligenciát tekintve Iluhoz hasonlítva (aki csak 4 polgárinak megfelelő román kereskedő-tanulói iskolát végzett), Klára előnyére nagy volt a különbség.

Pusztai László, kereskedelmi osztályvezető SDG-s református mozgalmi koromból jól ismert, barátok is voltunk. Ő kitűnően érettségizett, s politizálni kezdett. A MADISZ Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség révén a Szociáldemokrata Párthoz tartozott. Igen aktív, és meg kell adni, jól szónokló és jól érvelő tagja volt a pártnak. 1945. augusztus 1-én engem is beléptetett a pártba. Ez idő tájt úgynevezett Igazoló Bizottságok működtek. Mindenki felülvizsgáltak, hogy mit csinált a háború alatt; a katonákat Katonai Bizottság is. Én jelentkeztem a volt tüzérlaktanyában, ahol apám egykor szolgált, ott adtak egy igazolást és - hazaküldtek. Miután „igazoltnak” nyilvánítottak egy bizottság elé kerültem, ahol Demeter ügyvéd úr volt az elnök. Úgy történt, hogy az új országban elfogadott állampolgárrá lehettem, bár a Katonai Bizottságnál volt néhány képtelen kérdés: miért harcoltam a Nagy Szovjetunió ellen? Miért vonultam a frontra? Kivégzésekben vettem-e részt? Ez utóbbit kivéve - nagyon stupidnak tartottam a kérdezőt, illetve a feltett kérdéseket, Vitézi várományosi mivoltomat nem firtatták.

Amidőn édesapámnak megmutattam a szociáldemokrata pártigazolványomat - a híres-hírhedt meztelen kalapácsos ember vörös alakjának rajzával, így szólt „ejnye, fiam!” Mentegéződtem, hogy „muszáj volt” Szegény apám még a közeli malomban éjjeli őrködött egy ideig, de édesanyámmal mindvégig, 1976-ban egyszerre bekövetkező halálukig a Deszka-temető mellett kicsit később felépített egy szobás kis házikóban éltek. Nagy kertje volt ugyan, de víz például nem volt bevezetve.

1945-ben az újságok, a rádió, a folyton járőröző és tartósan berendezkedő orosz és román katonaság állandóan fújta a partizán-indulót, és időnként közmunkára kellett mennünk. Emlékszem egyszer a Tiszai pályaudvar mellett a rendezőben mély bombatölcsérekbe beleesett, nagy 424-es mozdonyok között próbáltunk talicskával törmeléket furikázni. A mozdony alatt volt a WC-nk. Olvastuk a Szabadnépet, amelyben kezdtek feltűnni az új politikusok; Tildi Zoltán, Rónai Sándor, Szakasits Árpád, Rákosi Mátyás és mások.

„Fizessenek a gazdagok!” A „kisemberek tulajdonát védjük!” A Magyar Kommunista párt jelszavai hangzottak és a Független Kisgazdák, Dobi István, Veres Péter sorait olvastuk. A legtöbb új elképzelés visszataszító volt; csak a volt nyilasokkal és a kegyetlenkedőkkel szembeni fellépést éreztem helyesnek. De akkor tetszett az a gondolat is, hogy a nép legtehetségesebb tagjait, a legalsó rétegekből is, kiemelték és fontos döntési helyekre osztották be. Igaz, az iskolázatlanságot nem mindig pótolta a rátermettség. A szomorú „turáni átok” most kezdett tobzódni. Akinek szlávos hangzású volt a neve, vagy például Vörös Jánosnak hívták, esetleg a keresztnéve Iván volt – még ez is számított egy jobb munkahely, vagy egy megbízatás elnyerésében! Ám mindent egybevéve – tetszett a 3 éves terv, az újjáépítés és a demokratikus elvek térnyerő politikája, ami a későbbi új alkotmányban azzal fejeződött ki, hogy „Népköztársaságunk társadalmi rendjének alapja a munka.” De azért az éjszaka felfelhangzó orosz dalok éneklése, a rémisztő, néha igazságtalan és téves népbírói ítéletek sötét és komor alaphangulatot adtak. Ehhez jött még az éhezgetés, a cukor helyetti melasz, a jegyre adott ritka kenyér, a még ritkább szalonna. A liszthiány. Majd a Marshall-segély, a Joint (zsidó) jótéti adományok úgy a karácsonyi ünnepek előtt nyitottak némi reményt. Szégyellem, de gyakran a tehetetlen düh fogott el az idegen, sokszor még most is erőszakos katonaság ellen, akiket – még szeretni és felszabadítóként tisztelni is kellett, vagy ezt színlelni.

1945. karácsonyán, igen szegényen, reményvesztetten fohászkodtunk egy, a közeli Deszka-temető hulladék-

tartójából hozott fenyőág mellett, abban bizakodtunk, hogy egyszer megkötik talán a békeszerződést és a politikusok ígérete szerint, kimászhatunk a sírgödörből. Igen halvány reményként csillant meg a jövő, s hogy hazánk mégiscsak fennmarad! „Az nem lehet, hogy annyi szív, hiába ontott vért” kicsit módosított szöveggel, de ugyanazzal a mély fohással ismételtetem akkoriban.

A sivárságot néha-néha mégis enyhítette a közösség. Az akkori szemináriumokon olyan filozófiai alaptételek kerültek terítékre, amelyeket eleddig csak forró gyűlölettel ismertünk, vagy gyéren tanultunk. Nehány tézis nagyon is tetszett! Kizsákmányolástól mentes társadalom! Az óriási tőkés vagyoni különbségek megszüntetése, a megélhetés és a jobb jövő reménykeltő ígérete, Rákosi moszkvai rádióbeszédeinek gyűjteményes kiadása, a Göbbeli fasiszta politika eddig eltitkolt bűnösségét feltáró sajtó- és rádió közleményei, a Nürnbergi-pernek - akkor még csak „előszele” a vétkesek megbüntetése, súlyos retorziók.

A miskolci Galambos Béla családja 1943-ban. A felső sorban Irén, Béla - főhadnagy a „Doni-hadseregben,” és Galambos Klári a későbbi felesége.

Mindezek között a banki élet, a napi bejárás, beszélgetések, Galambos Klárika szívessége - feledtette Ilut és már Galamboséknál is találkoztunk, ahol a

kártyajóslástól, az olvasott könyvek ismertetéséig kellemesen telt az idő. Klárikát és nővérét Galambos Irént a jómódú miskolci polgári középosztályhoz tartozó Galambos Béla úri szabó lányait az oroszok miskolci bevonulásakor - hetekig - a helyzet normalizálásáig a házuk kertjében álló présház titkos pincéjében rejtegették. Klárikával az is összekötött, hogy vőlegénye az a Juhász Endre volt, aki a fronton hősi halált halt, és az egyik legjobb katona barátom volt a kolozsvári kiképzés és katonáskodás éve alatt.

A szakszervezeti szemináriumot jó eredménnyel végeztem el, megszerettek a Szociáldemokrata Pártban és dekorációs feliratokat, emblémákat készítettem a Széchenyi utcai székház termei számára. Mindent összegezve - az összes nehézség ellenére -, bizakodással néztünk az 1946-os év elébe.

- 000 -

Változó és viharos évtizedek következtek; a miskolci IBUSZ Utazási Irodát, majd a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Idegenforgalmi Hivatalt vezettem évtizedekig; de azok leírása már meghaladja erőmet és időmet és teljesen más természetűek voltak.

Miskolc, 1994. október 31.

Tózsza István